

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE FUTBOLUN BİR KİTLE SPORU OLARAK
ENDÜSTRİLEŞMESİNDE ANA AKIM MEDYANIN İDEOLOJİK
TUTUMUNUN İRDELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

CEVAHİR EVREN

İSTANBUL, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE FUTBOLUN BİR KİTLE SPORU OLARAK
ENDÜSTRİLEŞMESİNDE ANA AKIM MEDYANIN İDEOLOJİK
TUTUMUNUN İRDELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

CEVAHİR EVREN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selma Ulus

İSTANBUL, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLETİŞİM BİLİMLERİ Araştırma Dalı GENEL GAZETECİLİK -Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi CEVANIR EVREN nin TÜRKİYE'DE FUTBOLUN
BİR BİTLE SPORU OLARAK ENDÜSTRİLEŞMESİNDE ANA AKIM MEDYANIN
İDEOLOJİK TUTUMUNUN İRDELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim
Kurulunun 15.07.2007 tarih ve 2007-8/30 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
ayrılıkça üye kulluğu ile Yüksek Lisans Tezi plâtağı kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 10.08.2007
1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. SELMA ULUS
2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. NEŞE KARS
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. MEHMET ŞEVKET SAYILGAN

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Cevahir Evren

Anabilim Dalı: İletişim Bilimleri

Programı: Genel Gazetecilik

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selma Ulus

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans- 2007

Anahtar Kelimeler: Futbol, endüstrileşme, medya

ÖZET

FUTBOLUN ENDÜSTRİLEŞMESİNDE MEDYANIN ROLÜ

Futbolun endüstrileşmesi, oyunun kendisine özgü farklı bir büyüyle birlikte önemli yol kat etmiştir. Futbol alabildiğine popüler bir oyun haline gelmiştir. Bu oyunun adının geçtiği her şey, bir şekilde kitlelerin ilgisini çekmektedir. Futbol endüstrisi, artık üzerinde yeniden keşifler yapılmasını anlamsızlaştıracak kadar gözle görülür bir olgu halini almıştır. Bu çalışma ile Türkiye’de futbolun endüstrileşmesi sürecinde medyanın nasıl bir rol oynadığı üzerinde durmak amaçlanmıştır. Medyanın bu endüstrileşme sürecinde belirlediği ideolojik tutum ve futbolla kurduğu ortaklık ilişkisi, oyunun bugünkü halini almasında önemli bir etkidir. Futbol ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarından bir tanesini yayın gelirleri oluşturmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Cevahir Evren

Field: Communication Studies

Programme: General Journalism

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Selma Ulus

Degree Awarded And Date: Master- 2007

Keywords: Football, industrialization, media

ABSTRACT

THE ROLE OF MEDIA IN THE INDUSTRIALIZATION OF FOOTBALL

Industrialization of football has led a long way together with magic of football. Football has become a very popular game. Everything related with this game attracts the attention of large groups of people. Football industry has become such a visible phenomenon that it is useless to look for discoveries again and again. The aim of present study is to understand the role of media in the industrialization process of football in Turkey. Both ideological attitude and partnership relations of media has played a great role in the present form of the game. One of the most important revenue sources of football industry is broadcasting income.

ÖNSÖZ

Bu çalışma süresince bana destek olan, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan değerli hocamız Yrd. Doç Dr. Selma Ulus'a, gazetecilik serüvenine çıkmamda büyük emekleri olan sevgili ağabeyimiz Reha Mağden'e, ders yılı boyunca birikimlerini paylaşan Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu'na, Prof Dr. Şengül Özerkan'a, Doç Dr. Atilla Girgin'e, Doç Dr. Cüneyt Akalın'a, Yrd. Doç. Dr Zeynep Yelda Kadioğlu'na, araştırma konusunda bana çok şey öğreten, çalışmanın somutlaşmasında katkıda bulunan çok değerli büyüğüm Doç Dr. Bilal Arık'a ve başta moral desteği olmak üzere çalışma süresince her türlü sıkıntıma koşan dostum Oktay Ertan'a sonsuz teşekkür ediyorum.

Ayrıca,

Bir yıl boyunca aynı sıraları paylaştığımız 2004 Genel Gazetecilik Yüksek Lisans grubuna, çalışmanın olgunlaşmasında fikir alış verişinde bulunduğum gazeteci büyüklerim Adnan Bostancıoğlu, Cem Dizdar, Yiğiter Uluğ ve Mehmet Demirkol'a da teşekkür etmek istiyorum.

Her zaman yanımda olan aileme ve bu çalışmanın başından itibaren her türlü kaprisime rağmen beni bir an olsun yalnız bırakmayan, en az benim kadar bu çalışmanın zorluğunu yaşayan ve en az benim kadar bu çalışmanın sonuçlanmasıyla mutlu olduğunu hissettiğim dünyalar tatlısı sevgilim Günce İlköz'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ / ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM FUTBOLUN ORTAYA ÇIKMASI VE YAYILMASI

1.1. Futbolun Ortaya Çıkışı.....	5
1.2. Bir Disiplin Aracı Olarak Futbol.....	6
1.3. Futbol Nedir?	8
1.4. Modern Futbolun Doğuşu.....	14
1.5. Futbolun Dünyaya Yayılması.....	17
1.5.1. Oyunun Kurallarının Yayılması.....	19
1.6. FIFA'nın Kuruluşu ve Genişlemesi.....	21
1.7. Futbolun Profesyonelleşmesi.....	24
1.7.1. Futbolcuların Profesyonelleşmesi.....	26

2. BÖLÜM TÜRKİYE'DE FUTBOLUN GELİŞİMİ

2.1. Eski Türk Boylarında Topla Oynanan Oyunlar.....	28
2.2. Modern Futbolun Türkiye'de Oynanması.....	29
2.3. Türkiye'de İlk Futbol Kulüpleri.....	31
2.3.1. Galatasaray Spor Kulübü.....	34
2.3.2. Fenerbahçe Spor Kulübü.....	37
2.3.3. Beşiktaş Jimnastik Kulübü.....	40

3. BÖLÜM FUTBOLDA ENDÜSTRİLEŞME

3.1. Futbolda Rekabet Olgusu ve Ticarileşme.....	42
3.1.1. Taylor Raporu.....	43
3.1.2. Premier Ligin Oluşumu.....	46
3.2. Futbolun Ticarileşmesi.....	47
3.2.1. Futbol Ekonomisi.....	49
3.2.2. Futbolun Şirketleşmesi.....	52
3.3. Bosman Kararlarının Endüstrileşmeye Etkisi.....	54
3.4. Futbol ve Küreselleşme.....	56
3.5. Dünya Kupası.....	58
3.5.1. Endüstrileşmeye Dünya Kupası'nın Etkisi.....	60
3.6. Futbolda Şans Oyunları.....	61
3.7. Türkiye'de Futbolun Endüstrileşmesi.....	63

4. BÖLÜM FUTBOLUN ENDÜSTRİLEŞMESİNDE MEDYANIN ROLÜ

4.1. Kitle İletişim Araçları.....	69
4.1.1. Gazete.....	70
4.1.2. İletişim Devrimi.....	71
4.1.2.1. Televizyon.....	72
4.2. Medya - İktidar İlişkisi.....	75
4.3. Futbol - İktidar İlişkisi.....	78
4.3.1. Egemen İdeolojileri İçin Futbol Önemli Bir Araç.....	79
4.3.2. İdeolojilerin Ortak Paydası: Futbol.....	85
4.3.3. Türkiye’de İktidar-Futbol İlişkisi.....	87
4.3.4. Medya – İktidar – Futbol Üçgeni.....	90
4.5. Futbolda Endüstrileşme ve Medya.....	93
4.5.1. Medyanın Futbola Ekonomik Katkısı	95
4.5.1.1 Televizyonun Endüstrileşmeye Katkısı.....	96
4.5.1.1.1. Yayın Gelirleri.....	98
4.5.1.1.2. Türkiye’de Yayın Gelirleri.....	99
SONUÇ.....	105
EKLER.....	108
KAYNAKÇA.....	133

GİRİŞ

Bu çalışmada, yerküreyi etkisi altına alan ve “*küresel bir tutku*”¹ olarak da ifade edilen endüstriyel futbolun Türkiye’deki gelişimini ve bu süreçte medyanın ne tür bir rol oynadığını incelemek amaçlanmıştır. Bu çerçevede, futbolun neden çok fazla takip edilen bir kitle sporu haline dönüştüğüne tanık olmak için dünyada ve Türkiye’de yaşadığı değişime, başta FIFA (Federation Internationale de Football Association) tarafından hazırlanan tarihçe olmak üzere, Alfred Wahl’ın ‘Futbolun Öyküsü’ adlı kitabı, Türk Futbol Tarihi² ve çeşitli makaleler yardımıyla ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada neden sadece ‘futbol’ değil de ‘endüstriyel futbol’ nitelemesine yer verdiğimiz üzerinde duracak olursak, söz konusu oyun için, alabildiğine popülerleştiğini, futbol adının geçtiği her şeyin kitlelerin ilgisini çektiğini, oyuna ait olan değerlerin reklâmlara ‘*imge gücü*’³ verdiğini, hatta bir giyim, gıda, otomotiv gibi futbolun da başlı başına bir sektör haline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Çalışmanın genelinde oyunun kendisiyle değil de, sektörünün gelişimiyle ilgilenilmiş, bu nedenle ‘endüstriyel’ ön adı kullanma gereği doğmuştur. Ayrıca, diğer tüm sektörlerde olduğu gibi, endüstriyel futbolda da büyüme, gelişme gibi tanımlamalar ekonomik veriler yardımıyla saptanmaya çalışılmıştır. Özellikle Tuğrul Akşar’ın ‘Endüstriyel Futbol’ ve Pascal Boniface’nin ‘Futbol ve Küreselleşme’ kitapları çalışmaya derinlik kazandırmış, sağlıklı analizler yapılmasını kolaylaştırmıştır.

Çalışmada kullanılacak verinin zaman dilimini belirlerken ele alınan temel ölçüt erişilebilirlik olmuştur. Futbolun endüstrileşme süreci yazılı bir anlaşma ya da herhangi bir yoklama ile yapılmadığı ve basit bir oyundan çok yönlü bir sektöre geçiş dönemi adına net bir aralık olmadığı için, toplumsal ve ekonomik hareketler takip edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Alfred Wahl’un ‘*Ayaktopu: Futbolun Öyküsü*’ adlı kitabında yer alan ‘*Profesyonelliğe Geçiş*’ bölümü referans alınmış, ‘*Futbolun Ortaya Çıkması ve Yayılması*’ ana başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca oyun ile ilgili tüm

¹ Boniface Pascal, ‘*Futbol ve Küreselleşme*’, 1. Basım, İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.1

² *Türk Futbol Tarihi 1904–1991*, Cilt 1, Haziran 1992, Ankara: Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları

³ Hakkı Özdal, *Futbol Endüstrisi*, Evrensel Kültür, <http://www.evrenselbasim.com/ek/yazi.asp?id=1481>, (12.3.2007), Sayı 127

dünyada eş zamanlı bir değişim yaşanmadığından ve konuya ilişkin derli toplu bir kaynağa ulaşma imkânı bulunmadığından konu başlığında da belirtildiği gibi Türkiye özelinde bir çalışma yapmak amaçlanmış ve özellikle 1980 sonrasında itibaren bu alanda nelerin yaşandığı dikkate alınmıştır.

Çalışmanın asıl gelmek istediği noktada önemli bir yer tutan medyanın aynı dönemden (1980'den itibaren) bugüne nasıl bir değişim yaşadığı, tez kapsamını aşmamak için "Türkiye'de spor medyasında nelerin değiştiği" biçiminde ele alınmıştır. Bu bölüme ilişkin detaylı bilgileri ana-akım medyada çalışan gazetecilerle birebir görüşerek elde etme yoluna gidilmiştir. Bu nedenle 'Ekler' bölümünde yer alan söyleşiler çalışmamızın gelmek istediği noktada önemli bir yer tutmaktadır.

Çalışmada, medya ve futbol ilişkisinde karşılıklı etkileşim olup olmadığına, hangi ortak paydada buluşulduğuna yanıt aranmış, yenilikler, değişimler gerek konuyla ilgili yazılı kaynaklar taranarak, gerekse medya sektörünün içinde yer alan önemli isimlerle görüşülerek toparlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca spor medyasında son dönemde geniş bir yer tutmaya başlayan şans oyunları için de ayrı bir başlık açılmış, okur kitlesinin futbola neden ilgi duyduğu, şans oyunlarının buna katkısının neler olabileceği üzerinde de durulmuştur.

Çalışmanın değerlendirilmesi sürecinde yukarıda açıklamaya çalıştığımız belirtiler ve yaşanan kaynak sıkıntısının göz önünde bulundurulduğunda, kapsamın ele alınışı ve varılan sonuçlar itibariyle okuyucunun yeni fikirler edinmesi açısından oldukça önemli bir yerde durduğu inancındayım.

Çalışmamız esasında medya ve futbol arasında kurulan ortaklık ilişkisine yoğunlaşmıştır. Buna göre, "futbolun endüstriyellemesine, bu alana ciddi maddi destek sağlayan medya ön ayak olmuştur" temel varsayımından hareket edilmiştir. Ayrıca çalışmanın bütünlüğü koruma ilkesine zarar vermeden sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat ve iletişim disiplinlerinden faydalanarak, disiplinlerarası bir yöntemsel tutum içine girilmiş; literatür taraması ve derinlemesine görüşme yöntemini benimsenmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, bir oyun olarak futbolun doğuşu, kısa sürede kendisine ait kurallarıyla birlikte tüm dünyada ilgiyle takip

edilmesi, beğenilmesi konu alınmaktadır. Bu nedenle çalışmada, dünyada ve Türkiye’de futbol hayat bulmaya başladığı dönemlerden günümüze gelinceye dek nelerin yaşandığını mercek altına alınacaktır.

İkinci bölümde Türklerin futbolla tanışması konu alınmaktadır. Tarihteki ilk Türk kabilelerinde oynanan oyunlar ile futbol arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Hatta bu bölümde futbolun ilk kez Türkler tarafından oynandığı tespitinde bulunan tarihçilerin satırlarına da yer verilecektir. Osmanlı topraklarına bu oyunun kimler tarafından getirildiği, ilk maçlar, ilk kulüpler bu bölümde konu alınacaktır. Ayrıca diğer bölümlerde sıkça konu edineceğimiz Türkiye’nin üç büyük futbol takımının tarihçesine de yer verilecektir. Galatasaray Spor Kulübü, Fenerbahçe Spor Kulübü ve Beşiktaş Jimnastik Kulübü tarafından hazırlanan tarihçeler kulüplerin resmi internet sitelerinden düzenlenerek çalışmamıza eklenmiştir. Bundaki asıl amaç her üç kulübün de, Türkiye’de kurulan ilk futbol kulübünün kendileri olduğunu belirtmeleridir. Bu şekilde ortaya çıkabilecek karışıklığın önüne geçilmeye çalışılmış, çalışmanın genelinde sağlamaya çalıştığımız objektif olma ilkesine zarar vermemek amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde futbolun endüstrileşmesi konu alınmıştır. Diğer tüm sektörlerde olduğu gibi ekonomik güç dengeleriyle adı birlikte anılmaya başlayan futbolun ekonomik gelişimi irdelenmiştir. Oyunun ticarileşmesiyle birlikte amatör ruhun zedelendiği ve futbolun başka bir hal aldığı da bu bölümün bir diğer konusunu oluşturmuştur.

Ayrıca bu bölümde futbolun, tüm toplumsal anlamlarının ötesinde, kendi içinde işleyen bir düzene sahip ve dış dünyadan bağımsız bir oyun olduğu gerçeğinden de uzaklaşmamak hedeflenmiştir. Simon Kuper’in de altını çizdiği gibi, “*futbolun artık sadece bir oyun değil*”⁴, aynı zamanda önemli bir sektör olduğunun bilinmesine ve onu sarmalayan rasyonel dışsal gerçekliklerin farkında olunmasına rağmen, bu bölümde kazanmak için her yolun meşru sayılacağı makyavelist anlayışı da sorgulamak amaçlanmaktadır. Her ne kadar endüstriyel futbol tanımlaması ile süreç tarif edilmeye

⁴ Kuper Simon, *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*, Çev: Sinan Gürünca, İstanbul: İthaki Yayınları, s.387, 2003

çalışılsa da bu çalışmada, futbolun her Şeye rağmen bir oyun olarak korunmasına zen gösterilmesi gerektiğini savunulmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde ise, egemen politikaların en önemli enstrümanlarından biri olan medyanın, futbol ile nasıl karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu, birbirinden nasıl beslendiği üzerinde durulmaktadır. Bu etkileşimin ortaya çıkardığı tablo, çalışmanın da gelmek istediği noktayı oluşturmaktadır.

Çalışmada konuyla ilgili olarak değinilmeyen sorular arasında kitle iletişim araçlarının serbest zaman etkinlikleri nasıl yönlendirdiği, endüstriyel bir hal alan futbolun karşısında ne tür aktiviteler geliştirildiği, ne gibi karşı duruşların sergilendiği, futbolda Şiddet, ırki söylem gibi konuların nasıl geliştiği, etnik yaşamların futbolda nasıl hayat bulduğu, profesyonel futbolcuların nasıl yetiştirildiği, nasıl pazarlandığı, hayatlarının güvence altında olup olmadığı ve medyanın bu ve benzeri sorular karşısında nasıl bir tavır takındığı sayılabilir. Kısıtlılıkları ve sınırları nedeniyle tüm bu sorulara değinilmediğinden, daha doğru bir ifadeyle detaylı bir Şekilde ele alınamadığından, bu çalışmanın benzer konuları inceleyecek yüksek lisans ğrencilerinin gelecekteki çalışmalarına çıkış noktası oluşturabileceğini umuyorum.

BÖLÜM I

1. FUTBOLUN ORTAYA ÇIKMASI VE YAYILMASI

1.1. FUTBOLUN ORTAYA ÇIKIŞI

Kendisini futbol tarihçesine adayan ilk tarihçilerden biri olan Metz Üniversitesi çağdaş tarih profesörü Alfred Wahl'a göre futbol, daha eski bir ifadeyle 'top oyunları', 1840–1860 yılları arasında İngiltere'de özel okullarda ve üniversitelerin göbeğinde modern futbolun ortaya çıkışını hazırlayan köklü bir değişime uğramadan çok önce, Avrupa'da ve hatta çok uzaklarda bile, asırlar boyunca var olmuştur. Oyun, daha sonraları hayat bulduğu coğrafyanın sınırlarını aşmakta, tüm toplumsal tabakalara yayılır ve bir gösteriye dönüşmektedir.⁵

Futbolun ortaya çıkması dahi, esasında başlı başına bir tez konusudur. Çünkü futbolun varlığı, bir oyunun varlığının çok ötesinde anlamlar taşımaktadır. Futbolun ortaya çıkışı, daha sonra kazanılan ve dünyayı saran kurallarıyla birlikte profesyonelleşmesi, artık oyunun eskisi gibi olamayacağını bir göstergesidir. Tüm zamanların bu en popüler oyunu, diğer taraftan hayata dair yaşanan değişimlerin de bir göstergesidir. Çünkü futbol, çoğunluğun bildiği bir spordur, sürekli takip edilmektedir. Futbolun yapısal, ekonomik, sosyolojik etkileri, toplumun içinden geçtiği dönemi gözlemleyebilmek adına önemli rol oynamaktadır. Futbol ilk oynandığı tarihten çok sonra, hatta bugünü de kapsayan bir ifadeyle 'popüler' bir oyundur. Ve popüler kültürü besleyen, ondan beslenen güçlü nitelikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Necmi Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi;

“Halk oyunu olarak futbol, popüler özelliklerin karmaşık, iç içe geçmiş ve çelişik bir halde kurulduğu, ifade edildiği ve maddileştiği bir “derin oyun”dur. Popüler futbol kültürü, sınıfsal, milli, etnik, dinsel, ataerkil vs. kimliklere eklenerek “ötekilik” formlarının üretilmesine katkıda bulunmuştur. Kolektif aidiyet biçimlerinin kendileri de “havada” oluşmazlar,

⁵ Alfred Wahl, **Ayaktopu: Futbolun Öyküsü**, 1. Basım, İstanbul: YKY Yayınları, Çeviren: Cem İleri, 2005, s 11

eğlence, müzik, futbol, giyim vb. gündelik hayat pratiklerinde kurulur ve tecrübe edilirler”⁶.

Oyunun ortaya çıkmasıyla ilgili farklı kültürlerin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Pek çok tarihçi, ulaşabildiği kaynakları referans göstererek, oyunun ilk oynandığı yer ile ilgili farklı adresler göstermişlerdir. Bu çalışmada mümkün olduğunca bu farklı adreslere yer vermeye çalışılmıştır. Burada önemli olan top ile oynanan bu oyunun ilk nerede oynandığından öte, bugünkü halini ilk ne zaman aldığıdır. Bu nedenle modern futbol dediğimiz oyunun ortaya çıkması ve gelişimi bu bölümde incelenmeye alınmıştır.

Ali Bulaç’ın konuyla ilgili şu ifadeleri oldukça önemlidir;

“Futbolun bugünkü seviyeye gelmesinde 3 önemli dönemden söz etmek mümkündür: a) İlk ortaya çıktığı sanayi devrimi. b) Stat, malzeme ve takımların bir işletme gibi ele alınıp bizzat futbolun endüstrileşmesi. Spor malzemesi üreten ve satan büyük endüstri şirketlerinin ortaya çıkması ve bunların futbola olan ilgiyi yeniden üretmek üzere özel yatırım programları uygulaması. c) Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle futbolun en geniş toplumsal kesimlerin ilgi alanına girmesi”⁷.

1.2. BİR DİSİPLİN ARACI OLARAK FUTBOL

Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof Dr. Ali Akay, Toplum Bilim Dergisi’nin ‘Futbol Özel’ sayısı önsözünde, disiplin amacıyla olmasa da 14. yüzyıl içinde ‘futbol’ adı verilen bir oyunun varlığından bahsedildiğine dikkat çekmektedir.⁸ Oysa Elias ve Dunning bu oyunun ‘futbol’ olup olmadığını bilmediklerini yazmışlardır.⁹ Konuya ilişkin farklı görüşler olması, futbolun tarihsel görevlerinin tam olarak bilinmemesiyle ilgilidir. Oyunun kesin olarak bilmediğimiz

⁶ Nemei Erdoğan, **Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik**, Birikim, s.49, 1993

⁷ Ali Bulaç, **Dünyanın Ayağa Düşmesi**, Karizma, Temmuz – Ağustos – Eylül 2002

⁸ Ali Akay, **Önsöz**, Toplumbilim Futbol Özel Sayısı, Ekim 2002

⁹ Elias ve Dunning la football populairdans l’Angletere medievele premoderne, in Sport et Civilisation, Ali Akay (akt), Fayard, 1986, s. 237

geçmişine değinmek bir boşluk oluşturabilir, bu nedenle futbolun İngiltere'nin güneyinde yaygınlık kazanmaya başladığını en azından bu çalışmada milat kabul etmek daha sağlıklı olacaktır.

Futbol 20. yüzyıla yaklaştıkça bir serbest zaman etkinliği olarak, sadece işçi sınıfına yönelik değil, aynı zamanda kamu okullarındaki eğitimin de bir parçası olarak ele alınan sporlar arasında sayılmaya başlanmıştır. Şehrin görece tehlikeli yerleşmelerinde, kamu okullarında okuyan çocukların boş gezinmemeleri için bulunan bir disiplin yöntemi olarak düşünülmüştür.

Oyun, kamu okullarda bütünleşme aracı olarak görülmüştür ve bu şekilde çocuklar kendilerini bir kuruma ait olarak saymaya başlamışlardır. İngiliz kültürüne veya sınıf kültürüne ait olmak üzere inşa edilen bu oyun, ayrıca sosyolojik kimliğin kurulmasında da önemli bir etken olarak durmaktadır. Diğer taraftan sınıflar arasında oyun oynama şekli ve amacı arasında farklılıklar olduğu da bilinmektedir.

Alain Corbin, futbolun yayılmasının perde arkasında 1880'li yıllardan itibaren başka bir görünümün ortaya çıktığından bahsetmektedir. Corbin'e göre, Aristokratlara ait olarak başlayan oyun, bu tarihten itibaren alt sınıflara hitap eden ve o sınıfların şiddete yönelik duygularını kanalize ederek kodlamayı planlar şeklinde işlerlik kazanmaktadır.¹⁰ Futbol, işçi sınıfına -başta liman işçilerine- kolektif bir aidiyet sporunun da olduğunu hatırlatmak maksadıyla ele alınmıştır.¹¹ Bu stratejinin fabrikalar ve kiliselerde uygulandığı görülmektedir. Everton'da, Birmingham'da ve Aston Villa'da bu strateji gerçekleştirilmiştir.¹²

Bu değerlendirmelerden yola çıkarak futbolun, toplumsal yapı içerisinde önemli bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Sınıflar arası diyalogun kurulmasında payda konumuna düşen futbol, öğretileriyle birlikte toplumda ortak bir dil geliştirmeyi de kolaylaştırmaktadır. Kanımca irdelenmesi gereken, bir futbolsever kimliğinin nasıl oluşmaya başladığıdır. Dolayısıyla, futbolun yerel aitlik olgusunun nasıl evrenselleştiği,

¹⁰ Alain Corbin, 'le destin consantre du Football, L'Avenement des Loisirs'deki makalesi, ilk baskısı Aubier, Ali Akay (akt), 1995, Champ, Paris, s. 222

¹¹ Corbin, a.g.e. s. 223

¹² Corbin, Tyne'deki madencilere gösterilen ihtimamı anlatır.

diğer toplumların bu oyunla nasıl tanıştığını da sorgulayarak değerlendirmek gerekmektedir. Bunun için de futbolun geçtiği yolları görmek ilk ödev olarak önümüzde durmaktadır. Futbolun başlı başına bir kültür oluşturmaya başladığına tanık olunmalıdır.

Semih Gümüş'ün de ifade ettiği gibi;

“Futbolu anlayabilmek ve yaşayabilmek, onun gösteri heyecanını ve coşkunluğunu izleyebilmek için, futbolun da bir kültür olduğunu –ama bir alt kültür olmadığını –kavramak gerekiyor. Futbolun kendisi bir toplumsal –popüler- kültürdür; ayrıca kendisiyle özdeşlenmemesi gereken alt-kültürleri de yanı sıra kuşkusuz taşımaktadır.”¹³

1.3. FUTBOL NEDİR?

Christian Bromberger'ne göre ‘dünyanın en ciddi saçmalığı’ futbolun diğer oyunlardan daha önde olmasının en önemli nedeni basitliğidir. Futbol mahalle arasında, bahçede, okulda, herhangi bir meydana, plajda, toprak ya da çim gerçek bir futbol sahasında, her yerde oynanabilir.¹⁴ Ayrıca oyunun çok basit olmasının yanı sıra, çok fazla araç gerece ihtiyacı duyulmaması da benimsenmesini sağlamıştır. Çünkü bir top ya da küresel yumuşak herhangi bir cisim bu oyunu oynamak için yeterlidir.

Alemdar Korkmaz – İrfan Erdoğan'ın belirttiği gibi;:

“Sosyolog Christian Bromberger: Neden öteki sporlar değil de futbol? Çünkü futbol evrensel bir referans. Basit bir oyun, örneğin bisiklet sporunun tersine oynandığı yer ve zaman belli ve bütün dünyada oynanıyor. Çağdaş bir dünyanın değerlerine uygun olarak demokratik, dikey geçişlere açık (en alttaki en üste çıkabiliyor) başarı ve dayanışma söz konusu (toplumsal örgütlenmeyi, işbölümünü gerektiriyor) ayrıca şansa yer veriyor ve tesadüfler sonucu

¹³ Semih Gümüş, **Futbol ve Biz**, 1. Basım, İstanbul: Can Yayınları, s. 16, 2000

¹⁴ Christian Bromberger, **Futbol Dünyanın En Ciddi Saçmalığı**, İstanbul: Bayard, 1998

değiştirebiliyor. Nitekim futbol insanın kendi kalesine gol atabildiği tek spor!”¹⁵

Futbol, iki takım arasında oynanan, her takımda 11 oyuncunun bulunduğu ve oyuncuların küre biçiminde şişirilmiş bir topu sadece ayaklarını kullanarak rakip kaleye sokmasına dayanan spor dalıdır. İlk çağlardan itibaren, yuvarlanan cisimler bir oyun ve spor aracı olarak insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Futbol oyununun ilk defa nerede ve ne zaman oynandığı kesinlik taşımamakla birlikte yapılan araştırmalara göre ayakla oynanan top oyunlarının Sümerler’e kadar ulaştığı bilinmektedir.¹⁶

Veysel Atayman konuyu şöyle değerlendirmektedir;

“Futbol’un temeli oyun olgusuna dayanır. Johan Huizinga’ya göre oyun, yapay kuralları dıştan konmuş, ama gündelik hayatın rutini dışında yer alan, bu yönüyle de insanı kendi isteği ve iradesiyle içine çeken özgür eylemlerin alanıdır. Sınırları belirlenmiş belli bir süre ve belli bir mekân içinde gerçekleşen bu eylemlerin amaçları kendilerindedir, herhangi bir sosyalizasyon amaçlarına, maddi çıkarların elde edilmesine hizmet etmezler, ettikleri yerde “oyun” biter. Huizinga’ya göre rasyonelleşen, araçsal bir akla göre düzenlenen modern dünyada, ölümüne ciddiye alınan oyun, oyun olma özelliğini yitirmiş bir olgudur. Modern spor karşılaşmaları, oyunu “işe” dönüştürmüş, seyircini hazzına tabi kılmış ve bizzat seyirciyi kör bir edilgenlik konumuna geriletmiştir. Oyunlar milliyetçi ve savaşçı bir ciddiyetle oynanırken bunun tersine ciddi şeylere oyun muamelesi yapılmaktadır. Aşırı ciddiye alınıp organize edilen, tepeden tırnağa rasyonelleştirilmek istene oyun kendi kurallarını yitirmiştir.”¹⁷

Mısır’da mezarlardaki duvar resimlerinde ayakla top oynayan insan figürlerine rastlanmıştır. Hatta bu zamandan kalma, 7,5 cm çapında deri veya ketenden yapılmış toplar 25 asır önceden günümüze kadar ulaşmıştır ve kimi müzelerde sergilenmektedir.

¹⁵ Alemdar Korkmaz – İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür Ve İletişim**, İstanbul: Ümit Yayınları, s. 33, 1994

¹⁶ FIFA, **Futbolun Tarihi**, <http://www.fifa.com/classicfootball/history/game/historygame1.html>, (15.3.2007)

¹⁷ Metin Kurt, Veysel Aytayman, Turgay Kurultay, **Arena’da Show: Modern Sporun Dünü ve Bugünü**, Sorun yayınları, s. 125, 1997

Homeros da, 'Odies'a da top oyunlarından bahsetmektedir. M.Ö. 2500 yıllarında da Çin'de yere dikilmiş iki mızrak arasından bir topu tekmelemek suretiyle geçirmeye çalışarak talim yapıldığı bilinmektedir.

Orta Asya Türklerinin de kız ve erkeklerden kurulu karma takımlarla, topa elle dokunmadan, sadece ayak ve kafa ile vurularak rakip kalede içeri atmaya çalışarak bir oyun oynadıklarına ilişkin bilgilere FIFA tarafından hazırlanan tarihte rastlanmaktadır.¹⁸

İçlerinde Kaşgarlı Mahmut'un da bulunduğu pek çok tarihçinin kitaplarında da Türklerin oynadığı 'Tepük' isimli bir oyundan bahsedilmektedir. Bu oyunun söylenen kuralları günümüz futbolunkilere oldukça benzemektedir. O dönemlerde de belirlenmiş kurallar bulunmaktadır; elle oynamak yasaktır, faullü hareketler tespit edilmiştir, top oyun alanının dışına çıkamaz.

Ünlü tarihçi Alfred Wahl ise, ortaçağ ve modern Avrupa'da top oyunlarının halka özgü ve kaba bir özelliğe sahip olduğundan bahsetmektedir. Bu dönemlerde futbol, yazılı bir kural olmaksızın, geleneğin kurallarına göre oynanmaktadır. Bu model kendi içerisinde sayısız değişikliğe sahiptir.¹⁹ Bu değişiklikler oyunun basit yapısından kaynaklanmaktadır. Amaç aynı olsa da kurallarda bir takım değişiklikler olduğu belirtilmektedir.

19. yüzyıla kadar Bretagne ve Picardie bölgelerinde yaygın olarak oynanan bu halk oyununun geçmişi, kırsal ve endüstri-öncesi toplumun geleneklerine dayanmaktadır. Oynanış biçimine bakıldığında, nasıl ortaya çıktığı belli olmayan, dinsel ve kiliseye dayalı bir boyutu olduğu anlaşılmaktadır. La Soule iki komşu köyün gençlerini ya da aynı köyün bekâr ve evlilerini karşı karşıya getirmektedir. Soyluların da bu oyunu ara sıra oynadıkları bilinmektedir. Örneğin, Rosand'ı bu oyuna II. Henry alıştırmıştır.

¹⁸ FIFA Resmi sitesi, **FIFA Tarihi**, <http://www.fifa.com/classicfootball/history/game/historygame1.html>, (15.3.2007)

¹⁹ Wahl, age, s. 12

Ahmet iğdem de futbolun kolektif bir oyun olduğunu şu ifadeleriyle belirtmektedir;

“Futbolun tarihsel arka planı, bir oyun olarak evrimi, kökenini, kapitalizmi mümkün kılan şartların acımasızlığına karşı kendisini sınıf ilişkilerinde muhafaza eden bir dayanışma ve eşitlik ruhuna müracaat etmeyi zorunlu kılıyor. Dayanışma ve eşitlik, işin seyirci kısmıyla sınırlı değil tabiatıyla; futbolun olmazsa olmazı bir kolektivizmin ve bu kolektivizmde herkesi iş görmeye çağıran bir emek eşitçiliğinin oyunun temel değerleri olarak belirlenmesinde de sözü edilen tarihin önemli bir işlevi vardır.”²⁰

Taraflar içine ot, talaş vs. doldurulmuş ya da sorgun ağacından yapılmış bir tür top olan soule’ü rakip takıma karşı hareket ettirme çabasındadır. Oyunun belirlenmiş kuralları olmamakla birlikte, yazılı kurallara dayanmayan ve yalnızca geleneğin meşru kıldığı bu uygulamalar son derece yavaş bir gelişim gösteriyordu. Katılımcıların sayısı, oyunun süresi hatta oyun sahasının sınırları bile kesin olarak belirlenmemişti.²¹ Bu tanımlamayla birlikte bahsettiğimiz oyun için futbol demek doğru olmayabilir. Çünkü sürekli değişim gösteren bu oyun, zaman zaman elle de oynanmıştır.

Oyuncular tüm fiziksel güçlerini kullanarak soule’ün üzerine çullanıyor, topla birlikte ilerlemek amacıyla elleri ve ayaklarıyla sakınmasızca birbirlerine giriyorlardı. Yalnızca güç ve hız hesaba katılıyordu. Oyun, taraflardan birinin topu, önceden belirlenmiş alana getirmesiyle sona eriyordu. Hatta ölümle dahi sonuçlanan karşılaşmaların olması oyunun sertliğinin ne derecede olduğunu bir göstermektedir. Ayrıca oyunun bildiğimiz futbolla tek benzerliği topu taşımak ve bir hedefe ulaştırmaktır. Bu haliyle günümüzde ‘Amerikan futbolu’ olarak bilinen oyuna daha çok benzemektedir.

Orhan Koçak, konuyla ilgili şu tespitte bulunmaktadır;

²⁰ Ahmet iğdem, **Takımdan Ayrı Düz Koşu: Yarın Yine Borçlarım Olacak, Ama Bu Akşam Kral Benim**, Ed: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s.20, 2001

²¹ Wahl, age, s.12

“Bütün sporlar gibi futbol da saldırgan dürtülerin boşaltıldığı ve dönüştürüldüğü alanlardan biridir. Golü atan futbolcunun yüzünde beliren ifade sevinçten çok öfkeye yakındır çoğu zaman. Yarışmacı sporların zamanla savaşın barışçı bir alternatifine dönüştüğü de düşünülebilir. Eski Yunan Şehir devletlerinin en savaşçısı olan Sparta, kendi gençlerinin olimpiyatlara ve öteki panhellenik oyunlara katılmasına izin vermezdi; Tudor Hanedanı zamanında İngiltere’de defalarca yasaklanmıştı futbol maçlar. Devlet gücün ve şiddetin biriktirilerek sadece düşman öldürmek için kullanılmasını istiyor olmalıydı. Erkek çocukların ergenlik çağına kadar anne himayesinde büyüdüğü geleneksel Hint toplumunda ise yarışmacı sporlar hiç gelişmemişti. Bu örnekler, savaşla sporun aynı enerji üzerinde hak iddia ettiğini gösterir.”²²

Ortaçağ İngiltere’sinde de popüler top oyunlarına rastlanmaktadır. Shakespeare’in 1592’de yazdığı ‘Yanlışlıklar Komedyası’nda, bir karakterin yakınmalarını dile getirirken futboldan yararlandığını görülmektedir, “**Beni futbol topu sandınız? Bir o tarafa, bir bu tarafa tekmeleyip duruyorsunuz. Bu görevim süreceksin, beni deriyle kaplamanız gerekecek.**” Birkaç yıl sonra da, yine Shakespeare’in ünlü trajedilerinden Kral Lear’da da, Kent Kontu karşısındakini şu şekilde aşağılamaktadır: “**Sen! Aşağılık futbol oyuncusu!**”²³

Ayrıca Cornouaillesliler, topu rakip kaleye atmak amacıyla dört bir yana doğru amansız koşular çıkartmaya ve hatta nehirleri aşmaya dayanan ‘hurling’ oyununu oynuyorlardı. Bu tür oyunlarda zamanla, görevleri kısmen de olsa sınıflandırılmasına ve bir takım taktiklerin hayata geçirilmesine başlandı.²⁴ Her takımın kanat oyuncularının, mücadelenin sınırlarını belirlemek amacıyla topu kazanmaya çalışan atlılar tarafından çevrelenmesi de bu gelişmenin sonuçlarından biridir. Futbolda taktik geliştirme ile ilgili ulaşılabildiğimiz en eski veriyi de bu bilgiler oluşturmaktadır.

²² Orhan Koçak, **Futbol ve Kültürü: Feyyazın Tekmesi**, , Ed: Roman Horak – Wolfgang Reiter –Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 314, 2001

²³ Celal Üster, **Yeryüzü Kitaplığı**, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=5304, (14.4.2007)

²⁴ Wahl, age, s.13

Rönesans İtalya'sında, Bologna ve Floransa'da, topa ayakla müdahale edilen 'quico del calcio'²⁵ adlı bir oyun oynanmaktadır. Paskalya ya da karnaval bitiminde oynanan calcio, kesin çizgilerle belirlenmiş ve küçültülmüş alanlar içinde oynanan kentli bir oyundur. Sahanın iki uç çizgisi hedef nokta olarak belirlenmiştir. Oyuncuların topu ellerinde taşımasına izin verilmektedir. Görev dağılımı ve kolektif oyunun ilk belirtileri üstünkörü de olsa ortaya çıkmaya başlamıştır; Yine Alfred Wahl'a göre calcio, her ne kadar top elle taşınıyor olsa da, modern futbolun ilk işaretlerini vermektedir.

18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başlarında geleneksel cemaatlerin bir araya gelişini sağlayan bağların gittikçe gevşemesi, eski top oyunlarını içinde barındırmayan ve böylelikle ortadan kalkmalarına neden olan yeni toplumsal ilişkilerin oluşumuyla sonuçlanmıştır. Buna rağmen özel okullarının zengin tabakadan gelen öğrencilerinin ilgisi sayesinde bu oyunlar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Top oyunu bu okullarda öğrenciler tarafından özerk biçimde düzenlenen bir eğlence haline gelmiştir.²⁶ Bugün futbol literatürüne geçmiş olan "kolej havası" klişesi acaba bu dönemlerden mi kalmaktadır?

Matthias Marschi'in ifade ettiği gibi;

*"Futbol sporu, toplumsal-politik statüsüne ilişkin olarak gerçekten değişken bir gelişme sürecini arkasında bıraktı. Bu sporun öncülü, köy cemaatleri arasında oynanan dövüş benzeri mücadelelerdi; yani her adamın katılımına açıktı; hatta görev gibiydi. 19. yüzyılın ortalarında bu "proleter" karakter esastan değişti: Futbol oyunu, ilkin seçkin İngiliz üniversiteleri Rugby ve Wimchester'de olmak üzere, aristokratik, sonları ise burjuva bir spor türü olarak kurumlaştı. Futbolcular bir "amatörlük maddesi" ile çoğunlukla işçi sınıfından gelen ve meslek olarak, ücret karşılığı spor yapan oyuncuların ayırt edildi. Amatörlük maddesi, işçileri futbol sahalarından uzak tutma çabasını yansıtıyordu."*²⁷

²⁵ İtalya 1. Ligi'nin günümüzdeki adı **Serie A Calcio** dur.

²⁶ Wahl, age, s.15

²⁷ Matthias Marschik, **Futbol ve Kültürü: Austro-Faşizm'de İşçi Futbolu**, Ed: Roman Horak – Wolfgang Reiter –Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 297, 2001

1830'dan sonraki dönemde, sanayileşmenin de etkisiyle İngiltere'de, özel okullarda, top oyununun uygulanmasında kesin dönüşümü beraberinde getiren bir değişim süreci başlamıştır. Söz konusu değişimin en önemli nedeni, toplumun istikrarının burjuvazinin yükselişine sırtını dayamış olmasıdır. Bu değişim sayesinde, önceden belirlenmiş kurallar yardımıyla oynanan, şiddet oranını azaltan, daha çok kişilik gelişimine katkı sağlamayı amaçlayan bir oyunun yaratılması kolaylaşmıştır. Artık oyun ölüm-kalım savaşından çok zevk için oynanır bir hale gelmiştir.

Veysel Atayman şöyle ifade etmektedir;

“Christopher Lasch’a göre tekdüzeleşmiş çalışma süreçleri, çalışanların, iş dünyasında karşılaşmadıkları fiziksel ve zihinsel güçlüklerle uğraşma talepleri onları sporun dünyasında bir işlev aramaya yöneltiyor.”²⁸

1845’li yıllarda özel okullar, oyunlarını kalıcı kılacak kuralların tescil edilmesine karar vermiştir. Eton ve Harrow adlı okullar, ellerin kullanımını ve baldır kemiğine tekme atmayı yasaklayan kuralları belirler ve ‘dribbling game’ ortaya çıkar. ²⁹ Bence günümüz futbolunun temel atma töreni bu tarihlerde gerçekleşmiştir. Çünkü ellerin kullanımı ilk kez burada yasaklanmıştır. Futbol (football) adından da anlaşılacağı üzere ‘ayak topu’dur.

1.4. MODERN FUTBOLUN DOĞUŞU

Günümüz modern futbolunun temeli ise Romalı askerler arasında oynanan ‘harpastum’ adlı oyundur. Futbolun Avrupa’daki tarihi büyük bir tartışma konusu olmakla birlikte, Fransızlar, İngilizler ve İtalyanlar futbolun ilk defa kendi ülkelerinden diğer ülkelere yayıldığını iddia etmektedirler. Ancak futbol, tarih boyunca hemen bütün medeniyetlerde benzer biçimlerde boy göstermiş olsa da bugünkü haline en yakın şeklini 17. yüzyılda İngiltere’de almıştır.

²⁸ Atayman, age, s. 123

²⁹ Wahl, age, s.17

Futbolun yayılması 1860'ların sonunda başlamıştır. Gerek papazların etkisiyle gerekse onlardan tamamen bağımsız bir şekilde, kiliselerin çevresinde birçok kulüp ortaya çıkmaktadır. Kulüpler Midlands'de ve Kuzeydoğu'da daha çok sayıdadırlar. Aston Villa, Bolton gibi kulüplerde bu dinsel yaklaşım söz konusudur. Sheffield, Birmingham gibi şirket kulüpleri ise 1870'li yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlamışlardır. Kısa sürede sayıları 20'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte sayıları en fazla olanlar, Manchester United gibi, çoğunlukla demiryolu işçilerinden oluşan takımlardır. Bazıları da doğrudan kriket kulüplerinden doğmuşlardır.³⁰ Bu bilgilere aşağıda FIFA tarafından hazırlanan kronolojide de rastlamak mümkündür.

Futbolun kronolojik gelişimi FIFA kaynaklarınca şöyle gösterilmiştir:

1841- Futbol topunun tam bir küre biçiminde olmasının kabulü

1848 – ‘Cambridge kuralları’ adı altında futbol kurallarının toplanması ve bu kurullarla Cambridge'de öğrenciler arasında ilk futbol maçının oynanması

1855 - Bir İngiliz takımının ilk kez yurt dışına çıkarak futbol oynaması ve böylece Almanya'da futbolun temelini atması

1857 - İngiltere'de ilk futbol kulübü Sheffield Club'ın kurulması

1863 - İngiltere Futbol Federasyonu'nun kurulması ve böylece modern futbolun doğuşu

1870 - Portekiz'de oturan İngilizlerin burada futbolu yaymaya başlamaları

1871 - İngiltere Federasyon Kupası'nın başlaması

1872 – İlk milli maç: İngiltere-İskoçya

1875 - Kalelere üst direk konulması ve topa kafayla vurulmasına izin verilmesi

1876 - Korner kuralının kabulü

³⁰ Wahl, age, s.18

1879 - Glasgow'dan Darwen'e para teklifiyle futbolcu getirilerek profesyonellik yolunun açılması

1882 - Futbol kurallarında değişiklik yapmaya yetkili 'International Board'un kurulması

1885 - Profesyonelliğin İngiltere'de resmen kabulü

1886 - Ofsayt kuralının kabulü

1889 - Danimarka ve Hollanda'da futbol federasyonlarının kurulması

1890 - Futbol maçlarında tam yetkinin hakemlere verilmesi

1891 - Penaltının kabulü

1893 – Amerika kıtasında ilk futbol federasyonunun Arjantin'de kurulması

1895 - İngiltere'de kadınların ilk futbol maçını oynaması

1899 – Oyun süresinin 90 dakika, saha ölçülerinin 118,4 x 91,4 olarak belirlenmesi

1901 - Sheffield United - Tottenham Hotspur federasyon kupası finalini 110.802 kişinin izlemesi

1902 - İngiltere dışında oynanan ilk milli maçta Avusturya'nın Macaristan'ı 5–0 yenmesi

1903 - Averajın kabulü

1904 - Belçika, Fransa, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre'nin FIFA'yı kurması

1906 - Kıtalararası ilk milli maçta Güney Afrika'nın Brezilya'yı Brezilya'da 5–0 yenmesi

1907 - Kendi sahasında bulunan bir futbolcunun ofsayt sayılmamasının kabulü

1908 - Londra Olimpiyat Oyunları'nda futbolun ilk kez olimpiyat oyunlarında yer alması

1.5. FUTBOLUN DÜNYAYA YAYILMASI

Futbol uzun yolculuğuna, tren istasyonlarında başlamıştır. Ünlü tarihçi Alfred Wahl'un araştırmalarına göre, iç jeopolitik anlamda futbol, ulusal sahayı demiryolu sayesinde fethetmiştir. 1920'li yılların sonundan başlayarak siyasi coğrafya demiryolu ağıyla örtüşür. Wahl'a göre, "***Bir demiryolu, bir futbol sahası; kural budur.***"³¹ Dönemin en önemli ulaşım araçları, aslında futbolun da önemli ulaşım araçlarından biri olmuştur. Tren istasyonlarının bulunmadığı bölgelere oyunun ne zaman ve ne şekil ulaştığına ilişkin ise net bir bilgi bulunmamaktadır.

Futbolun büyük yolculuğu karadan denize geçtiği dönemde başlamıştır. Demiryolu ağının sınırlı olduğu ve araya denizlerin, okyanusların girdiği yerlere futbolu taşımak deniz araçlarının görevi olmuştur. Futbolun deniz ve okyanus ile yolculuğu için, dış dünyayı fethi şeklinde bir değerlendirme yapmak olanak dâhilindedir. İngiliz denizciler ve tüccarlar limanlarda mola verdikleri sıralarda bu oyunu oynayarak yerli halkın futbolu öğrenmelerini sağlamışlardır. Bu nedenle Kıta Avrupa'sında kurulan ilk takımlar, Fransa'da Havre, İtalya'da Cenova, İspanya'da Bilbao ve Barcelona, Almanya'da Hamburg ve Hannover'dir.³²

Futbolun hızlı bir şekilde yayılması için ise 1930'lu yıllar beklenmiştir. Bu tarihte radyonun gelişmesiyle birlikte insanlar önce maç sonuçlarından haberdar olmaya ardından maçları radyo aracılığıyla takip etmeye başlamışlardır.

³¹ Wahl, age, s.25

³² Pascal Boniface, **Futbol ve Küreselleşme**, s. 16, 1. Basım, İstanbul: NTV Yayınları, 2007

İngilizlerin futbolu hemen her yere götüren taşıyıcı özellikleri, onları futbolun ortaya çıkışından itibaren uluslararası sahalarda etkin kılmıştır. 1889'da Montevideo ve Buenos Aires İngilizleri, Kraliçe Victoria'nın dev portresi altında karşı karşıya gelirler. Brezilya'daki ilk maç ise Sao Paulo'daki Gas Company'de çalışan İngilizler arasında yapılmıştır.³³

Arjantin Futbol Federasyonu (AFA), 21 Şubat 1893 tarihinde, daha sonra başkanlık koltuğuna oturan İngiliz asıllı Alejandro Watson Hutton tarafından kurulmuştur. AFA'nın düzenlediği yönetim toplantılarında İngilizce konuşma şartı bulunmaktadır. Benzer şekilde, Uruguay Futbol Federasyonu da İngiliz geleneğinde maçlar cumartesileri oynandığı için pazar günü maç yapılmasını yasaklamıştır.³⁴ Ayrıca, futbolun Meksika'ya nasıl ulaştığı muğlak olmasına rağmen, Amerika kıtasına futbolun Meksika yoluyla geldiği birçok yazılı kaynakta belirtilmektedir. İspanyollar ve İtalyanlar, ayak topu oyununu Güney Amerika'ya götürenlerin kendileri olduklarını iddia etseler de, onlardan çok daha önce Meksika ve Peru'da yerlilerin ayak topu oynadıkları, bazı tapınak ve anıtlardaki kabartma resimlerden anlaşılmaktadır. Hatta bu "ayak topu" oyununun tapınaklarda kutsal bir oyun olarak oynandığı sanılmaktadır. Aslında tarihçiler bu konuda – II. Bölümde tanık olacağımız Rüştü Dağlaroğlu dâhil - futbolun anavatanının kendi yaşadığı topraklar olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bunun yanlış olduğunu söylemek doğru değildir, zaten top ile farklı şekillerde hemen her toplum oyunlar geliştirmiş ve bu oyunların futbol olduğu ispatına bugüne değin çalışılmıştır. Ama bu çalışmada futbolun ortaya çıkışı –milat-, daha önce de belirttiğimiz gibi, oyunun kurallarının ortaya çıktığı, bu kuralların yayılmaya başladığı ve kabullenildiği zaman aralığıdır.

Danimarka, Rusya, Arjantin ve Brezilya'da yeni futbol alanları karayoluyla fethedilmiştir. Topun henüz keşfedilmediği yerlere ise oyun ve kuralları ilk öğretmenler, yeni hatları inşa etmekle görevli mühendisler olmuştur.³⁵

³³ Eduardo Galeno, **Gölgede ve Güneşte Futbol**, 1. Basım, İstanbul: Can Yayınları, s. 31–32, 2006

³⁴ Galeno, age, s. 33

³⁵ Galeno, age s. 31

Asya ve Afrika'da futbolu sömürgeciler tanıtmıştır. İngilizlerin sömürgelerinde futbolun erken ortaya çıkma nedeni de oyunun patentinin İngilizlerde olmasıdır. Futbolu Japonlara tanıtan da bir İngiliz albaydır.³⁶ Aynı şekilde, futbolu Türkiye'de ilk oynayan İngilizler olmuştur.

1.5.1. Oyunun Kurallarının Yayılması

1583 yılında İngiltere'de futbol, ilk defa bazı basit kurallara bağlanmış, oyunda sertliği önleyici önlemler ile, hakem seçiminde yeni uygulamalar getirilmiştir. 1846 yılında Londra'nın Cambridge Üniversitesi tarafından kaleme alınan bu yenilikler, 1862 yılında biraz daha genişletilmiştir. Takımların on bir oyuncu ile karşılaşacağı, topa elle müdahalenin yasak olduğu ve ofsayt kuralından söz edilmesi, getirilen yenilikler arasındadır. Bu arada okullar arası futbol maçları düzenlenmeye başlanmış ve 1857'de ilk futbol kulübü "Sheffield Club" faaliyete başlamıştır. 26 Ekim 1863 tarihinde de modern futbolun doğumunu müjdeleyen İngiliz Futbol Birliği FA (Football Association) kurulmuştur.

FA, futbol konusunda dünyada kurulan ilk milli federasyondur. 1862 yılında futbolun on birer kişilik takımlar arasında oynanması kararı alınmıştır. 1871'de kalecinin topu elle tutması, 15 kulübün katılımıyla FA Kupası karşılaşmaları, 1873'te korner atışlarının kabulü, 1875'te topa kafa ile vurma izni, 1888'de de İngiliz Profesyonel Futbol Ligi'nin başlaması önemli gelişmelerdir. Zaman içerisinde hızla yayılan futbolda, 1884 yılında profesyonelleşme gündeme gelmiş ve bunu 1888'de profesyonel futbol ligi karşılaşmalarının başlaması izlemiştir. Bundan sonra futbol, İngiltere'den Avrupa'ya ve tüm dünyaya yayılmış, 1886 yılında futbol kurallarının uygulanması, değiştirilmesi, anlaşmazlıkların çözülmesi için 1882 yılında kurulmuş bulunan International Board, en yetkili kurum olarak ulusal federasyonlarca tanınmıştır.

Evrensel bir spor olan futbolda uluslararası karşılaşmaların artması üzerine, 1904 yılında Uluslararası Futbol Federasyonu (Federation Internationale de Football

³⁶ Boniface, age s. 18

Associations) FIFA kurulmuştur. Futbol sporu, temelinde her ülkenin federasyonları ve en üstte FIFA'nın bulunduğu piramit şeklinde örgütlenmiştir. Merkezi Zürich'tedir. FIFA ve ulusal federasyonlar arasında beş tane konfederasyon yer alır. Bunlar UEFA (Avrupa Futbol Birliği), Güney Amerika, Kuzey Amerika, Afrika, ve Asya Konfederasyonu'dur. International Board da FIFA bünyesinde yer alır ve 20 futbol adamından oluşur. Bu kurul değişmeyen futbol kurallarının çağdaş ölçülere göre uygulanmasını sağlamak için çalışmalar yapar. Federasyonlar, ulusal federasyonlar ve kulüpler FIFA'nın mutlak denetimi altındadır.

Futbolu 1885'ten önce ada dışına ihraç eden İngilizler kendi koydukları kuralları da koşulsuz bir şekilde benimsetme çabasındadırlar. Bu dönemde oyunun kuralları son halini almamış, tek tipleşmemiştir. Almanya'da Konrad Koch'un yaptığı gibi birkaç yerde oyunu ulusallaştırmak ve İngiliz hayranlığını engellemek için denemeler yapılmışsa da, Avrupalılar İngilizlerin kurallarını benimsemek durumunda kaldılar.

U.S.F.S.A da (Fransa Atletizm ve Futbol Federasyonu) 1893'ten itibaren bu kuralları benimser. Avrupalılar, İngilizlere karşı oynamak istedikleri için bu yola başvururlar. FIFA bu duruma ayak uydurur.

K. Fişek'in belirttiği gibi;

“Fonksiyonalist teoriye göre spor belli kurallara göre yapılan bir uğraşı olması nedeniyle insanlara kurallara uyma alışkanlığı kazandırmakta ve toplumun ortak değerlerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu görüşe göre sportif faaliyetler, sapma davranışlarının engellenmesinde, sosyal ilişkilerin gelişmesinde ve gerginliklerin giderilmesinde etkili olmaktadır.”³⁷

³⁷ K. Fişek, **100 Soruda Türkiye'de Spor Tarihi**, Gerçek, s. 22, 1985

1.6. FIFA'NIN KURULUŞU VE GENİŞLEMESİ

Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) 21 Mayıs 1904 tarihinde Paris'te kurulmuştur. Kurulum sözleşmesi aşağıda isimleri yer alan ulusal federasyonların yetkili temsilcileri tarafından imzalanmıŐtır:

- * Fransa - Fransa Atletizm ve Futbol Federasyonu (USFSA)
- * Belçika - Belçika Spor Federasyonları Birliği (UBSSA)
- * Danimarka - Danimarka Futbol Federasyonu (DBU)
- * Hollanda - Hollanda Futbol Federasyonu (NVB)
- * İspanya - Madrid Futbol Kulübü
- * İsveç - İsveç Futbol Birliği (SBF)
- * İsviçre - İsviçre Futbol Kulüpleri Birliği (ASF)

Bu tarihî toplantıda bulunan yetkili temsilciler Őunlardır: Robert Guerin ve Andre Espir (Fransa); Luis Muhlingaus ve Max Kahn (Belçika); Ludvig Sylow (Danimarka); Carl Anton Wİllhelm Hirschman (Hollanda); Victor E. Schneider (İsviçre). Sylow aynı zamanda İsveç Futbol Birliği'ni de temsil ediyordu ve Espir de, benzer Şekilde, Madrid Futbol Kulübü'n de temsilen toplantıda bulunmaktadır.

Uluslararası futbol federasyonu kurma fikri Avrupa'da yavaş yavaş Őekillenirken, ulusal futbol birliğini 1863'te sağlayan İngiltere'nin söz konusu federasyon içerisinde ağırlık kazanacağı tahmin edilmiştir. Hollanda Futbol Federasyonu sekreteri olan Hirschman, uluslararası federasyonun ilk sekreteri olarak göreve başladı. F.J. Wall yardımcı sekreterlik görevini kabul ettiğinde kurulma sürecinde bir tıkanma yaŐandı; İngiltere Futbol Federasyonu'nun ortak delege gönderimi konusunda İskoçya, Galler ve İrlanda'nın görüş birliğine varması ve kararı onaylaması gerekmektedir.

Fransa Atletizm ve Futbol Federasyonu sekreteri Guerin ve Le Matin gazetesinden bir gazeteci daha fazla beklemek istememiŐtir. Guerin kıta üzerindeki tüm

ulusal federasyonlarla temasa geçerek bir üst organizasyonun gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği konusunda görüşmelerde bulunmuştur.

Ulusal takımlar bazındaki ilk resmi mücadele Fransa ile Belçika takımları arasında 1 Mayıs 1904 tarihinde Brüksel'de oynandığında Guerin Belçikalı federasyon sekreteri Louis Muhlinghaus'la konuyu tekrar görüşmüştür. Aradan geçen sürede başkanlığını Lord Kinnaird'in yaptığı İngiltere Futbol Federasyonunun birlik içerisinde yer almayacağı anlaşılmıştır. Guerin bu durumun yarattığı fırsatı kullanmış ve birliğin kurulması yönünde çeşitli federasyonlara davetiyeler göndermiştir. Uluslararası oyunların ilk adımı bu şekilde atılmış olmaktadır.

Atilla Gökçe, konuyla ilgili Milliyet gazetesindeki bir köşe yazısında şu değerlendirmelerde bulunmaktadır;

“Artık sadece BM, AB yok, gözünüzü açın ve FİFA’yı görün. 1904’te kurulmuş, başlangıçta futbolu icat etmekle övünen İngilizlerden yüz bulamamış, kabul görmemiş bu uluslar arası birlik şimdi sadece dünya kupasını yönetmekle kalmıyor, etkinliği ve becerisi öylesine büyük ki, Kore ve Japonya dahi FİFA ne emrederse onu yapıyor. 1996’da ayrı ayrı adaylık kampanyaları sürdüren iki ülkeyi FİFA kendi otoritesi ile ev sahibi olarak birleştirdi. Anlaşma metinleri bir kitap halinde basıldı. FİFA Dünya Kupası’yla ilgili her türlü kararı tek başına veriyor ve asla itiraz kabul etmiyor. Kore ve Japonya bayraklarının, maçı oynayan ülke bayraklarıyla, FİFA bayrağı ile ve Asya Konfederasyonu’nun bayrağı ile birlikte hangi sıraya göre asılacağı dahi FİFA’nın buyruğu ile gerçekleşiyor. Artık sivilleşme süreci tüm dünyada hükmünü kesin bir biçimde icra etmeye başlıyor. Devlet otoritesi, bağımsızlık ruhu, kendi topraklarında hükümlerlik gibi klasik kavramlar FİFA’nın, Uluslar arası Olimpiyat Komitesi’nin otoritesini engelleyemiyor. Tam aksine artık klasik otorite kurumları bu yeni global sicil otoritelerle iş birliği yapmak zorunda.”³⁸

³⁸ Atilla Gökçe, **Yeni Çağın Patronları**, Milliyet, (20.6.2002)

İlk FIFA hükümleri masaya yatırıldığında aşağıdaki noktalar saptandı:

Ulusal federasyonlarla uluslar arası federasyon birbirini tanıyacaklar; kulüpler ve oyuncular sadece bir ulusal federasyonda yer alabilirler, aksi durumda kulüp veya oyuncu ceza alır; uluslar arası federasyonun vereceği cezalar ulusal federasyonları bağlayıcıdır; futbol müsabakaları FIFA tarafından hazırlanan Futbol Oyun Kuralları'na göre oynanacaktır.³⁹

İslam Çupi'nin ifade ettiği gibi;

“Dünya ve Avrupa futbolunun başına hangi vasıf zenginliğinden geldiği pek belli olmayan FIFA ve UEFA kurulları, bu kuruyan oyun için tekrar kaynak potansiyeli arayıp, dünyanın bozulan erkek çocuk konjonktürünü yerli yerine oturtacak çareler aramak ve futbol eğitiminde köklü değişiklik yapmak yerine, kuralların tahribatı konusunda, çok aşırı vandalizmin kılıçlarını sallamaktadır.”⁴⁰

Ulusal federasyonların yıllık aidatı 50 Fransız Frangıydı. Daha o dönemlerde uluslararası organizasyonların FIFA tarafından düzenlenmesi gerekliliği öngörülmüş ve tüzüğün 9. maddesi bu doğrultuda değiştirilmiştir. İlgili düşünce somutlaştırılarak düzenlendi ve 1 Eylül 1904 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kabul edildi. Bununla birlikte, FIFA'nın ilk hükümleri, yeni üyelerin katılımını artırmak amacıyla düzenlenmiş ve bazı konuların daha sonra görüşülmesi kararı alınmıştı. Kuruluş gününde Alman Futbol Federasyonu bir telgraf göndererek birliğin ilk hükümlerini prensip olarak kabul ettiğini bildirmişti.⁴¹

³⁹ FIFA Resmi sitesi, **FIFA Tarihi**, <http://www.fifa.com/classicfootball/history/game/historygame1.html>, (15.3.2007)

⁴⁰ İslam Çupi, **Futbolun Ölümü: FIFA ve Uefa futbolun Katili**, İstanbul: İletişim, s.141, 2002

⁴¹ FIFA, age

1.7. FUTBOLUN PROFESYONELLEŞMESİ

İlk kulüplerin oyuncularını ve yöneticilerini zafer elde etmekten daha çok oyunu eğlenmek amacıyla, amatör bir ruhla oynamışlardır. Oyun ne bir iş ne de farklı ekonomik gelir düzeylerine mensup insanlardan oluşan toplum önünde sergilenen bir gösteri olarak algılanmıştır. 1880'e değin Cup'un tüm finalist takımları eski kamu okulları öğrencilerinden oluşmaktaydı. Oyunun yaygınlaşması 1870'lerin başlarında Lancashire'da başlar. Kısa sürede para ya da transfer ücreti görünümünde işin içine girmiştir.

Dursun Kırbaş'ın belirttiği gibi;

“Amatör ve profesyonel diye iki kategoride ele alınan futbolun amatör yanı hep ikinci planda kalmıştır. Zira profesyonel futbolda, futbolcu bir meta özelliği taşır. Alınır ve satılır. Kendine göre kuralları vardır. Piyasa ekonomisine bağlıdır. En fazla parayı veren futbolcunun sahibi olur.”⁴²

Seçkin tabakanın egemenliği 1883 Cup finalinde Blackburn işçilerinin Eton karşısındaki zaferiyle simgesel olarak sona ermiştir. İleri gelenler komiteleri denetlemeleri sayesinde varlıklarını korumuşlardır. Ama bundan böyle daha fazla para yardımı yapılması kararlaştırılmıştır. Demir-çelikçi Sydney Yates kendi kulübü West-Ham'e 100 sterlin vermiştir. Bütçeler tırmanır gişelerdeki gelir 1630 sterlinken Bolton Wanderers'ın⁴³ bütçesi 1949 sterlidir. Bazı kulüpler hisse senedi satışlarıyla profesyonelliğe adım atarlar. 1891'de Arsenal 860 hissedar için 10 ve 20 sterlinlik hisseler hazırlamıştır. 1988'de 12 kulüp, FA'nin (Football Association)⁴⁴ otoritesine karşı çıkmaksızın ulusal bir şampiyona düzenleyen Football League kurmuştur.⁴⁵ Bu tarihten itibaren artık futbolun tamamen profesyonelleştiğinden bahsetmek mümkün olacaktır.

⁴² Dursun Kırbaş, **Futbola Hekim Bakışı**, Karizma, s. 59, Temmuz – Ağustos – Eylül 2002

⁴³ Günümüzde Bolton Wanderers, Blackburn ve West-Ham kulüpleri halen İngiltere Premier Ligi'nde mücadele etmektedir

⁴⁴ İngiltere'nin güneyinde yer alan şehirlerin kulüpleri Eton, Wetminster ve Harrow'un yöneticilerinin karşılaşmaları kolaylaştırmak adına Londra'da kurdukları federasyon

⁴⁵ Wahl, age, s. 25

Oyunun profesyonelleşmesi, oyunun başta futbolcular olmak üzere tüm aktörlerinin profesyonelleşmesi anlamına gelmektedir. Profesyonel sporda bireysel zevk ve heyecana dayalı, rekabetin çıkar değil kendini ve karşındakini geliştirme amaçlı olduğu, materyalleşmenin ve ticarileşmenin olmadığı, fiziksel ve zihinsel gelişim yoluyla yaşamsal etkinliklerin anlamlı kılınmaya çalışıldığı amatörlüğün dışlanması zorunluluktur.⁴⁶ Bu zorunluluk futbolun bugün geldiği nokta ile birlikte düşünülecek olursa aslında değişimin başlangıç noktası olmuştur. Hatta bu çalışma dâhil konuyla ilgili birçok çalışmanın hazırlanma gereği, bu zorunluluğun ortaya çıkarttığı sonuçlardan biridir. Zorunlu değişime en önemli örnek ise hiç kuşku yok ki 1992 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte FA, sahip çıktığı futbolda amatör değerlere, kulüplerin baskıları sonucu daha fazla dayanamamış ve İngiltere’de liglerin ayrılması için gerekli adımların atılmasına destek olmak zorunda kalmıştır. Akabinde 1. Lig, geri kalan liglerden ayrılmıştır ve Premier Lig adını almıştır. Bu değişim aslında profesyonelleşme kavramının futbolun tepesindeki isimlerin bile engel olmayacağı bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Böylelikle FA, ilk kez bu tarihte kendi kurallarını çiğnemek zorunda kalmış, futbolun ticarileşmesiyle ilgili ilk adımların atılmasına seyirci kalmaktan öteye geçememiştir.

Matthias Marschik’in belirttiği gibi;

“Profesyonelliğin yerleşikleşmesi böylelikle hem kapitalist futbol işletmesinin zaferi, hem de işçilerce oynanan futbolun yani futbolcu işçilerin başarısıdır. Kaybeden, centilmenliğe ve cemaate değer vermek, sportif faaliyette zevk ve neşe bulmak, kaybedene de sonsuz hürmet duymak gibi idealleri ile proleter-sosyalist futboldur. Tam da hep talepkar olunan, bu ideal tasarımların karşılığının futbol sporunda pek az bulunabilmesi, yaşanan bu gelişmelerden ötürüdür ki, hiç şaşırtıcı olmamalıdır. Zirvedeki futbol açısından daha 30’lu yıllarda kaybolan bu değerleri o zamandan beri bugün de, ancak futbolun spor zevki için yapıldığı kesimlerde bulunabilir belki...”⁴⁷

⁴⁶ M. Bilal Arık, **Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda**, 1. Basım, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2003, s.67

⁴⁷ Marschik, age, s. 303

1.7.1. Futbolcuların Profesyonelleşmesi

Profesyonel sporcular, profesyonel sporun yaşam kaynağıdır. Seyirciler profesyonel futbolcuların performansı için para öderler, şirketler en iyi profesyonel futbolcuların oynadığı kulüplere sponsor olurlar, televizyon kanalları en ünlü profesyonel futbolcuların oynadığı karşılaşmaları yayınlar ve reklam alırlar, tüketiciler en kaliteli profesyonel futbolcuların kullandığı spor malzemelerini kullanmak isterler. Bütün bunlar profesyonel futbolcuları en iyi, en ünlü, en kaliteli, mükemmel olmak gibi unsurlarla çerçevelenmiş bir rekabete zorlamakta ve becerilerinin çok yüksek meblağlar karşılığında pazara konu edilmesine olanak sağlamaktadır.⁴⁸

İslam Çupi'nin konuyla ilgili şu tespiti oldukça önemlidir;

“Bir oyuncuya bozulmuş ekonomik düzen yüzünden Profesyonel futbolcu olarak ayda kazandığı paranın elli misli fazlasını bir rantiye ruleti yolu ile sağlayacaksın, sonra da insanı karşına alıp “renk aşkı” nutku atacaksın, “Profesyonel futbolcu gibi oyna” diyeceksin, ondan “özel yaşam-kamp-disiplin” gibi özverileri isteyeceksin. Bu neye benziyor biliyor musunuz? Brunei sultanına “eve bir kilo pirinç yerine, yarım kilo pirinç alalım” demeye...Hep görüyoruz, seyrediyoruz gazeteci olarak...Bu tip futbolcuların takımlarının bir beraberlik ve yenilgi halinde yüzlerinde gerçek bir gram üzüntü ve kahır oturttuklarına tanık oldunuz mu? Her şey suni bir maskenin altında hüziün ve balodur anlayacağınız.”⁴⁹

Galeano futbolun profesyonelleşmesinin önemli krizlerinden biri olan, futbolun bir sektör, futbolcuların da alınıp satılan bir ‘meta’ halini aldığını şu şekilde özetlemektedir;

“İş adamları onu alırlar, satarlar, kiraya verirler; oyuncu daha fazla para ve şöhret vaadi karşılığında kendini akıntıya bırakır. Ne denli başarılı

⁴⁸ Derya Öcal, “Halkla İlişkiler Endüstrisi, Popüler Spor ve Futbol”, *Toplumbilim (Futbol Özel Sayısı)*, Sayı:16, Ekim 2002, s.121

⁴⁹ İslam Çupi, *Futbolun Ölümü: Profesyonel Futbolcu mu; Faiz, Tahvil, Repocu mu?*, İstanbul: İletişim, s.222, 2002

olur ve çok para kazanırsa tutsaklığı o oranda artar. Askeri disiplin altında, her gün yorucu idmanlar altında ezilir. Bedeni, sağlıklı bir görünüm altında acıyı unutturan analjezik bombardımanlarına tutulur, kortizon iğneleriyle delik deşik olur. Önemli maçlar öncesinde onu toplama kamplarına hapsederler, buralarda zorla çalıştırılır aptalca yemekler yer, suyla sarhoş olur ve yalnız uyur.”⁵⁰

Eduardo Galeano şöyle devam etmektedir;

“Rekabete dayanan serbest piyasada geçerli olan kurallar günümüzde başarıya ulaşmak için, haklı ya da haksız her yolun denenmesine izin vermektedir. Profesyonel futbolda vicdana, ahlaki değerlere yer yoktur, çünkü profesyonel futbol her ne pahasına olursa olsun başarıya ulaşmayı hedef alan ve vicdanla uzaktan yakından ilgisi olmayan bir sistem üzerine oturtulmuştur. Zaten vicdan denilen kavrama tarih boyunca fazla önem verilmezdi; İtalya Renesansında vicdan en düşük, en önemsiz ağırlık biriminin adıydı. Yirminci yüzyıla geldiğimizde ise durum nasıldır? Köln takımının oyuncusu Paul Steiner bir zamanlar şöyle demişti: Ben para ve yıldız için oynuyorum. Rakibim ise paramı ve yıldızımı elimden almak için oynuyor. Bu yüzden rakibimle karşılaştığımda kazanmak için her yolu denemekte bir an bile tereddüt etmem. Holandalı Ronald Keoman vatandaşı Gillhaus’un Fransız Tigana’ya tekme atarak onu hastanelik edişini şu sözlerle mazur göstermeye çalışıyordu: Bu son derece klas bir hareketti. Tigana en tehlikeli olanıydı, ne şekilde olursa olsun onu durdurmak gerekiyordu”⁵¹

⁵⁰ Galeano, age, s.10

⁵¹ Galeano, age, s.218

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE FUTBOLUN GELİŞİMİ

2.1. ESKİ TÜRK BOYLARINDA TOPLA OYNANAN OYUNLAR

Orta Asya Türkleri ile ilgili ‘La Tartarie’ adlı Fransızca eserde, Tsang kentinde, kız ve erkeklerden kurulu takımların ayak topu oynadıkları ifade edilmektedir; bu farklı ve heyecanlı oyunu izleyen Hiuan adlı bir Çinli şunları anlatmaktadır; “**Büyük mabetlerde sık sık ayak topu müsabakaları yapılır. Bu oyunda topa elle dokunulamaz. Ya ayakla, ya da başla vurulur ve böylece topu hasım kaleden içeri sokmak için uğraş verilir.**”⁵²

Türkiye’nin yetiştirdiği önemli spor tarihçilerinden Rüştü Dağlaroğlu ise 1957’de çıkardığı ‘Fenerbahçe Tarihi’ adlı eserinde; bu oyunun ilk kez Türkler tarafından oynandığını iddia etmektedir:

*“Futbol denilen sporun düzenli bir şekilde kurallarıyla ilk kez İngiltere’de oynandığı, günümüzde en çok kabul gören görüştür. Ancak bugünkü şekliyle olmasa da çok eski zamanlarda, günümüzden yaklaşık 8 bin yıl önce Türklerin Orta Asya’da bir çok spor türü arasında ayakla oynadıkları ve adına ‘Tebük’ yani tekmelemek anlamına gelen ad taktıkları bir sporu yaptıkları, eski Türk destanlarında yazılıdır.”*⁵³

Eski Türklerin ‘Tepük’ oyununu, belirli aralıklarla karşılıklı dikilmiş mızrakların arasından topu, ayakla vurmak suretiyle geçirerek sayı kazanma esasına göre oynadıkları bilinmektedir. Tepük’ün, Orta Asya’da yaşayan Türk boylarında yüzlerce yıl oynandığına dair, “Hitay-ı Name” ve “Baybars Tarihi” ile Ayasofya Kütüphanesi’nde 3029 numarada kayıtlı değişik kitaplarda da değinilmiştir. Seyyid Ali

⁵² Cem Ertuğrul, **Türkiye’de Futbolun Gelişimi**, <http://www.ntvmsnbc.com/news/356513.asp>, (24.5.2007)

⁵³ ‘Divan-Ül Lugat El-Türk’te Türklerin futbol oynadıkları yazılmış ve nasıl oynandığına dair bilgi verilmiştir. İlgili kaynağa göre Türkler futbola “Tebük” demektedirler.

Ekber'in yazdığı "Hitay-ı Name" de bahsedilen "ayak topu", günümüzün futboluyla büyük benzerlik göstermektedir. Eserde,

*"Ve top oyunu Hitay'da güzeller işidir. Ve dahi harabeti çok olan ve sığır kursağından top yüzmüşler ve mahbub ve mahbubeleri durdurmuşlar. Ve topa ayaklar ile ururlar. Şöyle ki; elin ol topa değdirmeye ve ol topu yere düşürmeye ve nazik ayak ile dürde, saklara ve usulsüz vurmak ve yere düşürmek ve daireden taşra (dışarı) çıkmak vaki olmaz."*⁵⁴.

değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Önemli bir nokta, İslamiyet'ten önce eski Türklerde sporun bir zevk ve ihtiyaç konusu değil, doğrudan doğruya dini bir görev kabul edilmesidir. İşte bu inanç, spora Türkler tarafından büyük değer ve kutsallık yüklenmesini sağlamıştır. Buna ait örneklere özellikle Çin tarihlerinde sıkça rastlanır.⁵⁵

Yine Çin tarihindeki; Türk Hakanları, savaşa girmeden önce, sonucu yaptırdıkları futbol maçları ile öğrenmeye çalıştıkları yazmaktadır. Maçın hakeminin takımlardan birini niyet ettiği, niyet edilen takımın galip gelmesi durumunda savaşın kazanılacağı, kaybederlerse mağlup olunacağı anlamına geldiği belirtilmektedir. Maç kazanılınca, savaşa başlamadan önce, mabette her spor gibi futbolu temsil eden ilahenin huzurunda büyük merasimle bir beyaz at kurban edilirdi. Ölen Türk Hakanlarının mezarları önünde top oynanması futbolun taşıdığı kutsallığın derecesine bir ölçüydü.⁵⁶

2. 2. MODERN FUTBOLUN TÜRKİYE'DE OYNANMASI

Çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi oyunun ilk oynandığı yer ve tarih konusunda farklı düşünceler bulunmaktadır. Dolayısıyla Dağlaroğlu'nun ifadesi dâhil olmak üzere futbolun ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir yargıda bulunmak, net bir adres vermek doğru değildir. Bu nedenle, olası bir adres değişikliği bütün bu yazılanları

⁵⁴ Seyyid Ali Ekber, *Hitay-ı Name*, s.56

⁵⁵ Cem Atabeyoğlu, *1453-1991, Tercüman Spor Ansiklopedisi- Cilt: 1*

⁵⁶ Ertuğrul, age

geçersiz kılmakla kalmayacak, bundan sonraki çalışmalara da yanlış referans olmak durumuna düşecektir.

Geçmişte topla oynanan her oyuna futbol diyebilir miyiz? Burası muğlâk, ama futbol diyebildiğimiz andan itibaren de bu coğrafyada da oyunun bir geçmişi olduğu gerçeğini de unutamayız. Geçmişte topla oynanan oyunları anlatırken, genel ifadelerde oyuna futbol denildiği için, günümüz futboluyla ilgili detayları irdelerken ‘modern’ ön adını kullanmak sağlıklı olacaktır.

Modern futbolun Osmanlı topraklarına gelmesini ise belli başlı ticaret limanlarına yerleşen İngilizler sağlamıştır.⁵⁷ Bu liman kentlere yerleşen İngiliz ailelerinin erkekleri, pipoları ve viskileri gibi, tiryakisi oldukları futbolu da beraberlerinde getirmişlerdir. Dünyanın pek çok yerine olduğu gibi bu coğrafyalara da futbolu İngilizlerin getirmiş olması şaşırtıcı değildir. İstanbul, İzmir, Selanik futbolun oynandığı ilk 3 şehir olmuştur. Buralarda İngilizler futbol oynarken Rumlar da onlara katılmışlar ve hem futbol oynayanlar hem de takımlar önemli sayıda artmıştır. İngilizlerin kendi aralarında iddialı futbol maçları yaparlarken buradaki komşuları veya yakın dostları olan Rumlar onlara katılmışlar, böylece futbol oynayan kişilerin olduğu gibi takımların sayısında önemli bir artış görülmüştür.

Bugüne kadar ulaşılabilen kaynaklarda, Osmanlı topraklarında ilk futbol maçlarının 1875 yılında Selanik’te oynandığı belirtilmektedir. 1877 yılında ise, İzmir’in Bornova çayırları futbolla tanışmıştır. Oralarda en büyük eğlence, Rumlarla takviyeli İngiliz takımları arasında oynanan bu maçlar olmuştur. Bu maçların ilk taraftarlarının da bu ailelere mensup kadınlar oldukları bilinir. Daha sonra semt gençleri de bu eğlenceli oyuna ilgi gösterip maç yapılan alanların etrafını çevirmeye başlamışlardır.

Selanik ve İzmir’de Müslümanlar, bu oyuna karşı büyük bir ilgi ve heves duymalarına rağmen, baskıların etkisiyle futbol oynamaktan uzak kalmışlardır. 1890 yılına gelindiğinde ise, Selanik’te futbol faaliyetinin geniş boyutlara ulaştığı görülmüştür. Selanik’te oturan İngiliz, Rum ve İtalyan gençlerinin oluşturdukları

⁵⁷ Ecevit Kılıç, **Politik Goller**, 1. Basım, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006, s. 10

takımlar arasında başlayan büyük rekabet, Selanik'teki futbol heyecanını körüklemiştir.⁵⁸

1897 yılında, İzmir'den bir karma takımın İstanbul'a gelerek burada İstanbul karmasıyla karşılaşması, Osmanlı topraklarındaki futbolun tarihinde bir başka önemli dönüm noktası olmuştur. İstanbul ile İzmir karma takımları ilk kez 1897 yılında İstanbul'da karşılaşmıştır, ikinci maç 1898 yılında İzmir'de, üçüncüsü ise 1899 yılında yine İzmir'de oynanmıştır. Bu üç karşılaşmanın da İzmir takımının galibiyetiyle sonuçlandığı bilinmektedir. 1900–1903 yılları arasında, gelenekselleşen maçlar birden kesilmiş; 1904 yılında İstanbul'da oynanan dördüncü ve son maçı ise yine İzmir karması kazanmıştır (4–2).

İzmir ve Selanik, futbolda İstanbul'dan çok daha ileri durumda bulunmaktaydılar. Bunun sonucunda 1906 yılında Yunanlılar, Modern Olimpiyat Oyunları'nın 10. yıldönümü nedeniyle Atina'da bir 'Ara Olimpiyat' düzenlediklerinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Selanik ve İzmir futbol takımları gitmişlerdir, kadronun önemli bir bölümünü Whittal ve Giraud ailelerinin fertleri yer almıştır. Ara Olimpiyat'ta yapılan futbol maçlarında Danimarka Karması, İzmir Karması'nı 5–1, Atina Karması'nı 9–0 yenerek birinci olurken, Atina Karması da Selanik Karması'nı 5–0 mağlup etmiştir. Ancak Atina Karması, bilinmeyen bir sebeple İzmir Karması ile yapacağı maça çıkmadığından, hükmen yenik sayılarak diskalifiye edilmiş, böylece İzmir Karması ikinci olurken, 3–1 yendiği Selanik Karması üçüncülüğü almıştı.⁵⁹

2.3.TÜRKİYE'DE İLK FUTBOL KULÜPLERİ

Türklerde ilk sporcuların yetiştiği Kadıköy, ilk spor kulüplerinin de kuruluş yeri olmuştur. İzmir'de futbolun öncülüğünü yapan La Fontaine ailesinden James La Fontaine, 1889'da İstanbul'a gelip yerleştiğinde Kadıköy'de İngilizlerden kurulu bir "rugby-football" takımının varlığına şahit olmuştur.

⁵⁸ Ertuğrul, age

⁵⁹ Ertuğrul, age

La Fontaine, İzmir'den İstanbul'a tayin olan bazı vatandaşların da katılımlarıyla, 1897'de İstanbul'un Kadıköy semtinde ilk "Football-Association"ı kurdu. La Fontaine'in de bizzat katıldığı bu takım Kadıköy çayırlarında akşamları antrenmanlar yapıyor, İngiliz gemicileriyle iddialı karşılaşmalar yapmıştır.

Müslüman Türkler için cemiyet kurmak, hatta mevcut yabancı topluluklara katılmak o dönem hüküm süren istibdat rejimi tarafından yasaklandığından, Kadıköy çayırlarında meşin top peşinde koşan İngilizlere ancak Rumlar katılabilmiş, Türk gençleri sadece seyirci kalmışlardır. 1875'te başlayıp 33 yıl süren bu istibdat rejiminin cemiyet kurmak veya onlara dâhil olarak spor yapmak hakkını Türklere yasak edilmesi, bu bölgede ilk modern spor kulüplerinin yabancı ve Gayri-Müslimler tarafından kurulması sonucunu doğurmuştur.

Bu arada 1899 yılında Robert Kolej muallimlerinden Reşat Danyal Bey, İngilizlerden görüp öğrendiği futbola heves etmiş, Mehmet Ali ve Fuat Hüsnü 'Kayacan' ile birlikte "Black- Stoking-Siyah Çoraplılar" ismiyle ve tamamıyla Türklere oluşmuş bir kulüp kurulmasına öncülük etmiştir. Reşat Bey'in kulübüne bir İngiliz ismi vermesi, o zamanlar şiddetle hüküm süren istibdat rejiminden ileri gelmiştir. Kulüp başkanlığına Reşat Bey, genel kaptanlığa Mehmet Ali Bey, takım kaptanlığına da Fuat Bey getirilmişlerdi. Reşat Danyal'ın antrenörlüğü altında 3 ay durmaksızın Papazın Çayırı'nda antrenman yapan "Black Stoking" ilk maçını yine o tarihlerde Kadıköylü Rumlardan oluşmuş bir takımla yapmıştır. Üç aylık çalışmanın ardından futbolu öğrendiklerini düşünen Black Stoking takımı, Kadıköylü Rumların takımına farklı yenilmiş ve bir daha toparlanamamıştır.⁶⁰

Bu maçtan sonra Fuat Hüsnü Bey bir ara görevi gereği İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış ve o sıralarda eski ve meşhur gazeteci Baba Tahir'in çıkartmakta olduğu "Servet ve Malumat" isimli gazetede şöyle bir haber çıkmıştır: "Reşat Efendinin reisliğinde bir kulüp teessüs etmiştir." Bu bir satırlık haber ortalığı karıştırmaya ve zamanın meşhur hafiyelerini harekete geçirmeye yetmiştir.

⁶⁰ Ertuğrul, age

İkinci Abdülhamit'in koyu istibdatının en şiddetle hüküm sürdüğü devirde "Reşat Efendi" isminde birinin kulüp kurması önemli bir gelişmeydi. Kulüp, yani cemiyet kurulması da önemli bir olaydır. Ayrıca Reşat isminde birisinin -isim benzerliği de olsa- kulüp kurması ortalığı karıştırmaya vesile olmuş, Fuat Hüsni o sırada İstanbul'da olmadığı için, o hariç bütün kulüp üyeleri Başta Reşat Danyal olmak üzere tutuklanmış ve bir müddet sonra Reşat Danyal'a Tahran sefaretinde bir görev verilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmış, diğer futbolcular da ülkenin dört bir tarafına sürülmüştü.

İlk futbol tutkunu Türk gençleri tarafından başlatılan bu girişimin sonuçsuz bırakılmasına karşılık yabancı ve gayri-müslümlerin üzerine çok konuşulan törenlerle kurdukları ilk kulüpler yaşamışlardır. 15 asırlık aradan sonra Olimpiyatlar'ın yeniden doğuş ve Atina'daki açılış gününe rastlayan 6 Nisan 1896'da Tatavla'da Rum vatandaşların girişimleriyle "Tatavla-Heraklis Jimnastik Kulübü" kurulmuşken, Türklerin bir yıl önce kurdukları ve iki ayda kapatıp sürgün edilmekten kurtuldukları "Kadıköy Futbol Kulübü" de 1902 senesinde İngiliz ve Rumlar tarafından faaliyete geçirilmişti. La Fontaine'in girişimiyle kurulan Kadıköy İngiliz ve Rum Kulübü, Tatavla Jimnastik'ten sonra, Osmanlı topraklarında kurulmuş ilk kulüptür.

Kadıköy Futbol Kulübünde, üyeler arasında doğan bir anlaşmazlık üzerine, bazı İngilizler ayrılmışlar ve 1903 yılında tamamıyla İngilizlerden oluşan "Moda Futbol Kulübü"nü kurmuştur. Bu kulübü de, yine bir yıl sonra, çoğunluğu Kadıköylü Rumlardan oluşan "Elpis" adlı üçüncü bir futbol kulübünün kuruluşu takip etmiştir.

1904 yılı sonbaharında kurulan "Constantinople Football Ligue"ye o sene sadece dört takım katılmıştır: İngiliz elçilik gemisi personel takımı "İmogene", yalnız İngilizlerden kurulu "Moda Football Club", Bobby takma adıyla katılan Fuat Hüsni'nün 'Kayacan'da yer aldığı "Cadi-Keuy 'Kadıköy' Football Club" ve yalnız Rumlardan kurulu "Elpis".

Lig kurulu başkanı James Lafontaine, şampiyonanın ilgi toplaması ve maçlara heyecan ve iddia katmak için İngiltere'den bir şilt ısmarlamıştı. 40x50 cm. boyutlarında ve gümüşten yapılan bu kıymetli şilt her sezon sonunda şampiyon olan takıma törenle verilecek ve 10. yılın sonunda en çok şampiyonluk kazanan kulübün malı olacaktı.

Bu ilk yılın tek devreli olarak yapılan maçları sonunda İmogene birinci, Moda ikinci, Kadıköy üçüncü ve Elpis’de dördüncü olmuşlardır. Maçlar Kuşdili çayırında oynanmış ve hakemlik görevini genellikle ligin kurucusu James Lafontaine yapmıştır.

2.3.1. Galatasaray Spor Kulübü⁶¹

“Devlet adamı yetiştirmek amacıyla II. Beyazıt tarafından 1482’de kurulan bugünkü ismiyle Galatasaray Lisesi, adını kurulduğu bölgeden almaktadır ve ‘Galata Sarayı’ olarak anılmaya başlamıştır. Okul modern konumuna 1 Eylül 1868’de Sultan Abdülaziz döneminde kavuşmuştur. Okul’un yeniden yapılanmasıyla birlikte, Türkiye’de de gerçek anlamıyla ilk sportif çalışmalar başlamış ve okulda Beden Eğitimi dersi jimnastikçi 'Monsieur Curel' tarafından eğitim programına dâhil edilmiştir.

Curel, modern aletler eşliğinde çalıştırdığı öğrencileri sportif açıdan geliştirirken, onlar için 1870’de Kâğıthane’de bir İdman Bayramı düzenlemiştir. Bu etkinlikte başarı gösteren sporcular değişik ödül ve madalyalar kazanmış ve yarışmaların sonunda öğrencilere ‘kuzulu pilav’ verilmiştir. Bu da, sonraki yıllarda bir başka geleneğin başlangıcını oluşturmaktadır.⁶²

Curel’den sonra görevi devralan yabancı spor hocaları (M. Moiroux, Signor Martinetti, Stangali gibi), jimnastik ve atletizmin yanı sıra, değişik branşlara da eğilerek (yüzme, kürek, aletli jimnastik), bir ilki daha başlatmışlardır. Bu çalışmaların ürünü çok geçmeden alınmaya başlanmış ve adı Türk Spor Tarihi’ne altın harflerle yazılan Faik Üstünidman’ın yanı sıra, Binbaşı Mazhar Kazancı, Abdurrahman ve Ahmet Robenson kardeşler Galatasaray Lisesi’nde görev almış, izcilik, tenis, hokey gibi spor dallarının öğrenciler arasında yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

⁶¹ Galatasaray Spor Kulübü, **Tarihçe**, <http://www.galatasaray.org/kurumsal/tarihce/kurulus.asp>, (03.05.2007)

⁶² Galatasaray Lisesi, günümüzde de her yılın Aralık ve Haziran aylarında eski mezunlarının da katıldığı pilav günü düzenlemektedir.

Özellikle Üstünidman'ın ön ayak olmasıyla, öğrenciler futbolla tanışmışlardır. Ama oynanan futbol, bir kör dövüşünden farklı olmayan ve kural tanımayan bir koşuşturmayı andırmaktadır.

Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucusu Ali Sami Yen, 'Ellinci Yıl' kitabında kuruluş öyküsünü şöyle anlatmaktadır:

“1 Teşrin 1905'te mektebin beşinci sınıfında edebiyat muallimimiz merhum Mehmet Ata beyin dersi esnasında birkaç arkadaş baş başa vererek Galatasaray'da bir futbol kulübü kurmaya karar verdik. İlk müteşebbisler oyuna ve mücadeleye meyyal arkadaşlardan Asım Tevfik Sonumut, Reşat Şirvani, Cevdet Kalpakçıoğlu, Abidin Daver, Kamil... gibi gençlerdi. Mektepde tahsilde bulunan Bulgar ve Sırp talebesinden çevik ve kuvvetli olanlar da bize iltihak etmişlerdi. Asım'ı muhasebeciliğe, Cevdet'i ikinci reisliğe seçmiş, kendim de Reis olmuşum. Asım her hafta arkadaşlardan birer kuruş toplamakta mahir olduğu için kendisini muhasebeci yapmıştık. Ben Reisliği topu yağlayıp şişirmekle almıştım. Topumuza evladım gibi bakardım. Zaten varımız yoğumuz da toptu. Mektebe gelirken, domuz sokağından geçer, domuz yağı alırdım. Topu onunla yağlar, şişirirdim; yamasını yeni pabucumdan kesmiştim. Bunu gören arkadaşlar, bana hepimizden fazla paye vermişlerdi. Yani o zaman Reisliğe ve diğer vazifelere payeyi, en çok çalışan kazanırdı. Cevdet de ikinci Reisliği formaları yıkadığı için almıştı.”

Kulübün adının Gloria (Zafer) ya da Audace (Cesaret) konulması yolunda görüşler ortaya atılmışsa da, sonuçta Galatasaray olmasında anlaşmaya varılmıştır. Araştırmacı Cem Atabeyoğlu, Galatasaray adının, bu takımın yaptığı ilk maçta Rum ekibini 2-0 yenerken, seyircilerin onlardan “Galata Sarayı efendileri” diye söz etmelerinden doğduğunu yazmaktadır.

1905'ten 1919'a kadar Galatasaray Spor Kulübü'ne başkanlık yapan, mektebin 889 numaralı öğrencisi Ali Sami Yen, Galatasaray Terbiye-i Bedeniye Kulübü Sayım-İstatistik Defteri'nin 181. ve 182. sayfalarında kurucu 13 üyeyi şöyle sıralamıştır: 1-Ali Sami Yen; 2-Asım Sonumut; 3-Emin Bülend Serdaroğlu; 4-Celal İbrahim; 5-B.

Nikolof; 6-Milo Bakış; 7-Pol Bakış; 8-Bekir Sıtkı Bircan; 9-Tahsin Nahit; 10-Reşat Şirvanizade; 11-Hüseyin Hüsnü; 12-Refik Cevdet Kalpakçioğlu; 13-Abidin Daver.

1905'te Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dernekler yasası bulunmadığından, Galatasaray Spor Kulübü yasal olarak tescil edilme olanağını bulamamıştır. 1912 yılında Cemiyetler Kanunu çıkarıldıktan sonra, kulüp yasal bir kimlik kazanmıştır. Yetkili makamlara kulüplerin tüzükleriyle birlikte, kurucu üyelerin ad ve adreslerinin de bildirilmesi zorunlu tutulduğundan, istifa eden ya da eğitimlerini tamamlayarak ülkelerine dönen üyeler ilk listeden çıkarılmış ve 1 Eylül 1913'te kurucu liste yeniden düzenlenmiştir. Kurucu üyelerin yeni sıralaması şöyle gerçekleşmiştir: 1-Ali Sami Yen; 2-Asım Sonumut; 3-Emin Bülend Serdaroğlu; 4-Celal İbrahim; 5-Bekir Sıtkı Bircan; 6-Reşat Şirvanizade; 7-Refik Cevdet Kalpakçioğlu; 8-Abidin Daver.

Galatasaray Spor Kulübü'nün ilk renkleri kırmızı-beyazdır. Türkiye Cumhuriyeti bayrağının renklerinden esinlenerek seçilen bu renkler, dönemin baskıcı ve paranoyak yönetimi tarafından kuşkuyla karşılanmış ve futbolcular sıkı bir takibe alınmışlardır. Bu nedenle, sarı-siyah renkler gündeme gelmiş ama bunlar da kalıcı olmamış ve Galatasaray bugünkü sarı-kırmızı renklerine kavuşmuştur.

Bu renklerin öyküsünü Ali Sami Yen şöyle aktarmaktadır:

"Birçok yerleri dolaştıktan sonra, nihayet Bahçekapı'daki Şişman Yanko'nun dükkânına gidilerek orada zarif iki yünlü kumaşa tesadüf ettik. Biri, vişneye çalan koyuca tatlı bir kırmızı, öteki de, içinde turuncudan iz taşıyan tok bir sarı. Tezgâhtar, mahirane bir el hareketi ile kumaşların dalgalarını birleştirdi. Bir saka kuşunun başı ile kanadının yarattığı renk güzelliğine benzer bir parlaklık hâsıl oldu. Ateşin içindeki renk oyunlarını görür gibi olmuştuk. Sarı-Kırmızı alevinin takımmız üstünde parıldamasını tasavvur ediyor ve bizi derhal galibiyetten galibiyete götüreceğini tahayyül ediyorduk. Nitekim de öyle oldu."

Buna karşılık kuruculardan Bekir Sıtkı, söz konusu renklerin Gül Baba'nın II. Beyazıt'a verdiği sarı ve kırmızı güllerden esinlendiğini ileri sürmektedir."

2.3.2. Fenerbahçe Spor Kulübü⁶³

Kadıköylü gençlerden, Hariciye Nazırı Asım ve Server Paşa'ların torunu Londra Sefareti Başkâtibi Nuri Bey'in oğlu Ziya (Songülen) Bey ile Harekât Ordusu Feriki (tümgeneral) Şevki Paşa'nın oğlu Ayetullah Bey ve ünlü edebiyatçı Sami Paşazade Sezai Bey'in yeğeni Enver Necip (Okaner) Bey, Necip Bey'in Moda Başpınar sokak 3 numaralı evinin selamlık katında yaptıkları bir görüşme sonucunda kuracakları takımın ilk fikir harcını atmışlardır. Gerekli olan parayı da finanse edecek olan dönemin zenginlerinden Saint Joseph mezunu Mühendis Nurizade Ziya Bey'e kulübün kurucu başkanlık şerefini, Osmanlı Bankası memurlarından Ayetullah Bey'e kâtiplik görevini, Bahriye Subayı Necip Bey'e de kaptanlık ve veznedarlık (sayman) görevini vermişlerdir.

Aynı görüşmede varılan fikir birliği ile; kuracakları kulübün adını oturdukları semtin güzelliğinden esinlenerek Fenerbahçe olarak belirlemişler, amblemlerini Fenerbahçe Burnu'ndaki ışık saçan fenerden, formalarındaki renkleri ise Fenerbahçesi'ndeki ilkbaharın sevimli müjdecisi papatyaların kıskançlık ve temizlik sembolü olan renklerinden yani sarı ile beyazdan almışlardır.

Ertesi gün “Baker Mağazası”ndan forma kumaşları alınmış, Fener armalı kırtasiye malzemelerinin siparişleri verilmiş ve de dönemin Futbol Federasyon Başkanlığı görevini üstlenmiş kişisi James Lafontaine ile yapılan bir sohbette de sanki kendisinden icabet alınmıştır. Artık kurulacak olan kulübün ismi, başkanı, amblemi ve formaları seçilmiş, mesele sadece formaları giyerek bu ismi tescil ettirecek 11 Türk gencinin bir araya getirilmesine kalmıştır. Bu konuda da en mühim rolü St. Joseph Mektebi Türkçe Öğretmeni Enver (Yetiker) Bey üstlenmiştir.

1907 yılında Fenerbahçe semti bu kez, ismini yıllarca temsil edecek olan bir kulübün ilk temsilcilerinin ilk kalabalık gövde gösterisine sahne olmuştur. Kadıköy'ün Kuşdili Çayırı'nda İngiliz ve Rum takımları arasında oynanan bir futbol maçını seyrettikten sonra St. Joseph Mektebi talebelerinden oluşan bir grup, Moda İskelesi'nden sandallara binmiş ve koyun karşı kıyısında randevu mahalleri olan

⁶³ Fenerbahçe Spor Kulübü, **Tarihçe**, <http://www.fenerbahce.org/kurumsal/detay.asp?ContentID=3>, (24.06.2007)

Fenerbahçesi'ne geçmişlerdir. Nuri zade Ziya (Songülen)Bey ve Ayetullah Bey ile Sami Paşa zade Sezai Bey'in yeğeni Bahriye zabiti Necip(Okaner)Bey, Mühendis Asaf (Beşpınar) Bey ve S.Joseph Mektebi Türkçe öğretmeni Enver (Yetiker) Bey isimli gençler, burada daha evvel gelmiş olan Hasan ve Hüseyin(Dalaklı), Galip (Kulaksızoğlu), Nasuhi Esat(Baydar), Yanya'lı Şevkati, Elkatipzade Mustafa ve kardeşi Hamdan, Çerkes Sabri, Hayrullah, Hakkı Saffet (Tarı), Hasan Sami(Kocamemi) Bey'ler ile buluşmuşlardı.

Çoğunluğunun, yakında kurulacak oldukları takımın ilk oyuncularını teşkil edecek olan bu gençler için o buluşma günü, Ziya Bey'in İngiltere'den getirttiği; önü ve kolları düğmeli olan sarı beyaz yollu bol formaları, lacivert şort pantolonları ve sarı löverli yün çorapları ile Fenerbahçe'nin çayırılarında ilk antrenmanlarını yapacakları gün olmuştur. Kısa zamanda çevrenin futbola kabiliyetli gençlerini kendi etrafında toplayan bu kulüp, bugün için büyük bir kıymet ifade eden ilk kadrosunu, olası olarak; Hintli Asaf–Necip, Ziya–Hasan, Hassan, Sabri–Nasuhi, Şevkati, Galip, Hüseyin, Hayrullah terkininde, ya da; Asaf–Ziya, Sami–Ayetullah, Mazhar, Necip–Fethi, Galip, Hüseyin, Hasan, Nevzat şeklinde oluşturmuştur.

Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Black Stocking FC ismi altında 1899 yılındaki ilk girişiminde öncülüğünü yaptığı gençler ile Kadıköy Futbol Kulübü (1902) ve ilerideki yıllarda kurulacak olan Fenerbahçe Futbol Kulübü (1907) ismi altında toplanan gençler, yıllardır aynı ideali sürdüren hep aynı kişilerdi. Ama ne var ki iki kez kapatılmaları, yasal faaliyetlerine ancak resmi kuruluş yılları olan 1907 yılında geçebilmelerine olanak kılmıştı.

1940 yılında yapmış oldukları haklı bir tüzük değişikliği ile kuruluş senelerini 1909 senesinden 1903 senesine aldırarak Beşiktaş Kulübü'nün (Bereket Jimnastik Kulübü) de gerçekleştirdiği gibi, Fenerbahçe Spor Kulübü olarak tüzüğe geçirilmesi ve de yazılı bir deklarasyonla kamuoyuna ilan edip düzeltilmesi gereken gecikmiş gerçek odur ki; Fenerbahçe Spor Kulübü'nün kurulduğu yıl 1899'dur.

23 Temmuz 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyetin ilanını takiben, yurttan dernek ve kulüp kurma hakları herkese resmen tanınmış, böylece, Ziya, Ayetullah, Necip ve

Enver Bey'lerin önderliğinde kurulmuş bu yeni kulüp tescil edilerek, Fenerbahçe'ye, cemiyetler kanununa göre kuruluşu resmen tescil olunan ilk Türk kulübü olmuştur. Kulübün ilk kurucu üyelikleri ise ; 1) Ziya (Songülen), 2) Ayetullah Bey, 3) Necip (Okaner), 4) Galip (Kulaksızoğlu), 5) Hassan Sami (Kocamemi), 6) Asaf (Beşpınar) şeklinde başlıyor (17) ve olası diğer üyelikler de; 7)Enver (Yetiker), 8) Şevkati (Hulusi Bey), 9) Fuat Hüsnü (Kayacan), 10) Hamit Hüsnü (Kayacan) 11) Nasuhi (Baydar), isimleriyle devam ederek sıralanıyordu.

Konu ile ilgili olarak; ömrünü adadığı “Fenerbahçe Kulübü Tarihi” konusunda, özellikle arşiv ve bilgi toplamada en güvenilir araştırmaları gerçekleştirmiş olan Dr. Rüştü Dağlaroğlu'na ait Fenerbahçe tarihine ışık tutmakta olan not defterindeki tarihi notlar arasında;

“kulübün 1939 Nizamnamesinde ilk 30 kurucu üyenin isminin sıralandığı, ne var ki, kurucu olan ilk 6 üye arasında yer alması gereken Hassan Sami (Kocamemi) 'nin bile bu listede isminin bulunmayışının, kendisini listenin doğruluğu hakkında haklı olarak kuşkuya düşürdüğü ifadesi”

de ayrıca belirtilmiştir.

Ayrıca 1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet ile tanınan dernek kurma serbestliği sonucunda İstanbul'da kurulan Türk kulüplerinin sayısı çığ gibi artmış, Anadolu, Beykoz, Vefa Futbol Kulüpleri de, 1908 yılında resmen kurulup tescil edilen Türk kulüpleri arasında yerini almışlardır. Kısa zamanda Türk kulüplerinin sayılarındaki bu artış ise, İstanbul'da yeni bir ligin kurulması ihtiyacını doğurmuş, Cuma Ligi adıyla yeni bir lig kurulmuştur.⁶⁴

Takımların sayılarının hızla artmasıyla, İstanbul'da futbol alanlarının sayısı da çoğalmaya başlamıştır. Anadolu yakasında; Kadıköy'deki Kuşdili Çayırı, şimdiki stadın bulunduğu yerdeki Papazın Çayırı, Yoğurtçu Deresi yanındaki Altınordu'nun Kördere Çayırı, Dereağzı'nda Kemikçi Çayırı, Baklatarlası, İbrahimağa sahası ile Rumeli yakasında Taksim, Talimhane, Bakırköy, Baruthane, Karagümrük, Çukurbostan,

⁶⁴ O dönemlerde ülkede Cuma günleri resmi tatil olduğu için maçlar Cuma günü oynanmış ve bu nedenle ismi Cuma Ligi olarak belirlenmiştir.

Süleymaniye, Güzelbahçe, Beyazıt Harbiye Nezaretî sahaları, ve Boğaz'ın Anadolu kesiminde ise; Anadoluhisarı, Küçüksu Er Meydanı, Beykoz Ortaçeşme sahaları mevcut sahalara eklenmişti.

Fenerbahçe Spor Kulübü, sarı beyaz olan renklerini 1909 sonbaharında sarı laciverde çevirmiş, 1909 -1910 sezonu ile birlikte İstanbul Futbol Liginde Galatasaray'dan sonra katılan ikinci Türk takımını olmuştur.

Fenerbahçe Kulübü'nün ilk amblemi, Fenerbahçe burnundaki ışıktan saçan beyaz feneri, renkleri ise sarı ile beyaz olmuştur. Ancak, kulüp mensupları bunu tatminkâr bulmadıkları gibi, anlam bakımından da içinde bulunulan monarşi rejimini tehdit edici sayılacağı endişesi ile kısa sürede iptal etti. 1910 yılında Fenerbahçeliler arasında resim çizmede maharetiyle tanınan futbolcu solaçık Hikmet (Topuz)'in çizdiği (bugünkü) amblem ise herkesin beğenisini kazanmış ve kabul edilerek bugünlere kadar da ulaşmıştır.

2.3.3. Beşiktaş Jimnastik Kulübü⁶⁵

“1902 sonbaharında Beşiktaş Serencebey Mahallesi'nde, o zamanın Medine Muhafızı olan Osman Paşa'nın konağının bahçesinde, 22 kişilik genç grup, haftanın bazı günlerinde toplanıp jimnastik hareketleri yapmaktadır. Başta Osman Paşa'nın oğulları Mehmet Şamil ve Hüseyin Bereket ile mahallenin gençlerinden Ahmet Fetgeri, Mehmet Ali Fetgeri, Nazım Nazif, Cemil Feti ve Şevket Beyler'in aralarında bulunduğu gençlerin ilk ilgilendikleri spor branşları, özellikle barfiks, paralel, güreş, halter, aletli ve aletsiz jimnastiktir.

O sıralarda siyasi hareketler dolayısıyla her türlü toplanmadan ürkererek hafiyeler dolaştıran 2. Abdülhamit'in adamları Serencebey'deki bu toplanmaları haber almış, spor yapan gençler bir baskınla karakola götürülmüştür. Bu sporcu gençlerin bir kısmının saray erkânına yakın olması, ayrıca o dönemlerde kötü gözle bakılan futbol

⁶⁵ Beşiktaş Jimnastik Kulübü, **Tarihçe**, http://www.bjk.com.tr/tr/haberler.php?xl=tarihce&l=h&h_no=3298 , (25.06.2007)

oynamadıkları ve sadece beden hareketleri yaptıklarını belirtmeleriyle gergin durum yumuşamıştır. Hatta saray çevresinden Şeyhzade Abdülhalim bu sporcuları desteklemiş ve sık sık antrenmanları seyretmeye başlamıştır. Ünlü boksör ve güreşçi Kenan Bey de antrenmanlara gelerek güreş ve boks hareketleri göstermiştir.

1903 Mart'ında ise özel bir izinle Bereket Jimnastik Kulübü kurulmuştur. 1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla sportif hareketler biraz daha serbestlik kazanmıştır. 31 Mart 1909'daki siyasi olaylardan sonra Edirne'de bulunan Fuat Balkan ve Mazhar Kazancı, Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelmiştir. Siyasi olaylar yatıştıktan sonra iyi bir eskrim hocası olan Fuat Balkan ile başta güreş ve halter sporlarını yapan Mazhar Kazancı, Serencebey'de jimnastik yapan gençleri bularak birlikte spor yapma fikrini kabul ettirmiştir.

Fuat Balkan, İhlamur'daki evinin altındaki yeri, kulüp merkezi yaptı ve Bereket Jimnastik Kulübü'nün adı Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü olarak değiştirilmiştir. Böylece jimnastik, güreş, boks, eskrim ve atletizmin ön planda tutulduğu güçlü bir spor kulübü meydana gelmiştir.

Bu arada Beyoğlu Mutasarrıfı Muhittin Bey'in teşvikiyle Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü, 13 Ocak 1910 tarihinde tescil edilen ilk Türk spor kulübü olmuştur. Semtin gençlerinin bu spor kulübüne ilgisi büyümüş ve spor yapan üyelerin sayısı bir anda 150'ye yükselmiştir. Kulübün merkezi de İhlamur'dan Akaretler'de 49 numaralı binaya taşınmıştır. Bir süre sonra bu bina küçük gelince, yine Akaretler'de 84 numaralı binaya geçilmiştir. Bu binanın arkasındaki bahçe de bir spor sahası haline getirilmiştir.

III. BÖLÜM

3. FUTBOLDA ENDÜSTRİLEŞME

3.1. FUTBOLDA REKABET OLGUSU VE TİCARİLEŞME

Futbolun İngiltere’de ortaya çıkmasının ardından, tüm yerküreyi nasıl etkisi altına aldığına çalışmanın bundan önceki bölümlerinde yer verilmişti. Futbolun gelişiminin oldukça yavaş ilerleyen bir süreç olduğunu, oyunun bugünkü halini alması yolunda özel bir düzenleyici birimin olmadığı sonucuna ulaşılmıştı. Oyun zaman içerisinde kendi kurallarını kendisi ortaya koydu ve bunları geliştirdi. Bu süreç, oyunun ve oyuncuların parayla tanışmasına değin devam etti. Hatta profesyonelleşmenin ilk dönemlerinde dahi, oyunu düzenleyen yapıların futbolun amatör ruhunu koruma telaşında oldukları gözlemlendi.

Futbolun anavatanı İngiltere’de liglerin örgütlenmesi, büyük ve küçük tüm kulüplerin arasında dengeyi sağlayacak şekilde gelişmişti. Ancak profesyonelleşmenin takımlar arası rekabeti körüklemesiyle birlikte değişim önemli bir unsur olmaya başlamıştı. Bu nedenle oyunun ciddi bir sektöre dönüşmesinde atılan adımların en belirgin resminin İngiltere’de çizildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca taraftarların ticarileşmeyi kabullenmesi ve oyunun profesyonel bir parçası olmaya başlaması da bu süreci dinamitleyen en önemli etken olmuştur. Oyunun değişmesiyle birlikte taraftar da bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır.

1989 yılında, Hillsborough’da Liverpool ile Nottingham Forest arasında yapılan FA Kupası yarı final maçı bu açıdan oldukça önemlidir. Bu maçta çıkan olaylarda 96 Liverpool taraftarının hayatını kaybetmesi, futbol sektöründe bazı şeylerin ciddiye alınması gerektiğini ortaya koymuş ve İngiliz hükümeti olayla ilgili resmi bir soruşturma başlatmıştır.⁶⁶

Futbolda rekabetin şiddete dönüşmesi aslında kitlelerin futbola yükledikleri anlamı da değiştirmeye başlamıştır. Hillsborough’da yaşanan olaylar, kitlelerin yaşadığı bu değişime ciddi bir örnektir. Futbolun amatör ruhunun kaybolmasıyla birlikte, futbolu

⁶⁶ Kutlu Merih, **Futbolun Ticarileşmesi**, <http://www.fesam.org/uzman/km017.htm>, (12.4.2005)

bir oyun olarak, belki biraz da oyunun romantizm ile ilgili boşluklarını görerek benimsemek bir yana, taraftarda kaybetmeye tahammül edememe duygusu gelişmeye başlamıştır. Sadece kulüp yapılarının ve oyunun kendi gelişiminin değil, taraftarın da profesyonelleşiyor olmasının etkisinden bahsedilebilir. Günümüzde takımı kaybettiği zaman borsada hisseleri değer kaybetmişçesine üzülen insanlar olduğunu görmek buna bir örnek olabilir mi, acaba?

3.1.1. Taylor Raporu

Hillsborough'da yaşanan olayların ardından açılan soruşturmayı yöneten yargıç Lord Taylor izlenimlerini iki önemli rapor halinde özetlemiştir. Bu raporlar sektörün yapısını ve yönetim biçimini etkileyen önemli önerileri de gündeme getirmektedir. Taylor, birinci raporunda facianın nedenlerini belirlemiştir; "**olay günü sorumlu otoriteler gevşek ve kayıtsız kalırken, yeterli güvenlik önlemleri alınmamış ve polis taraftarlara kötü davranmıştır.**"⁶⁷ Rapor aynı zamanda kulüplerinin geleneksel yapısının bu tür olayları önlemedeki zaafalarını da ortaya koymuştur.

Kulüpler o dönemde amatör kadrolar tarafından yönetilmekte ve kapasitelerini zorlayan bu gibi durumlarda sorumluluk taşıdıkları bölgelere sahip çıkmakta güçlük çekmekteydiler. Kulüplerin şirketleşmiş olması onları daha etkin ve verimli bir düzeye getirmemişti. Aksine kendi kurdukları güvenlik birimleri onları, yetersiz oldukları alanlarda da sorumluluk almak mecburiyetinde bırakmıştı. Ayrıca taraftarın kendisini müşteri gibi hissetmesi ve her durumda kendisini haklı görmesine işleri daha da zorlaştıran bir etken olmaya başlamıştı. Taraftarlar kaybetmeyi tahammül edemiyorlardı.

Taylor'un ikinci raporu ise, stadyumlardaki genel güvenlik önlemleri ile ilgili tavsiyeler içeriyordu. En önemli önerisi İngiltere'deki bütün futbol sahalarının oturarak izlenecek şekilde yeniden düzenlenmesiydi. Ayrıca Taylor, futbol sektörünün genel kurumsal yetersizliklerine ışık tutmuştu;

⁶⁷ Merih, age

* Futbol sektörünün yönetim sistemi, futbol otoriteleri ve federasyon, kulüplerin gerekli güvenlik önlemleri almalarını zorlamak için yeteri kadar gayretli davranmamıştı.

* Kulüplerin yönetim sistemlerinde kamu hizmeti verme anlayışı neredeyse yok olmuştu. Kulüp yönetimleri taraftarlarını sadakatlerini sağlamak için, alınıp satılan hisselerin değerlerini arttırmak ile ilgili idiler.⁶⁸

Ian Taylor konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır;

“Futbol sahasının bir “kutsal yer” olarak algılanışının kaynağı, kulüple taraftarların ilişkisidir. Futbol sahalarının taraftarlar için öteden beri, dinsel denilebilecek bir anlamı vardı –keza bu hafta sonu ve akşam tiryakiliğine kapılmış çoğu erkek futbol tutkununun aileleri ve akrabaları içinde... Ülkenin değişik bölgelerinde, bu mukaddesler, bir yerel aidiyet ifadesi olarak – taraftarların toplumsal konumundan bağımsız- ilave bir anlam daha kazandılar.”⁶⁹

Taylor’ın raporunda eğer kulüpler kendi taraftar tabanının beklentilerine göre organize edilirse sektörel gelişmenin devam edeceğine değiniliyor, aksi takdirde ömrünün uzun vadeli olamayacağına dikkat çekiliyordu. Raporunda, futbolun geleceğini güvence altına almak olarak da ifade edebileceğimiz bazı radikal reformların gerçekleştirilmesi gerektiğine yer veriliyordu.⁷⁰ Bu yaklaşım, futbolda güvenlik sorunlarının dile getirilmesi ve bu sorunlara çözüm üretme çabası olarak değerlendirilebilir.

Ancak futbolun bugün için geldiği nokta göz önüne alınırsa; futbolun geleceğiyle ilgili önemli tehlikeler bulunmakta, ama diğer taraftan futbolun başındaki kişilerin bu tehlikelerin farkında ya da değil çözümüyle ilgili bir çaba sarf etmemekte olduğu görülmektedir.

⁶⁸ Taylor Final Rapor, s. 53

⁶⁹ Ian Taylor, **Futbol ve Kültürü: Hilsborough**, Ed: Roman Horak – Wolfgang Reiter –Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 62, 2001

⁷⁰ Taylor, age, s. 23

Taylor'ın yol gösterdiği radikal yeniden yapılanma gerçekleştirilmiştir. İngiliz hükümeti reform önerilerinden daha çok taraftarların oturarak maçları izlemesi gerektiği önerisini dikkate alınmıştır. Ne kulüpler bazında, ne de futbolun nasıl yönetilmesi gerektiğiyle ilgili sistemde değişikliğe gidilmemiştir. Gerçekte hükümet stadyumların yenilenmesi için bazı kamu fonlarını kulüplere bağış biçiminde sunarak raporda eleştirilen kulüp yöneticilerini ödüllendirmiştir.⁷¹ Bu durum içinde şiddet de olsa rekabet kavramının önüne geçilmek istenmediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü oyunu popüler kılan, insanları içine çeken nihayetinde futboldaki rekabetten başka bir şey değildir.

Ayrıca gerekli finansman, futbol bahislerindeki hükümet payının azaltılarak aradaki farkın stadyum yenileme çalışmalarına tahsis edilmesi ile sağlanmıştır. Bu dağıtımı organize edecek bir futbol bütçesi oluşturulmuştur. Bu bütçe stadyum yenileme projelerine 200 milyon sterlin civarında destek sağlayabilmiştir.

Doğan Koloğlu'nun işaret ettiği gibi;

“Eskiden devlet bütçesi ile karşılanan sporun mali kaynakları, günümüzde artık özel sektör ve devlet kamu kuruluşlarının ticari ve reklâm anlaşmalarıyla karşılanıyor. Ancak bir ticari firmanın ilgisi, ünü toplumda iyiye çıkmış ve başarı grafiği yüksek olan kulüplere yönelmelidir.”⁷²

Taylor'ın raporunda futbolun sosyolojik tabanına da değinilmiş ve bunun çoğunlukla ücretli çalışanlardan oluştuğunu vurgulamıştı. Buna göre stadyum yenileme çalışmaları bilet ücretlerinin artması için bir gerekçe olmamalıydı. Uygulama ise böyle olmadı ve bilet ücretleri giderek daha yüksek gelir düzeylerine hitap eder hale geldi. Stadyum yenileme fikri aynı zamanda şirketleşen ve ticarileşen kulüplere yeni pazar alanları açma olanağı sağlamış oluyordu.⁷³

Tanıl Bora'nın belirttiği gibi;

⁷¹ Merih, age

⁷² Doğan Koloğlu, **Yorumun Felsefesi**, Hürriyet, (28.9.1991)

⁷³ Merih, age

“Bugün futbol hakkında düşünmenin en önemli boyutu, futbolu kuşatan şartları düşünmek olacaktır belki. Oyunun kendisinden çok, oyunu çevreleyen ilişkileri, kurumları, süreçleri. Avrupa’da gelenekli liglerin hepsinde (İngiltere, Almanya ve İspanya başta olmak üzere) seyirci sayısı giderek artıyor. Seyirci sayısının artması, cari iktisat dilinin kavramlarıyla söylersek, tüketicinin artması anlamına geliyor. Futbolun bu yeni tüketicileri, geleneksel futbol seyircilerinden farklı taleplerle geliyorlar ve bu futbol ne yazık ki, bu taleplere direnebilecek gibi gözüküyor. Futbola gerçekten emek vermiş insanların zaman zaman oyunun kurallarının “inceltmesine” yönelik talepleri ise yürek parçalayıcı. Futbol “beraberliğin” yürürlükte olduğu yegane spor. Kuralların çok az değiştiği bir spor. Ancak para, futbolun da kurallarını zorluyor artık; üstelik tam anlamda zorluyor. Futbola “sert” sermayenin girmesi, büyüklerle küçükler arasındaki ayırımı değiştirmiyor sadece, aynı zamanda oyunun mahiyetine yönelik bir müdahaleyi de içeriyor. 1998 Dünya Kupası Finali’nin bu yüzden Fransa ve Brezilya’nın yanı sıra, Nike ve Adidas da oynamış oldu. Transfere ilişkin kuralların değişmesi, futbolun otarşisini kaybetmeye başladığının ilk işaretiydi.”⁷⁴

3.1.2. İngiltere Premier Lig’in Oluşumu

Stadyumların yenilenmesi ve daha yüksek gelirli pazar alanlarına sahip olmak büyük kulüplerin ticari stratejilerinin değişmesine yol açmıştır. Kulüpler artık kendi marka imajlarını daha ticari bir şekilde değerlendirebilmek, kendi ürünleri ve hizmetlerinin gelirlerine sahip olmak istiyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için İngiliz kulüpleri, İngiliz futbolunun da yönetim sistemindeki zaaflardan yararlanarak lig sisteminden ayrıldılar ve federasyon desteği ile yeni bir lig⁷⁵ oluşturdular.

Bu kopuşun amacı açıktı: Kulüpler TV gelirlerini ligin geri kalan kısmı ile paylaşmak istemiyorlardı. Bunun için bir üst tabaka oluşturup gelirleri sınırlı sayıdaki takımlarla paylaşma telaşına düşülmüştür. Günümüzde G-14’ler⁷⁶ olarak bilinen

⁷⁴ Tanıl Bora, **Takımdan Ayrı Düz Koşu**, İstanbul: İletişim, s. 25, 2001

⁷⁵ Premier Lig’den bahsedilmektedir.

⁷⁶ G14’ler (Avrupa’nın önde gelen 14 kulübünün kurduğu futbol birliğinin kısa adı). Birlikte Real Madrid, Barcelona, Valencia (İspanya), Inter, Milan, Juventus (İtalya), Bayern Münih, Borussia

kulüpler birliğinin kurmaya çalıştıkları lig yapısı da aslında Premier Lig'in oluşumundan çok farklı değil. Konuyla ilgili Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) Başkanı Michel Platini'nin sert tavrı ve bu projeye sıcak bakmıyor olması uzun vadede neler getireceği önemli bir soru işareti olarak önümüzde durmaktadır.

FA (Football Association) varlığını sürdürebilmek için büyük kulüplerin ayrılarak farklı bir lig kurma projesine karşı çıkamadı. Futbol Ligi önerisi olan One Game, One Team, One Voice (1990) dokümanına karşı The Blueprint for the Future of Football (1991) dokümanı yayınlandı ve ayrılmak isteyen kulüplere destek verildi. Böylece tarihi boyunca futbolun amatör ruhunu korumak için çaba sarf eden FA, tamamen kendi vizyonuna ters düşerek, TV'lerden gelecek büyük para akımları uğruna futbolun ticarileşmesine destek vermiş oluyordu. Ayrıca Blueprint futbolun daha varlıklı seyirci-tüketicileri çekecek zengin tabakalara yönelmesini de önermekte idi. Yaratılacak yeni gelirini futbolun geri kalan bölümü ile paylaşılması konusunda bir öneri bulunmuyordu. Böylece İngiliz futbol sektöründeki gelirlerin paylaşımı geleneği, FA'nın da desteği ile 1992 yılında sona erdi.⁷⁷

Futbolda ticarileşmenin ete kemiğe bürüdüğü ve artık bir model olarak dünyaya sunulduğu bu sistemin geçerliğini halen koruduğu bilinmektedir. Hatta daha ileri gidildiği ve artık birçok ulusal ligin federasyonlarının yayın gelirlerini ve sponsor ilişkilerini en iyi rakamlara ulaşmak niyetiyle yayın hakkı devirlerinin ihale usulü ile yapıldığı bilinmektedir. Bu aşamada liglerin yayın gelirleri dışında da farklı kaynak arayışlarına tanık olmaktadır. Bugün Türkiye'de de durum farklı değil. Birinci Lig, Süper Lig olmakla kalmadı, aynı zamanda lig çeşitli sponsorluk anlaşmalarıyla isim hakkını şirketlere devretmeye başladı. Turkcell Süper Lig olarak hali hazırda varlığını sürdüren Türkiye ligi bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Dortmund, Bayer Leverkusen (Almanya), Ajax, PSV (Hollanda), Manchester United, Liverpool, Arsenal (İngiltere), Porto (Portekiz), Marsilya, PSG, Olympique Lyon (Fransa) takımları yer almaktadır

3.2. FUTBOLUN TİCARİLEŞMESİ

Futbolun ticarileşmesi, oyunun kendisine özgü farklı bir büyümesini de yanına ekleyerek önemli yol kat etmiştir. Futbol alabildiğine popüler bir oyun haline gelmiştir. Bu oyunun adının geçtiği her şey, bir şekilde kitlelerin ilgisini çekmektedir. Futbol, diğer sektörlerde olduğu gibi; otomobil sektöründen, bankalara, hatta yiyecek içecek sektörüne değin birçok reklâma “*imge gücü*”⁷⁸ vermektedir. Futbol endüstrisi, artık üzerinde yeniden keşifler yapılmasını anlamsızlaştıracak kadar gözle görülür bir olgu halini almıştır.

Eduardo Galeano'nun ifade ettiği gibi;

*“Oyun, oyuncusu az, izleyeni çok bir gösteriye dönüştü. Bu artık seyirlik bir futbol. Bu gösteri günümüzün en karlı gösterilerinden biri ve artık oynanması için değil, oynanmasının engellenmesi için düzenleniyor. Profesyonel sporun teknokratları, futbolu sırf sürat ve güce dayalı, mutluluğu boş vermiş, fantezinin gelişmediği, cüretin yasaklandığı bir spor dalı haline getirdiler.”*⁷⁹

Sportiflikten endüstriyel olana doğru hızlı bir geçiş yaşayan futbol, 1980’li yılların ikinci yarısına kadar gösteri özelliğini koruma başarısı göstermişse de, 1990’lı yılların başından itibaren bu kavrama bir de iş kısmı eklendi.⁸⁰ Özet bir ifadeyle sınırları aşan ve milyonlar tarafından beğeniyle takip edilen bu gösteri artık bugün önemli bir eğlence sektörü halini aldı.

Mustafa Özyürek konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır;

Futbolcuların spor kulüpleri tarafından alınıp satılması, kiralanması, transfer ücretleri, pirim ve maaş gelirleri, formalara alınan reklamlar, maçların televizyon yayın hakları, stat inşası ve kiralamalarına bağlı olarak ortaya çıkan gelirler ve giderler, kulüplerin bayrak, flama, forma ve benzeri ürünlerin üretimi ve satışından ortaya çıkan ve geçimini bunlardan sağlayan kesimlerin ortaya

⁷⁸ Özdal, age, Sayı 127

⁷⁹ Galeano, age, s. 9

⁸⁰ Tuğrul Akşar, **Endüstriyel Futbol**, İstanbul: Literatür Yayınları, 2005, s.2,

çıkışı ve buna benzer bir çok faaliyet türünün futbolun ne kadar önemli bir ekonomik sektöre dönüştüğünün göstergeleridir

Futbolun gösteri niteliğinin, değişen yapısıyla birlikte endüstriyel bir hal alması onu ticari bir iş kolu haline getirdi. Bugün bu niteliksel değişim ve gelişim, kendi ekonomisini yaratmayı başardı. Kendi mali değerlerini de yaratan endüstriyel futbol, küreselleşmenin de etkisiyle yer kürenin neredeyse tamamına mali değerlerini taşımakta gecikmedi. Bu konuyla ilgili çalışmalar yapan birçok araştırmacı, futbol piyasasının günümüzün en geçerli borsası olduğuna değinmekte ve oyunun önemli bir gelir kaynağı haline dönüştüğünü belirtmektedir.

Cüneyt Koryürek'in de altını çizdiği gibi;

“Modern olimpiyatları kuran Fransız de Coubertin'in kemikleri sızlıyordur sanırım. Sporu sadece parası olup da boş zamanını sırf zevki için değerlendiren bir grubu, kafaları kadar vücutlarını da geliştirmek için gençlerin yapması gerektiğine inanan Baron, günümüzde sporun tam anlamı ile endüstri ve yapan için de bir meslek haline geldiğini görseydi, mutlaka tekrar tekrar ölürdü. Spor, artık kabiliyetli gençlerin milyarlar kazanması, bu kabiliyetli genci finanse eden kuruluşun ürün ve hizmetlerinin tanınması, spor aktivitelerinin yapıldığı kentlerin ekonomik fayda üretmeleri ve spor, sporcu ve spor tesislerine önem veren ülkelerin tüm dünyada daha iyi tanınmalarını sağlayan müthiş bir güç”⁸¹.

3.2.1. Futbol Ekonomisi

Futbol ekonomisi, diğer endüstrilerde olduğu gibi kendi gelirleri yaratarak mali değerler dönemine girmiştir. Futbol endüstrisinin ana gelirini sadece hâsılat geliri oluşturmamaktadır. Günümüzde futbol seyircisi her biri kulübüne ciddi harcamalar yapan müşterilere dönüşmektedir. Ayrıca eskiden sadece televizyonlarda yayınlanan

⁸¹ Cüneyt Koryürek, **Spor ve Para**, Yeni Yüzyıl, (28.10.2002)

maçlara sponsorluk yapan birkaç firmadan sağlanan düşük miktardaki gelirlerin yerini şimdi değeri milyon dolarları bulan yayın gelirleri aldı. Bunun için geçtiğimiz aylarda İspanya'nın önemli kulüplerinden Real Madrid'in yaptığı yayın anlaşması önemli bir örnek olacaktır⁸². Madrid ekibi, yayın haklarını 7 yıllığına 1,1 milyar avro karşılığında Mediapro adlı şirkete satmıştı. Tabi Mediapro'nun büyük miktarda bir meblağ yatırarak bu işe girişmesinin de önemli sebepleri var, reklâm gelirleri, diğer televizyon kanallarına görüntü satılması vb.

Semih Gümüş'ün belirttiği gibi;

“Büyük işadamlarının durduk yerde kulüplerin başına geçip trilyonlarca lirayı futbola yatırmasının ardında futbol aşkı mı vardır! Ya da FİFA'nın ünlü başkanı Havalange'nin FİFA'nın başına geçmek için 1970'lerin başında su gibi para akıtmasının nedeni neydi”⁸³

Bugün itibariyle maç günü gelirleri gibi klasik gelirlerin, toplam gelirler içindeki payı %90'lardan, %40 düzeylerine gerilemiştir.⁸⁴ Bir yandan seyircinin profili değişirken diğer yandan sektörel yatırımların yapısı değişmektedir. Biletle sağlanan maç hasılatının yerini, yıllık olarak satılan kombine kartları almıştır. Bu şekilde koltuk sayısı dolmasa da ödeme sağlanmış olurken diğer taraftan sıcak paranın kulübe girmesiyle yatırımlar şekillenmeye başlamıştır. Bugün kulüpler belirledikleri kombine kartlı seyirci sayısına ulaşmaları halinde sezon süresince düşük ortalamalı bir seyirci kitlesi önünde maçlarını oynansa dahi kâr etmeyi başarmaktadır. Ayrıca lisanslı ürünlerin satışı olarak nitelendirilebilecek alışveriş gelirleri, yine Avrupa'da sektöre tam anlamıyla entegre olmuş kulüplerin bütçelerine önemli katkı sunmaktadır.

Alemdar Korkmaz ve İrfan Erdoğan'ın ifade ettiği gibi;

“Serbest piyasa ve liberalizm tek dünya düzeni haline getirilirken onun spordaki uygulaması futbolla yapıyor. Bütün dünya ile birlikte biz de bu

⁸² 4 Aralık 2006 tarihinde Real Madrid ile Katalan Prodüksiyon Şirket Mediaport arasında imzalanan anlaşma.

⁸³ Gümüş, age, s. 41

⁸⁴ Akşar, age, s.3

sürüklenmenin içindeyiz. Bu itmede tüketim mantığı ağır basıyor ve kitlelerimiz istesek de istemesek de oraya doğru yöneliyor.”⁸⁵

Futbolun ekonomik bir işkolu haline gelmesine karşın; sektörde serbest rekabet koşullarının geçerliliğinden tam olarak söz edebilmek mümkün değildir.⁸⁶ Sektörü iki açıdan makro ve mikro düzeyde tarttığımız zaman, Tuğrul Akşar’ın da ifade ettiği gibi, “**diğer sektörlerin aksine, yeni futbol ekonomisinde ‘tüketici davranışlarda rasyonellik’ bulunmamaktadır.**”⁸⁷

Serbest rekabetin asli unsurlarından olan tüm mal ve hizmetlerin kalite ve fiyatlarına karşı tüketicinin talebi esnek değildir. Rasyoneliteyi sağlayan temel nokta gelirin sınırlılığı ilkesidir. Çünkü gelir sınırlıyken ihtiyaçların sınırsız olması tüketiciyi frenler. Oysa takımına koşulsuz bağlı bir taraftar cebindeki son parasıyla maça gidebilir ya da forma satın alabilir. Hatta konuyla ilgili diğer sektörlerin de durumu normalleştirme çabalarına, reklâmlarına tanık olmaktayız. Türkiye Süper Ligi’ne sponsor olan ‘Turkcell’ adlı GSM şirketinin televizyonlarda dönen reklamlarında karakterlerine okuttuğu şu replik dikkat çekici değil mi; “Son paramla maça gittim” ?

Osman Balaban’ın önemle üzerinde durduğu gibi;

“Kulüplerin taraftarları ile kurdukları ilişkileri oldukça pragmatik Taraftarların kulüplerin lügatindeki karşılığı tüketici kitlesi adeta. Taraftarlar; forma satın alan, (kombine) bilet parası ödeyen, takımlarını yalnız bırakmayan tüketiciler olarak algılanıyor. Daha popüler bir deyişle kulüplerin taraftarlara yaklaşımı “tamamen duygusal”. Algılama ve yaklaşım böyle olunca da kulüpler açısından temel soru, taraftarların kulübü için para harcama heveslerinin nasıl arttırılacağı ya da taraftar profilinin ana ekseninin para harcama kapasitesi yüksek kişiler yönüne nasıl kaydırılacağı oluyor. Kulüpler taraftarları sadece statta görmek istiyorlar. Taraftarların kulübe üye olmaları, kongrelere, genel kurullara katılmaları, yönetimlerin oluşumuna katkı koymaları filan zinhar günah...”⁸⁸

⁸⁵ Korkmaz – Erdoğan, age, s. 62

⁸⁶ Akşar, age, s. 4

⁸⁷ Akşar, age, s. 5

⁸⁸ Osman Balaban, **Para Pulla Ölçülmez Aşkımız Sana**, Radikal 2, 13.3.2002

Diğer taraftan yine Akşar'ın önemli bir tespiti de, taraftarın koşulsuz bağlı olmasıdır. Tüketici konumundaki taraftar, kulübüne duyduğu bağlılıkla birlikte, kendisine sunulan hizmetin kalitesini değerlendirme yoluna gitmemektedir. Taraftar bu noktada kalite ve fiyat arasında bir karşılaştırma yapma gereği hissetmemektedir. Akşar bunu 'bağlılık körlüğü' şeklinde ifade etmektedir ve gerçekten de bugün hangi takım olursa olsun ürünlerinin kalitesi ne olursa olsun fiyat standardını belli bir seviyede tutmakta ve buna rağmen alıcı bulmaktadır. Bilinçsiz bir tüketim sorunu gibi görünen bu davranış, toplumsal sınıfların her kademesine ait bireyler tarafından sergilendiği için, örneğin, marka tutkusu bir birey için de semt pazarından giyinen için de değişmediğinden futbola özgü bir harcama profiliyle açıklanabilmektedir.

Ayrıca kulüplerin kendi ürünlerini daha değerli kılmak ve gelirlerini arttırmak için farklı yöntemlere başvurdukları bilinmektedir. Konuyla ilgili ilginç bir örnek, Fenerbahçe'nin Brezilyalı futbolcusu Alex de Souza'dan geldi. Yıldız futbolcu ülkesinde katıldığı Sportv televizyonunda yayınlanan Arena adlı programda, "Bir Fenerbahçe forması yaklaşık 100 dolar. Kulüp başkanı bize yaklaşık 100 formayı imzalatıyor ve her birini 1000 dolara satıyorlar. Hepsini de satıyorlar" şeklinde açıklamalarda bulundu. Fenerbahçe Spor Kulübü, aynı ürünü, normal fiyatının 10 katına satarak, farklı bir kazanç yolu daha geliştirmeyi başarmış. Ancak taraftarın da aynı ürüne sırf oyuncu imzaladığı için daha fazla para veriyor olması, ayrıca irdelenmesi gereken bir konu.⁸⁹

3.2.2. Futbolun Şirketleşmesi

Takımlar bir taraftan lig maratonunda kıyasıya mücadele ederken diğer taraftan futbol ekonomisinin gelişmesiyle birlikte bu geniş pazarda yarış içine girmektedirler. Futbolun pazarının genişlemesiyle birlikte akıl almaz boyutlara ulaşan bütçeler rekabet ortamında kulüpleri kurumsallaşmaya ve şirketleşmeye yöneltmişlerdir.

⁸⁹ Şenhan Boleli, **Alex: İmzalı formalar 1000 dolar**, <http://www.ntvspor.net/pages/12245.asp>, (03.07.2007)

Yiğiter Uluğ'un ifade ettiği gibi;

“Kulüpler birer şirket artık... Alan, satan, karları, zararları bilançolarla ortaklıklarına duyurulan endüstriyel kurumlar... Bu yüzden, yıldızlarımız birer kahraman gibi değil de bizi (yani elimizdeki hisseleri) başarıya taşıyacak personelden biri olarak görüyoruz. Ya da en azından öyle görme yolunda ilerliyoruz Bir gün omuzlarda taşıdığımızı, ertesi gün “kazandırmıyor artık” deyip kaldırıp atabilmek, şimdilerde taraftarların (yoksa hissedarlarım mı demeli!) Futbol büyüyor...Giderek dünyanın en ücra köşelerine sızıyor, popüleritesinin önünde hiçbir güç duramıyor. Büyüdükçe kazanıyor, kazandıkça etrafına da kazandırıyor..fakat bu güzel oyunun saflığı, masumiyeti, mahalle arsına özgü heyecanlarında kayboluyor bir bir.”⁹⁰

Bu gelişme büyüyen futbol ekonomisinin kaçınılmaz sonuçlarından bir tanesi olmakla birlikte, kulüpler birer ekonomik organizasyonlara dönüşmüşlerdir. Söz konusu organizasyonlar, futbol ekonomisinin varlığını devam ettirebilmek ve kendi sınırlarını genişletebilmek için oyunun dışında sanayi gibi faaliyet dışı gelir yaratmanın telaşı içerisine girmiştir. Buna bağlı olarak, milyon dolarlık kulüpler birçok mali yatırımcının ilgisini çekmeye başlamıştır. Yatırımcıların artan ilgisi karşısında büyük bütçeli kulüpler borsaya kote⁹¹ olarak sermayelerinin belirli bir kısmını halka arz ederek önemli gelirlere ulaşmışlardır. Sadece sahadaki oyundan elde edilecek gelirle yetinmeyen futbol kulüpleri sermaye piyasalarına da bu şekilde girmiş oldular. Bu gelişme yenilenen futbol ekonomisinin günümüzde ulaştığı en yüksek noktayı ifade etmektedir.⁹²

Semih Gümüş'ün belirttiği gibi;

“Gelir-gider dengeleri bizde inanılmayacak tuhafıklar içinde. Bizim kulüplerde firma, rozet vb. armağan ürünlerinin (merchandise) satışından

⁹⁰ Yiğiter Uluğ, **Hatice'ye Mektuplar: Halka Açık**, İstanbul: İletişim, s. 224, 2003

⁹¹ Kote olmak: Senedin İMKB tarafından tanınması ve alım stım yapılmasına izin verilmesi anlamına gelmektedir.

⁹² Akşar, age, s.5

kazanılan gelir toplam gelirlerinin yüzde 2-3'ünü ancak bulurken, Avrupa'daki kulüplerin bu tür gelirleri gene 15–20 kat fazlasıyla, en büyük paya sahip... ”⁹³

Ayrıca günümüzde bir kulübün sportif karşılaşmalar içerisinde olmaksızın markalaşabilmesi mümkün görünmemektedir. Ulusal ya da uluslar arası yarışmalarda sportif başarıyı yakalayamayan kulüpler ciddi borç yükü altında faaliyetlerini devam ettirememeye gibi vahim sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu konuda UEFA Şampiyonlar Ligi gelirleri önemli bir örnek oluşturmaktadır. 2006–2007 sezonunda finalde İngiltere'den Liverpool'u yenerek kupayı kazanan İtalya'nın AC Milan kulübü kasasına 100 milyon avro kazandırmış oldu. Şampiyonlar ligi'nde mücadele etme başarısı dahi gösteremeyen takımlar olduğunu düşünürsek, AC Milan'ın ya da kupayı kazanan diğer takımların farkı ne denli açtığını görmüş oluruz.

İslam Çupı konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur;

“Avrupa'da futbolu bir ağır sanayi kolu olarak bizimle kıyaslanmayacak kadar randımanlı ve görkemli oturmuş ülkelerde bile seyircinin yuvarlanan topa karşı, eski ilgiyi ve sıcaklığı göstermemesi bir evrensel problem olarak bu oyun sanayinin şirketler grubunu düşündüren ve endişelendiren tehlikeli bir enflasyon başlangıcı olarak yorumlanmaktadır”⁹⁴

3.3. BOSMAN KARARLARININ ENDÜSTRİLEŞMEYE ETKİSİ

'Bosman Davası'nın, futbolcuların yıllık kazançlarını yükseltmek ve transfer piyasasını hareketlendirmekle kalmadığı, bunların sonucunda futbolun endüstrileşmesinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. 1990 yılında yaşanan olayda Jean-Marc Bosman adındaki Belçikalı futbolcu, sözleşmesi sona erince Belçika kulübü Liege'den Fransa'nın Dunkirk kulübüne transfer olmak istedi. Ancak Liege kulübünün yüksek bonservis bedeli istemesi nedeniyle söz konusu transfer gerçekleşmedi.

⁹³ Gümüş, age, s.59

⁹⁴ İslam Çupı, **Futbolun Ölümü**, İstanbul: İletişim, s. 118, 2002

Bunun üzerine Belçikalı futbolcu hukuksal bir mücadeleye girişti ve kendisinin transferini dolaylı olarak engelleyen kulübüne dava açtı. Avrupa Adalet Divanı'na bağlı Lüksemburg Yüksek Mahkemesi'nin 1995 yılında verdiği karara göre Jean-Marc Bosman davasında haklıydı. Bu kararın emsal teşkil etmesi gerçeği göz önünde bulundurulduğunda futbolda devrim niteliğinde gelişmelerin yaşanacağı belli olmuştu; artık sözleşmesi sona eren futbolcular istedikleri kulübe bedelsiz olarak gidebilecekler ve bu yolla bir tür serbest dolaşım hakkı kazanacaklardı. Bunun en görünür sonucu ise, kulüplerin kendi aralarında alıp-verdikleri yüksek bonservis ücretlerinin düşmesi ve aradaki farkın yıllık kazanç olarak futbolcuların gelirlerine eklenmesiydi.

Can Kozanoğlu'nun verdiği örnek oldukça önemlidir;

“Ve milyonların sıfırları arttıkça bir denge de alt üst olmuştur. 750 lira transfer parası alan Kadri'nin aylık maaşı 480 liradır; o devirlerde futbolcu maaşıyla geçinmektedir. Oysa yüzmilyonlarca transfer parası alan 1980'li yılların futbolcusunun maaşı, transfer ücretiyle karşılaştırıldığında oldukça düşük kalır. En zengin kulübün futbolcularına ödediği aylık bir milyonu geçmez. Bir yanda neredeyse milyarı vuracak bir hesapsızlık, diğer yanda üç beş kuruşluk hesaplar.”⁹⁵

Bosman Davası'nın sonuçlanmasından itibaren günümüze dek futbolcuların kontrat bedellerinin büyük miktarda artmasının özünde bu dolaşım serbestisinin yattığı söylenebilir.

Tayfun Öneş'in ifade ettiği gibi;

“Yaklaşık çeyrek yüzyıl önce en pahalı oyuncuya biçilen değer 1.76 milyon dolarmış. Bu pazardaki değer artışı her yıl enflasyon oranına paralel gitmiş olsaydı (Avrupa genelinde yıllık enflasyon oranını fazladan ve tek haneli rakamların en yükseği, yani %9 olarak alalım) bugün Juventus'lu yöneticiler ve Zidane, Real Madrid'in kasasından çıkan 65 milyon doları ancak rüyalarında

⁹⁵ Can Kozanoğlu, **Bu Maçı Alıcaz**, Kıyı Yayınları, s. 17, 1990

görür, topu topu 16.5 milyon dolara razı olurlardı. Oysa 25-26 yıl içinde ulaşılan rakam aynı sürede gerçekleşen ortalama enflasyon artışının tam 4 katı büyüklüğünde.”⁹⁶

Avrupa Adalet Divanı'nın futbol piyasasında köklü değişimlere neden olan kararları şunlardı:

* Öncelikle futbolun bir ekonomik sektör olarak kabul edilmesi gerekir; futbol dâhil tüm profesyonel spor dallarının, birer ekonomik alan ve aktivite olarak görülmesi zorunludur.

* Avrupa Topluluğu vatandaşı futbolcuların, kontratlarının bitiminin ardından bonservis gibi kısıtlamalarla transferlerinin engellenmesinin hiçbir hukuki dayanağı olamaz.

* AB vatandaşı futbolcuların milliyetlerine dayalı herhangi bir kısıtlamanın⁹⁷ milli takımlar dışında yapılması yasadışıdır.

* Bu konuda kulüpler tarafından yapılacak rekabeti engelleyici centilmenlik anlaşmaları Avrupa Komisyonu tarafından en ağır şekilde cezalandırılacaktır.

* Bu kararlar bundan sonraki gelişmelere kaynak olacaktır.

3.4. FUTBOL VE KÜRESELLEŞME

Futbolun günümüzde taşıdığı anlamı ifade etmek için; oyunun ve ona maksimum değer kazandıran meşin yuvarlağın, yerkürenin neredeyse tamamında bu denli etkin olmasını küreselleşme kavramıyla birlikte inceleyen çalışmalara bakmak gerekmektedir. Özellikle son on yılda spor ve küreselleşme ilişkisini inceleyen yeni çalışmalar ve açılımlar göze çarpmaktadır. Meseleye küreselleşme açısından bakan

⁹⁶ Tayfun Öneş, **İçimizdeki Futbol, Dışımızdaki Futbol**, Kızılelma Yayıncılık, s. 115, 2002

⁹⁷ En fazla 5 yabancı oyuncu oynatma kuralı vb.

yazarlar, yapısalcı ve hegemonyacı ekolün ulus-devlet temelli yaklaşımlarının büyük ölçüde geçerliliğini yitirdiğini ifade etmektedir.

Sermayenin küresel çapta önüne çıkan her engeli yıktığı genel kanı olmakla birlikte, yeryüzünü ele geçirmekte olan merkezlessiz ve topraksız egemenlik aygıtını İtalyan yazar Antonio Negri ‘İmparatorluk’ diye adlandırıyor. Negri’ye göre imparatorluk döneminde artık dışarısı kalmamıştır. Egemenlik, tek bir yönetim mantığına göre işleyen ulus-üstü organların eline geçmiştir.

Uluslararası Stratejik İlişkiler Enstitüsü Yöneticisi Pascal Boniface’e göre futbol kürselleşmenin son evresidir ve bu oyundan daha küresel bir olgu günümüzde bulunmamaktadır. Boniface, futbolu daha genel bir ifadeyle popüler olması, halka mal olmuş olması gibi nedenlerle bir tür imparatorluğa benzetmektedir ve Boniface’e göre **“coşan, kendilerinden geçen halkların kendisince fethedilmeyi istedikleri tek imparatorluktur.”**⁹⁸

Ahmet Çiğdem’in ifade ettiği gibi;

*“Sadece Latin Amerika’da değil, Asya’da, Afrika’da, Uzak Doğu’da...bilebildiğimiz her yerde futbolu düşünmek, futbolun Avrupalı köklerine bağlanıp kalmamayı, Avrupa merkezliğinin futbolu tahakküm altına almasına direnmeyi gerektiriyor.”*⁹⁹

21. yüzyılda sporun, yalnızca tekil ülkeler içindeki sınıfsal ilişkilere bakılarak analiz edilemeyeceğini ifade eden araştırmacılar, ilgilerini çok uluslu şirketlerin sportif faaliyetlere katılma sürecine yönlendirmişlerdir. Bilindiği üzere çok uluslu şirketler, son yıllarda süratli bir şekilde spor aktivitelerinin bir parçası olmaktadır. Şampiyonlar Ligi’nin sponsorunun ‘PlayStation’¹⁰⁰ olması bu konu için iyi bir örnektir. Playstation

⁹⁸ Boniface, age, s. 9

⁹⁹ Çiğdem, age, s. 25

¹⁰⁰ Sony Firmasının *Playstation* yani (Oyun İstasyonu) adı verdiği oyun konsolunun ilkidir.

reklâmları, Şampiyonlar Ligi karşılaşması öncesi ve sonrasında yayıncı kuruluş tarafından ekrana getirilmek zorundadır.

Özellikle eğlence endüstrisi ile spor arasında organik bir bağ tesis edilmeye çalışılmış ve spor faaliyetleri, çokuluslu şirketlerin piyasaya arz ettiği tüketim metaları ile iç içe geçmiştir. Bu süreçte başarılı sporcular, popülerleştirilerek birer idol olarak pazarlanmış ve çeşitlenen ürün yelpazesinin tanıtımında araç haline getirilmiştir. Bu çerçevede futbol yıldızları, farklı sınıfların beğeni ve arzularına göre kurgulanmış ve böylece hitap edilen kitlenin büyütülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca spor malzemeleri üreten, dağıtan, pazarlayan ileri-kapitalist ülkelerin şirketleri, ekonomik küreselleşme süreci ile birlikte geniş pazar payları elde etmiştir. Tematik kanallar arasında spor kanallarının payı artmış, para karşılığında üyelerine istedikleri her an popüler spor karşılaşmalarını ya da spor haberlerini sunan yayın paketleri hazırlanmıştır.

Bu durum kulüplerin gelirlerini doğrudan etkilemiş, naklen yayın başına alınan parasal miktarın toplamı, birçok ülkede bilekten elde edilen geliri aşmıştır. Medya devleri, görsel ve yazılı yayınların dışında multi-medya spor oyunlarının hazırlanmasında ve reklâmlarının yapılmasında etkin bir piyasa çalışması yürütmeye devam etmektedir.

Ekonomik küreselleşmenin hızlanması ile spor kulüplerinin mülkiyeti konusunda yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle ileri kapitalist ülkelerde medya devleri, hızla büyük kulüplerin sahibi ya da ortağı haline gelmektedir. Ayrıca uluslararası düzlemde zengin kapitalist ülkelerin, Üçüncü Dünya ülkelerinde faaliyet gösteren kulüpleri satın alması ya da ortak olarak onlar üzerinde hegemonya kurması, sıkça rastlanan bir durumdur. Hollanda kulübü Ajax'ın Surinam'da ve Güney Afrika'da iki futbol takımını satın alarak onlara kendi ismini vermesi ve satın aldığı kulüpleri gerek futbolcu altyapısı desteği, gerekse yeni tüketim pazarları bakımından kullanması, yukarıda sözünü ettiğimiz hegemonyaya örnek olarak verilebilir.

Bu çerçevede global ölçekli bir sporcu ticaretinden de bahsetmek mümkün olmaktadır. Başarılı sporcuların, yüksek menajerlik paraları ile Batılı ülkelere ihracatı,

hem çevre ülkelerindeki spor kalitesini düşürmekte hem de finansal açıdan eşitsizlikleri gündeme getirmektedir.

3.5. DÜNYA KUPASI

Dünya üzerindeki hiçbir spor etkinliği kitlelerin ilgisini FIFA Dünya Kupası kadar çekmemiştir.¹⁰¹ 1930 yılında Uruguay'da başlayan etkinlik, FIFA'nın saygınlığını ve popülerliğini giderek artırmıştır. Başını 1920'lerin yenilikçi ismi Jules Rimet'in çektiği vizyon sahibi Fransız futbol yöneticilerinin sundukları ve uyguladıkları fikir sayesinde dünyanın en güçlü milli takımları, Dünya Şampiyonu ünvanını kazanmak üzere bir araya gelerek mücadele edeceklerdi. Altından yapılan ve Jules Rimet'in adını taşıyan ilk kupa 1930'larda üç defa verilecek ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 12 yıllık bir kesintiye uğrayacaktı.

Yeniden düzenlenmeye başladığında FIFA Dünya Kupası eskisinden daha fazla ilgi görüyor ve modern dünyanın bir numaralı spor olayı olarak büyük kitlelerin ilgisini topluyordu. 1958'den sonra dönüşümlü olarak Amerika ve Avrupa kıtalarında düzenlenen turnuva, 1996 Mayısında FIFA İdari Komitesi tarafından alınan bir kararla 2002 yılında Japonya - G. Kore ortaklığıyla Asya'da düzenlendi. 1930'dan beri 16 kez düzenlenen turnuvayı sadece 7 farklı takım kazanma başarısı göstermiştir.

Buna rağmen FIFA Dünya Kupasında zaman zaman sürpriz sonuçlara da rastlanmıştır: 1950'de ABD'nin İngiltere'yi mağlup etmesi, Kuzey Kore'nin 1966'da İtalya'yı yenmesi ve Kamerun'un 1980'lerde kupada varlık göstererek 1990 yılındaki kupanın açılış maçında son şampiyon Arjantin'i mağlup etmesi bu sonuçlara verilebilecek örnekler arasındadır. Günümüzde FIFA Dünya Kupası dünya üzerindeki herkesi çatısı altına toplamaktadır. Fransa 98 turnuvasının tüm maçlarının toplam izleyici sayısının 37 milyar olmasının yanı sıra 1,3 milyar kişi sadece turnuvanın final maçını izlemiş ve turnuvadaki 64 maçı Fransa'da stadyumdan takip eden izleyici sayısı 2.7 milyon olmuştur.

¹⁰¹ FIFA, age, (20.05.2007)

Geçen onca yıla ve yapılan birçok kural düzenlemesine rağmen FIFA Dünya Kupası'nın asıl amacı ve her futbolseverin gönlünde yer alan saygınlığı hiçbir değişikliğe uğramamıştır.¹⁰²

Görüldüğü üzere, FIFA Dünya Kupası'nın üzerine titremekte. Çünkü bu organizasyon, aynı anda dünyanın her yerinden ilgiyle takip edilmekte ve izlenme rekorları kırmakta. Yayın gelirleri açısından da, yeni ürünlerin tanıtımı açısından da oldukça önemli bir çalışma. Dört yıllık aralıkla düzenlenen turnuvanın bir sonraki ayağı Güney Afrika'da 2010 yılında düzenlenecek. Futbolun yer küredeki egemenliğini hissettirme çabasının doruğa ulaştığı bu organizasyon futbol sevgisi aşılacak için de önemli bir araç olarak görülmektedir.

3.5.1. Dünya Kupası'nın Endüstrileşmeye Katkısı

Bireylerin futbola yükledikleri anlam, içinde oldukları toplumsal koşullara göre değişim gösterebilir. Özellikle toplumsal statüde daha aşağılarda olan gruplar için spor, çoğu zaman da futbol, kendisinden daha yüksek konumda olanlarla bir mücadele zeminine dönüşebilir. Toplumun başarıya olan açlığı arttıkça, futbola yüklenen anlam da farklılık gösterir. Simon Kuper, “Bir ülke ne kadar kötü durumdaysa, Dünya Kupaları onlar için o kadar önemli olmaktadır. Turnuva, Norveç'in ve İsviçre'nin gündelik hayatında pek az değişikliğe neden olurken, Ruanda'da da işlenen cinayetlerin bir anda son bulmasına neden olmuştur.”¹⁰³ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bu Dünya Kupası'nın varlığının yarattığı başka bir hayatı da anlatan bir değerlendirme aslında. Futbolun, toplumsal bir ayna vazifesi gördüğü ve Ellias'ın “uygarlaşma projesi” tezi bağlamında sosyal hayatta meydana gelen pek çok çatışmanın, evcil bir şekilde tatminine olanak sağladığı gibi.

Ahmet Çiğdem'n belirttiği gibi;

¹⁰² FIFA, **Dünya Kupası Tarihçesi**, Oktay Ertan (çev), <http://www.fifa.com/aboutffifa/index.html>, (14.03.2007)

¹⁰³ Korkmaz İlkorur, **Futbolmania: Futbolumuz Var ya**, *Milliyet Gazetesi*, 4 Haziran 2002

“Dünya kupası finalleri, sadece milli takımların değil, aynı zamanda oyun anlayışlarının, sistemlerin, dizilişlerin de mücadelesi olacak. Dolayısıyla izleyiciler ya da seyirci olarak dile gelen talepler, ümitler ve arzular, oynanan, oynanacak oyunlarla çakışmayabilir.”¹⁰⁴

Toplumun başarıya olan açlığı arttıkça, bu baskının ağırlığının hissedilmesini hafifleten futbola yüklenen misyon da değişim gösterir. Oyunun ‘epik’ yapısı, toplumsal aidiyetlerin daha da coşkuyla yaşanmasına ve oyunun her aktörünün, anlamlandırmanın gözünde birer kahramana dönüşmesine yol açar.¹⁰⁵ Türkiye A Milli Takımı’nın 2002 Dünya Kupası’nda elde ettiği başarıyı hatırladığımızda aklımıza farklı bir futbol, bugün çok daha farklı bir futbol gelmektedir. O dönemden sonra uluslararası arenada dış dokunur bir başarı elde edemediği için gerek ulusal takım, gerekse kulüp takımları bazında futbola olan ilgi azalmıştır. Oysa o günlerde futbol hemen herkesin merak ettiği, takip ettiği bir oyun halini almıştı. Örneğin A Milli Takımın geçtiğimiz yıl Yunanistan’da oynadığı ve komşu ülkenin milli takımını yendiği maç şifresiz kanaldan izlenmesine rağmen, izlenme oranlarında ilk sıraya oturamamıştır.¹⁰⁶

Simon Kuper’in altını çizdiği gibi;

“Söze dünya kupasıyla başladım. Kamerun’un başarısı Afrika’nın da başarısı sayılır mıydı? “Sadece Afrika’nın değil, bütün üçüncü dünyanın başarısıydı, çünkü üçüncü dünya Kamerun’u destekliyor.” Bu boş laf değildi. İngiltere’nin Kamerun’u yendiği gün Bangladeşli bir adam kalp krizi geçirip ölmüş, Bangladeşli bir kadın da kendini asmıştı. İntiharından önce bıraktığı notta “Kamerun’un elenmesi benim hayatımın sonu demektir” yazıyordu.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ahmet Çiğdem, **Dünya Kupası Finallerine Doğru Futbol Alemi, Top Bir Dünyadır**, Ed: Barış Tut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 42, 2002

¹⁰⁵ Arık, age, s.79

¹⁰⁶ Mehmet Demirkol ile 15.04.2007 tarihinde yapılan görüşmenin tamamı ekte yer almaktadır.

¹⁰⁷ Simon Kuper, **Futbol Asla Sadece Futbol Değildir: Meşin Yuvarlak**, (1 Haziran 2002)

Diğer taraftan Dünya Kupası'nın, dünya futbol endüstrisinin gerçek bir fuarı niteliğinde olduğu da unutulmamalıdır: Sadece kendisini açık bir pazardaymış gibi hissederek değerini artırmaya çalışan oyuncular değil, oyunun yeni kuralları, yeni kostümler (formalar), yeni taktikler, yeni statlar vs. genellikle bu büyük organizasyonla birlikte dolaşıma sokuluyor.¹⁰⁸

3.6. FUTBOLDA ŞANS OYUNLARI

Futbolun endüstrileşmesiyle birlikte, kitleleri daha fazla bu oyunla ilgili gelişmelere çekmek ve yeni gelir kaynakları oluşturmak için şans oyunlarına medya içerisinde ciddi anlamda yer verilmeye başlandığını görmekteyiz. Bu durum başta medya olmak üzere, birçok sektörü harekete geçirmiş ve önemli maddi gelirler elde edilmeye başlanmıştır.

Mehmet Demirkol, konuya şu şekilde bakmakta;

“Bugün futbol mu, İddaa mı daha çok katkı yapıyor tam olarak bilmiyorum (iyice karıştı bu işler artık) Ama İddaa'nın daha yüksek katkı yaptığı gazeteler de var tabii, mesela Fotomaç'ı 80-100 bin oynatıyor. Bir örnek vereyim; İddaa'ya ara verildiği hafta Fanatik, Fotomaç'a bayağı bir fark attı, İddaa olmadığı için. Türkiye'de spor değil futbol, futbol değil taraftar gazeteciliği yapılıyor ve sonuç olarak kısıtlanıyor haber ve yorum. Oysa, bir örnek vereyim Portekiz'de 'A bola' diye bir futbol gazetesi var, 900 bin satıyor, 10 milyon Portekiz'in nüfusu”¹⁰⁹

Benzer bir uyarıda da Yiğiter Uluğ bulunmakta,

“Daha büyük bir tehlike var kapıda, giderek bahis gazeteleri olacak bu spor gazeteleri. Artık futbol, bahis oynamak için takip edilen bir şey haline dönüşüyor. Gazetelerde sürekli tahmin ve bahis işleri var.

¹⁰⁸ Özdal, age

¹⁰⁹ Mehmet Demirkol ile 15.04.2007 tarihinde yapılan görüşme, 'Ekler' bölümü, s. 110

*Ayrıca bahislerde elde edilen başarılar, başlıklarda yer alıyor. (Dün şu kadarlık tutturduk) diye okuyucuya duyuruluyor.”*¹¹⁰

“Kayıtlı ve kayıt dışı toplamda milyarlarca doların döndüğü bahis sektörü aktüel futbolla bu kadar içice olmalı mıdır?” diye soran Oktay Ertan, Birgün gazetesinde yer alan makalesinde konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmakta;

Sponsorluk yapılan ligler arasında ilk akla gelenler Casino Eredivisie (Hollanda 1. Ligi) , LigaBetandwin (Portekiz 1. Ligi) ve İddaa Lig (Türkiye 3. Ligi) var. Ayrıca Real Betis, Globet'le anlaştağında tepki çekmişti. 888 ile anlaşan Middlesbrough da aynı durumdaydı. Şimdi ise bahis şirketleri formaların üzerinde virüs hızıyla yayılıyorlar: Real Betis (Globet), Middlesbrough (888), Toulouse (888), Sevilla (888), Milan (BAW), Werder (BAW), Auxerre (BAW), Tottenham (Mansion), Aston Villa (32red) Blackburn Rovers (Ber.24), Athletic Bilbao (Expekt). Listeyi uzatmak mümkün; yukarıda sayılan takımlar önde gelen ülkelerin birinci lig takımları. Bu ülkelerin alt liglerinden ya da diğer ülkelerin liglerinden örnek olabilecek takımların sayısı artabilir.

Ayrıca aşğıdaki takımların formalarında olmasa da ikinci sponsorları birer bahis şirketi: West Ham (Pinacple), Atletico Madrid (Ladb-rokes), Espanyol (İntenvetten), Recreativo (interwetten), BAW şirketi geçtiğimiz yaz Barcelona ile sıkı bir pazarlık yaptı. Tarihi boyunca forma reklâmı almamış Barcelona'yı ikna edebilmek için medyaya yansıdığı kadarıyla 4 yıllığına son fiyat olarak 30 milyon avro önermişler. Katalan takımı bu teklifi reddetmiş ve UNICEF forma reklâmını Afri-ka'daki çocukların yararına ücretsiz kabul etmiş. Durum böyleyken futbolseverler ne düşünseler haksız sayılmazlar, çünkü bu reklâmlar teşvik amaçlı.

¹¹⁰ Yiğiter Uluğ ile 25.04. 207 tarihinde yapılan görüşme, 'Ekler' bölümü, s. 126

3.7. TÜRKİYE’DE FUTBOLUN ENDÜSTRİLEŞMESİ

Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi spor denildiği zaman Türkiye’de akla ilk futbol gelmektedir. Gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan futbola atfedilen değer ve gösterilen ilgi, diğer spor dallarını gölgede bırakacak kadar güçlü ve yoğundur. Futbol, gerek ulusal çaptaki haber yoğunluğu, gerekse uluslararası müsabakalardaki prestiji açısından diğer birçok spor branşından üstün görülmektedir. Zaten bünyesinde futbol dışında farklı spor branşları da taşıyan kulüpler, basketbol, yüzme gibi branşları tanımlarken ‘amatör’ ön adını kullanmaktadır.

Can Kozanoğlu’nun belirttiği gibi;

“FİFA’nın elitleştirme programı...Her şeyin şirketler üzerinden hem de “tüm yollar mübah” mantığıyla çalışan şirketler üzerinden topun çevresinde değil paranın çevresinde döndürüldüğü, yani şu hafta içi çalışma ortamına çok benzediği bir dönemde, saha içi düzen de aşırı sistematize edilince , özellikle sanayileşmiş ülkelerde seyirci erozyonuna uğrandı. Hafta içiyle hafta sonu arasında fark kalmamıştı artık. Üstelik transferlerin pompalanmasıyla artan giderler, bilet fiyatlarını da tırmanışa zorluyordu. O zaman futbolu, elit insanların büyük paralar verip yumuşak koltuklara yayılarak, rahatsız edilemeden seyredecekleri bir spora dönüştürmek gerekiyordu. FİFA’nın tüm statları koltuklandırma, güvenlik önlemlerini arttırma, olayları abartma ve göze batan garibanları statlardan uzaklaştırma taktiğinin altında yatan mantık bu. Aynı şey Türkiye’de var. Hani şu yediği lahmacun kabahat, Beyoğlu’nda yürümesi kabahat bir kitle var ya, onların statlardan uzaklaştırılması gerekiyor. Asgari ücretin 120 bin lira olduğu bir ülkede, 1,5 milyarı vuran transfer giderlerini garibanların verebileceği bilet paralarıyla karşılamak mümkün değil çünkü. Zaten “Rıdvan’ı elbette 30 bin liraya seydereceksiniz” yazan kalemlerle, “itler, köpekler statları mahvediyor” yazan kalemler aynı, Ne tesadüf.”¹¹¹

¹¹¹ Kozanoğlu, age, s. 159

Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında futbolun hızla yükselen bir değer haline geldiği bilinmektedir. Hızla ticarileşen ve popüler kültürün önemli araçlarından biri haline gelen bu oyun, diğer spor branşlarına duyulan ilgiyi kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. Bilal Arık, Top Ekran’da adlı eserinde, 1980 sonrası Türkiye’inde futbolun hızla gelişmiş olmasını çeşitli nedenlere bağlamaktadır. Arık, bu yükselişin en önemli nedenlerinden bir tanesinin, 12 Eylül’ün ardından yürütülen depolitizasyon süreci olduğunu belirtmektedir. Arık’a göre,

“Darbeci kadronun kültür politikaları ve demokrasiye geçişle hükümete gelen Anavatan Partisi, genel düzlemde sporun özelde futbolun 80 öncesinin ‘toplumsal çatışmalarını’ unutturacağını tasarlamıştır. 1983 hükümet programında, spor sahalarının artırılması düşünülmüş ve kısa sürede ülkenin birçok yerinde yeni statlar inşa edilmiştir.”¹¹²

Kulüp taraftarlığının bireysel yaşamda oynadığı rolün günden güne artması, kimlik sorunu ile yakından ilgilidir. Büyük kulüp taraftarı olmak, toplumsal hayatta kendine yer bulmanın ve belirli bir kitlenin parçası haline gelmenin kolay yoludur; Mehmet Ali Kılıçbay’ın deyimi ile **“ucuza kimlik edinmedir”**. 12 Eylül müdahalesi ile toplumsal muhalefetten ve örgütlenmeden uzaklaştırılan yığınlar, depolitize olarak kendilerine daha “tehlikesiz” bir kimlik arayışına girmiştir. Spor ve özelde futbol, topluma arz ediliş şekli ile bu kimlik boşluğunu doldurmaya en güçlü aday haline getirilmiştir.

Ahmet Talimciler’in belirttiği gibi;

“1980’li yıllarla birlikte popüler futbol kültürü, popüler bilinçteki anlam, tema, kod, mit ve söylemlerin etrafında örgütlendiği anlamlandırma sisteminin oluşturduğu temel “metin” haline geldi. Popüler kültür, insanın yaşam etkinliği içerisinde olduğu tüm değerleri bünyesinde barındırır. Futbol, Türkiye’de popüler kültürün kitlesel biçimi olarak ilk sırada yer almaktadır. Futbola olan ilginin artışı, futbola ilgilenen kitlenin de değişmesine neden olmuştur. Futbol

¹¹² Arık, age, s. 76

artık sadece proleterlerin sporu değil bir orta sınıf sporu haline de gelmiştir. Üst sınıfların futbolla olan ilgisi futbolun çehresinde ve yapılışında bir takım değişikliklere yol açmıştır.”¹¹³

Taraftar kimliğinin her türlü sınıfsal, bölgesel ve politik ayrımı ortadan kaldıracığı düşünülmüştür. Gerçekten de Türkiye'nin İstanbul'a çok uzak mesafedeki birçok coğrafyasında Fenerbahçeli, Beşiktaşlı ya da Galatasaraylı olmak, birey ile büyük kulüp arasında psikolojik bağın hemşerilik ilişkilerini ve kültürünü de aşan niteliğine bir gösterge olarak yorumlanabilir. Özellikle son yıllarda büyük kulüp taraftarlığının, milli takımın maçlarına gösterilen ilgiyi aştığı da gözlemlenmektedir.

Sporun ve özelde futbolun endüstrileşmesi ile birlikte, kulüp yöneticilerinin profiline de değiştiği gözlemlenmektedir. Farklı ticaret kollarında zenginleşen ve nüfuz alanını genişleten ekonomik olarak üst sınıfa mensup isimlerin, kulüplerin idari kadroları arasına hızla girerek yeni kazanç ilişkileri içerisine girdikleri görülmüştür. Medya patronları dışında medyanın göz önünde olan isimlerinden bazılarının üç büyük futbol kulübünün yönetici kadroları arasında zaman zaman sivrilmesi rastlantı değildir.¹¹⁴

Tuncay Özkan'in açıklamaları dikkat çekiyor;

“Futbol sektörünün parasal rantı çok büyümüş. 1999'da Ankara'da Sherton'da Futbol Federasyonu'na başkan seçilecek. Mafyacılar oteli kat kat kapatıyor. Peker, Çakıcı, Ali Fevzi Bir ve Susurluk'un yargılanan çetesi, her biri otelde bir kat kapatıyor... Herkes kendi kulisini yapıyor ve hep beraber federasyonun başkanını seçiyorlar. Susurlukla palazlanan bazı asker ve polis kökenliler de, babalar kavga etmesin diye arabuluculuk yapıyorlar. Spor basını bu işin tam göbeğinde, her şeyi görüyor. Zaten bu şike olayında da sadece futbol seyircisi şaşırıldı. Sevgisi, umudu, futbol olan seyirci hayatla en önemli bağı yitirmiş durumda.”¹¹⁵

¹¹³ Ahmet Talimciler, Türkiye'de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi, Bağlam, s. 14, 2003

¹¹⁴ Arık, age, s.12

¹¹⁵ Neşe Düzel, **Tuncay Özkan Röportajı: Futbolda askerin, mitçinin işi ne?**, Radikal, (4.3. 2000)

Türkiye’de özellikle üç büyük kulübün maddi gelir kaynakları, doğrudan sportif faaliyet alanları dışına kaydırılmaktadır. Stadyumlar, artık yalnızca futbol müsabakası yapılan mekânlar olmaktan çıkmakta, birer alışveriş kompleksine dönüşmektedir. Stadyumların altına konumlanan büyük marketler ve kulübün lisanslı mallarını satan dükkânlar, ilk göze çarpan değişikliklerdir. Fenerbahçe Stadyumu’nun açık tribünlerinin Migros ve Telsim adını taşıyor olması konuya güzel bir örnektir.

Statların parça parça yıkılıp yeniden inşa edilmesi, çevresindeki arazilerin satın alınarak genişlemesi, günümüzün futbol yöneticilerinin yeni eğilimdir. VIP¹¹⁶ tribünlerinin genişlemesi, sponsorlara ayrılan bilet sayısındaki artış, kombine bilet satışlarından elde edilen geliri takvimsel olarak önceleme girişimleri, son dönemin kayda değer olaylarıdır. Fenerium, BJK Store ve GS Store mağazalarında lisanslı ürünler satılmaktadır. Ayrıca büyük kulüpler, kendilerine ait televizyon ve radyo kanalları kurmaya, ayrıca dergi ve gazete çıkarmaya yönelmiştir. FB TV, BJK TV ve GS TV söz konusu yönelime önemli birer örnektir.

Çeşitli bankalarla anlaşılan büyük kulüpler, kendi amblemlerini taşıyan kredi kartlarını taraftarlarına sunmaktadır. Ayrıca kulüp hisselerinin bir kısmının halka arz yoluyla borsa sistemine dâhil olması, reklâm veren firmaların sponsorluk işlevini de yüklenmeye başlaması, bahis sektörüne giren “iddaa” örneğinde olduğu gibi yeni oyun modellerinden kulüplere belirli pay verilmesi dikkate değer gelişmelerdir.

Üç büyük kulübün imkânlarından yararlanmak açısından konuya bakıldığında konunun sınıfsal boyutu daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen kulüplerin birer holding gibi işleyen yapısı, onların fiziksel kapasitesi çok yüksek stadyumlar ve sosyal tesisler inşa edebilmelerine zemin hazırlamıştır. Kulüplerin alt yapı tesislerinin ötesinde sadece üyelerine açık sosyal aktivite ortamlarına yapılan yatırımlar da dikkate değerdir.¹¹⁷

Ancak bu tesis ve aktivitelerden yararlanmak, kulübün maçlarını takip eden, takımını destekleyen geniş bir kitlenin uzağında ve gelir düzeyi yüksek bir kesime özgüdür. Aynı durum “futbolun mabedi” olan stadyumlarda da geçerliliğini korur. VIP salonları ve localar yüksek gelirli kesimlere, geriye kalanlar alt sınıflara tahsis edilir; böylece sınıfsal hiyerarşiyi yansıtan yapılar yeniden üretilir. Ancak sözü edilen tüm bu

¹¹⁶ VIP: Very Important Person (Çok Önemli Kişi)

¹¹⁷ Arık, age 67

eşitsizlikler, taraftarlık üst kimliği içersinde erilmektedir. Takımın kaybettiği zamanlarda yaşanan kitlesel öfkeler ya da kazanılan maçlardan sonra yaşanan sevinç gösterileri, kitleler arasındaki sınıfsal farklılıkların unutturulmasında önemli bir işlev yüklenir. Endüstrileştirilen futbolun şova öncelik veren yeni görüntüsü, sansasyonları ve başarıları ile taraftarlar arasındaki olası sınıfsal çatışmaları büyük ölçüde engeller.

Türkiye’de kulüplerin bir referans noktası olarak herhangi bir sınıfsal zemini temel alıp almadığı konusu ise tartışmalıdır. Batılı sanayi kentleri ve bu kentlerdeki işçi takımlarının birebir karşılığının Türkiye’de olmadığı ifade edilebilir. Ancak bu saptama, Türkiye’de futbol takımları ile taraftar kitleleri arasında hiçbir dönemde sınıf temelli ilişkilerin kurulmadığı gibi bir değerlendirmeye bizi götürmez. Özellikle işçilerin yoğunlukla yaşadığı bölgelerde futbol takımları ile işçi kökenli taraftarlar arasında gönül bağları mevcuttur.

Örneğin 1930’lu yılların sonunda kurulan Adana Demirspor, bir süre DDY 6. İşletme Bölge Müdürlüğü bünyesinde faaliyet göstermiştir. Takımın taraftar kitlesini, uzun yıllar daha çok demiryolu işçileri ve aileleri oluşturmuştur. MKE Ankaragücü, Beykozspor gibi birçok takım, tarihinde işçi kitlelerinin desteğini almıştır. Bugün ise durum oldukça farklıdır. Futbol kulüplerinin taraftarlarının yalnızca belirli bir sınıfa mensup olduğunu iddia etmek en azından genel itibari ile gerçekçi değildir. Bu tespit hem İstanbul hem de Anadolu takımları bağlamında ileri sürülebilir. Öyle ki Mekteb-i Sultani’den gelen bir Galatasaray aristokratlığından, Fenerbahçe’nin bir burjuva takımı olduğundan ya da Beşiktaş’ın alt sınıfların gözdesi olarak görüldüğünden bahsetmek artık pek olanaklı değildir. Günümüzün sınıfsal hiyerarşisi temelde Anadolu takımları ile İstanbul’un üç büyüğü arasındadır. Ancak bu düzlemde İstanbul takımlarına göre oldukça dezavantajlı olan Anadolu kulüpleri içerisinde özellikle yönetici kadrolar düzeyinde oligarşik oluşumlara rastlanabildiği göz ardı edilmemelidir.

IV. BÖLÜM

4. FUTBOLUN ENDÜSTRİLEŞMESİNDE MEDYANIN ROLÜ

4.1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Kitle iletişim araçları 19. yüzyıldan itibaren modern insanla önemli bir bağ kurmuş ve bireylerin toplumsal yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Ayrıca bu araçlar toplumsal yaşamın algılanması ve yönlendirilmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Özellikle egemen ideolojinin taşıyıcılığını yapan kitle iletişim araçları, ideolojilere bağımlılığını ürettiği popüler kültürün yayılmasını sağlayarak göstermektedir. Kitle iletişim araçları bireylerin çalışma dışı zamanlarını doldurmakta ve onları kendi ekonomi-politiği doğrultusunda etki altına almaya çalışmaktadırlar. Kitle iletişim araçlarının kullanımı, toplumsal yaşamın en çok tercih edilen serbest zaman etkinliklerinden biri haline gelmiştir.¹¹⁸

Ünsal Oskay'ın ifade ettiği gibi;

“David Reisman da Huizinga gibi, modern insanın rasyonelleştirilmiş bir sosyal sistem içinde yaşadığını, kişinin kendisi hakkında başkalarının yapacakları değerlendirmelere göre yaşamaya zorunlu kılınmış bir toplumsal yaşamda, çalışma saatleri dışındaki serbest zamanlarında huzursuzluk duyduğunu; çünkü bu serbest zamanı kendisi için yaşayabilmesine yardım edecek bir kültür oluşturamadığını belirtmiştir.”¹¹⁹

Kitle iletişim araçlarının dünyada etkili olarak kullanılması yazılı basın ile başlamıştır. Daha sonra 1930'lardan 1950'lere kadar radyonun etkili bir elektronik basın aracı olduğu görülmüştür. Özellikle bu dönemde radyo, siyasi iktidarların propaganda

¹¹⁸ Arık, age, s. 30

¹¹⁹ Ünsal Oskay, **Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri**, Der, s. 158, 1993

aracı olarak kullanılmış, 1950'lerden sonra televizyon, çok hızlı bir biçimde toplum hayatı içinde yerini almaya başlamıştır.¹²⁰

Teknoloji alanındaki gelişmeler iletişim araçlarına yansımış ve hızlı bir değişim dönemine girilmiştir. Günümüzde iletişim araçları alanında yaşanan hızlı gelişmelerden dolayı, “iletişim toplumu” kavramı çağımızı anlatmak için sıkça kullanılmaktadır.

İletişim alanındaki hızlı teknolojik gelişmeden ve yapısal bazı sorunlardan dolayı kitle iletişim araçlarının, her toplumda eşzamanlı kullanılmaya başlandığını söylemek oldukça zordur. Aksine bu araçların her biri belli bir dönem toplumsal iletişimin sağlanması adına ve ortaya çıkarttığı fonksiyonlar açısından zirveye ulaşmış fakat aynı zamanda bir önceki iletişim aracı da tamamen güncelliğini kaybetmemiştir.

Kitle iletişimi uygarlığımızın oldukça yeni bir olgusudur. Modern iletişimi, yazılı basının gelişmesi ve okumanın bireyselleşmesi ile başlatmak mümkündür. Okumanın bireyselleşmesi, ilginç bir biçimde bilgi, haber ve kültürün üretim ve dağıtımının birliktelik gerektiren bir çabayla gerçekleşmesinin de başlangıcı olmaktadır. Kitle iletişimi olgusuna kavuşmak için belirli ön koşulların oluşmuş olması da gerekmektedir. Bu koşulların birincisi, yazılı mesajları geniş kitlelere sunabilmek için basım tekniklerinin ortaya çıkmış olmasıdır. İkincisi ise, kitlesel olarak üretilen basılı iletişim metinlerini tüketecek bir kitlenin bulunması zorunluluğudur. Böylece, yazılı iletişimin gelişmesiyle bir ölçüde kitlelere ulaşabilmek kolaylaşmıştır.¹²¹

4.1.1. Gazete

Gazete okumak, kentli insan için habere ulaşmanın en yaygın/kolay yolu olmasının yanı sıra eğlendirici ve oyalayıcı niteliği olan bir serbest zaman etkinliği haline dönüşmüştür. Gazeteler bir bütün halinde haber, reklâm ve eğlence sunmakta ve çoğu zaman bu farklı birimlerin sınırları birbirinin içine girmektedir. Gazetecilik, kısa sürede kitlesel bir fenomene dönüşmüş ve böylelikle günümüzde gücünü yaşamın her

¹²⁰ Kocadaş, Bekir: **Kitle İletişim Araçları ve Siyaset Kurumuna Etkisinin Analizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1996, s.3

¹²¹ Ozankaya, Özer: **Türkiye’de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi**, A.Ü.S.B.F. Yay., Ank., 1980, cilt: XXXV, s.161

noktasında hissettiren kitlesel yayıncılığın tohumları, 1800'lü yıllardaki metropol şehirlerinde atılmıştır. 1824'te 47 bin olan Paris'teki gazete abonman sayısı, 1836'da 70 bine, 1846'da da 200 bine ulaşmıştır.¹²²

La Pres gazetesi, reklâm almaya, tefrika romana başlamıştır. Sonunda, beklediğini elde etmiş ve abonman ücretini yarı yarıya ucuzlatabilmiş; kitle basımına doğru gelişmenin tilsimini de bulmuştur. Bu arada reklamlar ve “yazı işlerinin görüşünü yansıtan yazılar” zaman zaman reel yaşamın kuru ve sevimsiz bir dille aktarımına dönüşebildiği için, gazeteler savundukları reel dünyayı daha renkli bir görünümle sunabilmek amacıyla “dedikodu” sütunları açmaya; önemsiz haberlerin büyütüldüğü sansasyon haberciliğine; çok uzak yerlerdeki tuhaf ya da önemsiz olayları bile haber yaparken, kendi toplumunun sorunlarını unutturacak olan ve reel yaşama ilişmeyen bir fantazyaya dünyası oluşturmaya başlamışlardır.¹²³

Udo W. Middelman'ın verdiği şu örnek oldukça önemli;

“Yakınlarda yapılan bir çalışma Amerika'nın birçok büyük gazetesinin tirajının düştüğünü gösteriyor. Bu düşüş beyzbol ligindeki grev nedeniyle gazetelerin spor haberlerinde yaşanan düşüşle beraber okuyucuların bir kısmının çekilmesine bağlıyor.”¹²⁴

4.1.2. İletişim Devrimi

Gelişen teknoloji, yeni iletişim araçlarının (radyo, televizyon, bilgisayar ağları ve dolayısıyla internet vb.) kullanılmasını olanaklı kılmıştır. Bu iletişim araçları geniş kitlelere ulaşmış ve buna bağlı olarak kullanım alanları genişlemiştir.

¹²² Arık age, s. 31

¹²³ Arık, age, s.37

¹²⁴ Udo W. Middelman, **Kural İhlali: Yeni Bir Paganizm Olarak Spor**, Çev: Tevfik Emin, Umran, s. 94, Haziran 2002

Ayrıca, kitle iletişim araçları mekân farklılıklarını ve uzaklıklarını yok ederek öğrenmeyi herkes için mümkün kılan yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine de yol açmıştır. Diğer taraftan iletişim devrimi, insanların beklentilerini ve gerilimlerini artırarak, kitle kültürünün gelişmesinin ve yaygınlaşmasının zeminini oluşturmuştur. Toplumsal ve siyasal hareketliliğe ivme kazandıran kitle iletişim araçları, pek çok toplumda bütünleşmenin gerçekleşmesine ön ayak olmuş ve gelişmiş ülkelerde enformasyon toplumunun gelişini haber vermiştir.¹²⁵

Günümüzde, bu araçların etkileri ülkelerin sınırlarını aşmaktadır. Gelişen teknoloji, bu araçları daha güçlü ve daha etkili hale getirmiştir. Örneğin, uydu yayınları sayesinde Amerika'daki ya da Avrupa'daki bir futbol müsabakasını anında izleme olanağı ortaya çıkmıştır.

4.1.2.1. Televizyon

Gazetenin ardından yayın hayatına başlayan radyonun ve özellikle de televizyonun, evlerimizin tam ortasına kurularak ve etkinliğini gitgide arttırması, televizyon seyretmeyi modern toplumların en önemli serbest zaman etkinliği haline getirmiştir. Televizyon yayınlarının parasız ve ulaşılabilir olması ve sahte bir katılım duygusu yaratması onu popüler kültürün de hem üreticisi hem de dağıtıcısı haline getirmiştir.

Televizyon insanın zaman ve mekân sınırlılıklarıyla çizili gündelik yaşam deneyiminin sınırlarını geliştiren, geliştirmekle de kalmayıp bu deneyimin nitel ve nicel örüntüsünde önemli değişikliklere yol açan bir teknolojik olanaktır.¹²⁶ Kitle iletişim araçlarının gelişme aşamaları ve bireylere ulaşılabilirlikleri göz önüne alındığında, hiçbiri televizyonun gücüne, özellikle de kısa bir zamanda erişememiştir.

¹²⁵ Şenyapılı Önder, **Toplum ve İletişim**, Ankara: Turhan Yay., 1981, s.9

¹²⁶ Mutlu, Erol: **Televizyonu Anlamak**, Ankara: Gündoğan Yay., 1991, s.15

Amerikalıların çoğuna “medya” denildiğinde, akıllarına ilk olarak televizyon gelmektedir. Siyasi bilgilerinin pek çoğunu televizyondan aldıklarını ve gazetelerden ziyade televizyonlardan almış oldukları bilgiye inandıklarını belirtmektedirler.

1950’li yıllarda Amerika’da gelişen ve yaygınlaşan televizyon, kısa sürede insanların yaşamlarının önemli bir bölümünü işgal etmiştir. İnsanların haber alma, pembe dizileri izleme, spor olaylarını takip etme, eğlenceli komedileri izlemelerine, diğer taraftan bilgi ve eğitimlerini artıran yöntemlerde de önemli değişikliklerin olmasına yol açmıştır.¹²⁷

“1950’de, Amerika’da üç milyon olan alıcı sayısı, 1961’de 57 milyona ulaşır. Aynı yıllarda, Büyük Britanya’da 11 milyon, Almanya’da 4,6 milyon ve Fransa’da da 1,9 milyon evde televizyon seyredilmektedir.”¹²⁸ Süreç içerisinde televizyon teknolojisinde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda, hem kanalların sayısı, hem alıcıların niteliği ve elbette alıcı sayısı büyük gelişim göstermiş ve adeta televizyonsuz ev kalmamıştır. Aynı şekilde, başlangıçta günde iki saatle başlayan televizyon yayıncılığı günün 24 saatini kapsamış ve bireyler serbest zamanlarını televizyona göre ayarlar hale gelmişlerdir. Televizyon, sayısal yaygınlığının yanı sıra, her yaşta bireylerin en yaygın olarak tercih ettiği serbest zaman etkinliği haline gelmiştir. 1995 yılında İngiltere’de, ESRC Research Centre on Micro-Social Change kurumunun, “Sosyal Trendler” isimli araştırma verilerine göre, İngiltere’de tüm yaşlarda bireylerin en çok tercih ettiği serbest zaman etkinliği televizyon seyretmektir. Bireyler, ortalama yüzde 19 oranında televizyon seyretmeyi tercih ederlerken, yüzde 5 oranında arkadaşlarıyla vakit geçirmekte ve yüzde 3 oranında okuma faaliyetlerinde bulunmaktadır.¹²⁹ Türkiye’de yapılan bir araştırma da, benzer sonuçlar gözle çarpılmaktadır. 1992 Devlet Planlama Teşkilatı’nın, “Ekonomik ve Sosyal Sektördeki Gelişmeler” başlıklı araştırmasında, Türk toplumunun boş zamanlarını değerlendirme biçimlerinde televizyon yüzde 18.9 oranında birinci çıkmıştır. Televizyonu, yüzde 14,9

¹²⁷ Araştırma <http://www.global.epnet.com> adresinden alınmıştır. (03.03.2006)

¹²⁸ Barbier Frederic ve Catherine Bertho Lavenir, *Diderottan İnternete Medya Tarihi*, Çev: Kerem Eksen, İstanbul. Okyanus Yayınları, 2001, s. 264-270

¹²⁹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Çev: Ruhi Esegün – İsmail Öğretir, İstanbul: Birey Yayınları, 1997, s.392

ile kitap ve gazete okumak ile yüzde 5.2 ile arkadaş ve komşularla bir araya gelme izlemektedir.¹³⁰

Bütün bu özellikleriyle televizyon, çağımızın en büyük kültürel üretim aracı olmuştur.¹³¹ Çünkü televizyon, kendisinden önceki iletişim ve sanat biçimlerini köktenci bir şekilde etkilemiş ve değiştirmiştir. George Comstock'un belirttiği gibi, *“artık hiçbir şey televizyondan önceki gibi olmayacaktır”*.

Comstock, televizyonun diğer iletişim araçları üzerindeki etkilerini radyo, dergicilik ve sinemadan örneklerle değerlendirir. Örneğin, eskiden tek ulusal günlük eğlence aracı olan radyo, bu işlevini televizyona bırakmak zorunda kaldıktan sonra programcılık yaklaşımı bakımından büyük bir değişiklik yaşamıştır. Benzer eğilim ulusal dergilerde de görülmüş, olabildiğince çok konuyu kapsayan, mozaik tarzı dergilerin yerini sadece özgül konulara ve hobilere yer veren dergiler almıştır. Popüler sinema ise, televizyonun sosyal-siyasal baskısı ve denetimler nedeniyle pek ele alamadığı şiddet ve cinsellik temalarına olabildiğince kışkırtıcı biçimde yönelmiştir.¹³² Televizyonun diğer iletişim araçları üzerindeki baskıcı ve olumsuz tesirleri günümüzde de devam ederken, özellikle sinema, radyo ve sanat biçimlerinden geniş ölçüde faydalanmayı sürdürmektedir.

Özetle, günümüzde insanlar birçok olayı kitle iletişim araçlarından takip etmektedir. Böylelikle, kitle iletişim araçları ile önce bir dünya imajı çizilir, ardından da çizilen bu imaj hakkında ne düşünülmesi gerektiği kitlelere empoze edilir. Bir başka deyişle, üzerinde düşünülecek dünya, bu dünya hakkında düşünülebilecek düşünme biçimleri, çıkar sahibi bireyler ve gruplar tarafından tayin edilmekte ve kitleler devamlı olarak yönlendirilmektedir. Artık, yakın çevremiz ve yüz yüze iletişimde bulunduğumuz bireylerle ilgili sahip olduğumuz bilgiler dışında, dünya hakkında bütün bildiklerimiz veya bildiğimizi sandıklarımız bize, günlük gazeteler, haftalık dergiler, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarından aktarılmaktadır.

¹³⁰ İsmail Doğan *Sosyoloji*, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000, s.446

¹³¹ Ertuğrul Özkök, *Sanat. İletişim ve İktidar*, Tan Yay., Ank., 1982, s.191

¹³² George Comstock, *Television in America*, 1980, s.34-35

4.2. MEDYA İKTİDAR İLİŞKİSİ

Antonio Gramsci'nin 'Hapishane Defterleri' adlı eserinin anahtar kavramı olan "hegemonya", sosyal bilimlerde yaygın biçimde kullanılmıştır. Hegemonya, siyasi iktidarın egemenlik sağladığı kitlelerin rızalarını kazanmada başvurduğu stratejileri, şiddete başvurulmadan inşa edildiği süreçleri işaret eder. Egemen ideolojinin oluşturduğu düzenin devamlılığını sağlamanın yanı sıra, hegemonyanın uygulandığı kitlelerin bilincinde iktidarın yeniden üretilmesi gerekir. Bu tür bir konsensüse dayalı yönetim, kuşkusuz yalnızca kapitalizme özgü bir durum değildir. Aslında her siyasi iktidar bir şekilde halkının rızasını kazanmak için, serbest zaman etkinliklerinin organize edilmesinde aktif rol oynamıştır; fakat kapitalizmde baskı yerine rıza temel strateji olarak belirlenmiştir.

Kapitalist toplumda devlet cezalandırıcı otoritesinden çok "sivil toplum" ile ilişkilendirilen düzenleyici otoritesi ile hegemonyayı üretir. Gramsci'ye göre burjuva hegemonyasının başlıca aracı sivil toplumdur. Sivil toplum, bireyleri kamusal insan haline getirir ve zorlukları özgürlük olarak sunarak bireylerin gönül hoşluğuyla kitleleri eğitsel bir baskı altına alır.¹³³

*"Aynı şekilde gönül hoşluğuyla benimsemeyi fazla ezmeden çeşitli derecelerde bir denge kurulur, kuvvetin ağır basmadığı kanısı uyandırılmaya çalışılır. Çoğunluğun gönül hoşluğu da –gazeteler be dernekler gibi- kamuoyu organlarınca açığa vurulur. Bu organlar bazı durumlarda yapay olarak bu amaçla çoğaltılır. Kuvvet ve gönül hoşluğu ile benimseme arasında sahtecilik, yoldan çıkarma bulunur (bu en çok hegemonya işlevinin yerine getirilmesinde güçlüklerle karşılaşıldığı ya da kuvvet kullanılmasının çok tehlikeli olduğu bazı hallerde çokça görülür)."*¹³⁴

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının toplumsal denetim mekanizmasının merkezinde yer aldığı görülmektedir. Devlet, sadece kendi egemenliğini tehdit eden

¹³³ Arık, age, s 62

¹³⁴ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Çev: Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları, 1997, s.316

unsurlarla karşı karşıya kaldığında şiddete başvurur; bu durum her ne kadar ideolojik güvenilirliğini zedelemiş olsa da, varlığının devamlılığı birinci kuraldır.

*“Toplumsal yaşamın dokusuna baştan sona yayılmış ve böylece bir alışkanlık, görenek veya kendiliğinden gelişen etkinlik gibi ‘doğallaşmış’ ve görünmez bir halde kalmak genel olarak iktidar adına daha tercih edilir bir durumdur.”*¹³⁵

İktidara bağlılığın yara alabileceği yeniden iktidar üretimlerinde, hegemonyayı pekiştirici araçlar aktif rol oynar ve toplumun iktidara olan bağımlılığını kuvvetlendirirler. Serbest zaman etkinlikleri bu bağlamda ardındaki temel ideolojiyi gizleyerek kitlelerin yüzünü başka yöne çevirir ve hegemonyanın devamında aktif rol oynar. Bu etkinlikler, özellikle örgütlü etkinlikler, kitlelerin yanlış bilinçlenmesinin aracısı olurlar ve toplumsal eşitsizliğin gizlenip, rızanın daha büyük bir şevkle yeniden üretilmesini sağlarlar. Bu bağlamda modern dünyanın en önemli serbest zaman yönlendiricisi haline dönüşen medya kurumlarının **“sürekli olarak tutarlı bir ideoloji ile toplumsal yapıyı yönetilen sınıfların tahakküm altına alınmalarına kendi rızalarıyla katılmaları aracılığıyla yeniden üreten ve haklaştıran bir dizi ortak duyuşsal değerler ve mekanizmalar üreterek hegemonyacı bir işlev gördükleri”**¹³⁶ ileri sürülebilir.

Yusuf Kaplan’ın ifade ettiği gibi;

*“Medya metinleri hazırlanırken son derece rasyonel bir şekilde hazırlanır ama izleyicilerin/okuyucuların bu metinleri son derece irrasyonel tüketmesi esas alınır. Böylelikle insanların akıllarına değil, duygularına hitap edilir; bu manipülasyon işlemi, izleyicileri kontrol altında tutmayı, izleyicileri akli, eleştirel ve düşünsel melekelerini massetmeyi, bastırmayı amaçlar. Sonuçta akıl ve duygu bağı bir şekilde iptal edilmiş olur ve araçsal akıl, insan aklını körelten bir pratik üretir.”*¹³⁷

¹³⁵ Eagleton, Terry (1996) *İdeoloji*, Çev: Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,, s.167

¹³⁶ Pamela Shoemer ve Stephen D. Reese, **İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi**, Ankara: Ark Yayınevi, 1997, s.116

¹³⁷ Yusuf Kaplan, **Toplumların Otopsiye İhtiyaçları Var**, Umran, s. 39, Haziran 2002

Hegemonya değerler üzerinde bir uzlaşmadır ve genellikle yönetici sınıfların çıkarına işler. Fakat hegemonyanın, özünde istikrarlı olmayan doğası unutulmamalıdır. Dolayısıyla, hegemonyanın zaman zaman yeniden müzakere edilmesi, pazarlık konusu olması ve kurulması zorunludur. Bu anlamda hegemonyada önemli olan, onun verimli ve sürekli bir durum olmaması, aksine aktif bir biçimde kazanılıp korunması gerektiğidir.

Gramsci, toplumsallaşma sürecinde bireylerin hegemonya karşısında sadece pasif nesnel olduklarına yönelik önyargıyı tartışmaya açar ve ardından gelecek birçok sosyal bilimci için de yol gösterici olur. Stuart Hall'ın ifadeleriyle, “sürekli hegemonya yoktur; hegemonya somut tarihsel durumlarda sadece kurulabilir, analiz edilebilir. Bunun öteki yüzü ise, hegemonik koşullar altında bile, bağımlı sınıfların topyekün bir biçimde teslim alınmasının mümkün olmadığı gerçeğidir.”¹³⁸ Özellikle Gramsci'den beslenen ‘Kültürel Çalışmalar’, hegemonyanın süreksizliği gerçeğinden yola çıkarak; bağımlı sınıfların iktidar bloğunun tahakkümüne karşı geliştirdikleri stratejiler üzerinden, serbest zaman etkinliklerinin sadece pasifize edici bir işleve sahip olmadığını, aynı zamanda halkın önceliklerini de yansıttıklarını ve bu yüzden popüler olduklarını ileri sürer.¹³⁹

Kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon, serbest zamanın organize edilmesinde ve kitlelerin kontrol altında tutulmasında, kentlerin bile çok ötesinde bir etkinliğe erişmişlerdir. Guy Debord, görkemli kitabı “Gösteri Toplumu”nda televizyonun gücünü ve görevini şöyle vurgulamaktadır: “*Otomobilden televizyona kadar, gösteri sisteminin seçtiği bütün mallar aynı zamanda ‘yalnız kalabalıklar’ın tecrit koşullarını sürekli olarak güçlendirmek üzere sistemin kullandığı silahlardır.*”¹⁴⁰ Bu bağlamda kapitalist toplumlarda, hegemonyayı sağlayan esas gücün kitle iletişim araçları olduğu ve bu araçların “ideolojik işledikleri” gözden kaçırılmamalıdır.

¹³⁸ Meral Özbek, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.82

¹³⁹ Arık, age, s.44

¹⁴⁰ Guy Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, Çev: Ayşen Ekmekçi - Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s.21

Bir bütünsellik içinde televizyon günümüz toplumlarında iktidar yapılanmasının en önemli aracı görünümündedir ve toplumsal yaşamda iktidar seçkinlerinin sahip olduğu muazzam bir gücü temsil eder. Televizyon etkisini enformasyon ama daha da çok eğlence vererek sürdürmektedir. “Eğlenceli olmak” ticari televizyonculuğun vazgeçilmez ilkesidir; çünkü belli bir ekonomi-politik ekseninde çok seyredilmenin en önemli anahtarı halkı eğlendirmek, sıkıntılarını hafifleterek onları televizyona bağımlı kılmaktır.

4.3. FUTBOL – İKTİDAR İLİŞKİSİ

Futbol-siyaset ilişkisi aslında Türkiye’de daha çok kulüp-iktidar ilişkisi biçiminde gözlenmektedir. Kulüplerin yönetim kadroları incelendiğinde hep politikacılar, bürokratlar, polis şefleri ve bunların desteklediği işadamlarının yeşil sahalarda da iktidarı ellerinde bulundurdukları görülür.

Elif Yılmaz’ın belirttiği gibi;

“Futbol, yalnızca toplumsal gerilimleri düşürmek ve siyasi rant sağlamak amacıyla değil; kimi zaman vergi kaçırarak, kara para aklamak gibi yollarla haksız kazanç sağlamak için de tüm dünyada kullanılıp sömürülebilmektedir. Bu noktada futbol mafya ilişkisi de göz ardı edilmemesi gereken bir başka unsurdur.”¹⁴¹

Kulüp-iktidar ilişkisi kimi zaman yerel yönetimler düzeyinde de olabilmektedir. Belediye başkanlarının ya da valilerin illerin futbol kulüplerinin başına geçmeleri durumunda bu ilişki daha da giriftleşmektedir. Bu yöneticiler başkanı oldukları kulüpler için kaynak aktarımı vb. konularda inisiyatiflerini ve siyasal iktidarlarını rahatlıkla kullanabilirken; aynı zamanda da kulüp üzerinden popülaritelerini arttırmakta ve her iki kurum da koltuklarını sağlamlaştırmaktadır.

¹⁴¹ Elif Yılmaz, **Futbol ve Yaşam**, Toplum Bilim futbol Özel Sayısı, s. 15, Ekim 2002

Tanıl Bora konuya farklı bir açıdan bakıyor;

“Politika: Politika futbola düşkündür; onun popülaritesinden istifade etmek ister. Devlet, yüzeyden ve derinden, futbol ortamında hep hazır ve nazırdır. Ayrıca futbol ortamındaki birçok kimliğin, imgenin, göstergenin – bazen örtülü, bazen aşikâr-politik çağrışımları vardır.”¹⁴²

4.3.1. Egemen İdeolojileri İçin Futbol Önemli Bir Araç

Başlangıcından günümüze iktidarlar, toplumları kontrol altında tutabilmek adına çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir; en önemli iktidar stratejilerden biri de serbest zamanı organize ederek toplumsal rızanın üretilmesini sağlamaktır. Bu pencereden bakıldığında bir serbest zaman faaliyeti olarak futbol, siyasi iktidarların hegemonyayı pekiştirmek adına sıklıkla kullandıkları önemli bir araçtır. Toplumsal yapıda en önemli iktidar aktörü devlettir.

“Her toplumsal kurum gibi, spor da kimi görünür, kimi gizli, kimi doğal binlerce ipe toplumun gövdesine bağlıdır; bu iplerin toplanma noktası da toplumun siyasal ve yönetsel çatısı olan devlettir. Devlet, hem toplumdaki erk dengesini somutlaştırmakta, hem de toplumun maddi yaptırma gücünü oluşturmaktadır. Spordaki yönetim ve erk yapısının, toplumdaki erk yapısını büyük ölçüde yansıtıp yinelediğini anımsadığımızda, sporun devletten soyutlanamazlığı daha da belirginleşmektedir.”¹⁴³

Futbolun yarattığı bireysel aidiyet duygusu çoğu zaman, kolektif bir birlikteliğin oluşmasına olanak sağlar. Bu kolektif aidiyetin siyasi iktidarın himayesinde işleme, çoğu ülkede devletin önem verdiği stratejilerinden biri olmuştur. Erol Mutlu'ya göre,

¹⁴² Tanıl Bora, **Futbol Medyasından Ne Bekleriz, O Bize Ne Verir?**, Medya Kronik, (03.05.2006)

¹⁴³ Fişek, Kurthan (1983) **“Türkiye’de Spor”**, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 15, s.84–85

“Spor, özellikle de profesyonel spor ‘yenilecek, alt edilecek’ diğer(ler)ini gerektirdiği için, bu tür simge ve inanç kümelerinin üretilmesi yani türdeş olmayan bir ‘biz’in içindeki gerçek farklılıkların silinerek bir ‘kurmaca ulus birliği’nin kurulması için çok elverişli bir ilişkisel mekân sunmaktadır.”¹⁴⁴

Futbol ve iktidar ilişkisinde karşılıklı bir faydalanma durumu söz konusudur. İktidar futbolun her türlü gelişimine imkânlar sunarken olası başarıdan da pay çıkartma hakkını kendine saklamakta ve gerektiği yerlerde bu başarıyı kendi lehine kullanmaktadır. Özellikle, otoriter devlet yapısına sahip ülkelerde futbolun desteklenmesinin başlıca amacı, kitlelerin toplumsal dizgedeki konumlarını futbolun büyümesine kapılarak unutmalarını sağlamaktır.

Ahmet Talimciler’in ifade ettiği gibi;

“Futbolun show business’in bir kolu olarak işlenmesi ve bu sektörde yaratılan zenginlik diğer toplumsal sınıfların da ilgisini çekmeye başlamıştır. Futbol özellikle çağdaş popüler kültürlerin derinliklerini keşfetmemizde etkili olmaktadır. Futbolu iyi anlamak ve analiz edebilmek yaşadığımız toplumu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.”¹⁴⁵

Devletin körüklediği ulusal başarı, onur, birlik bütünlük gibi duygular çoğu kez futbolun sırtına yüklenerek; oyun siyasi bir manüpilasyonun “aracı” haline dönüştürülmektedir.

Futbol ve politika ilişkisi Simon Kuper’in “Futbol Asla Sadece Futbol Değildir” adlı kitabının ana konusunu oluşturmaktadır. Kuper, dünyanın dört tarafına yaptığı gezilerde siyasi iktidarların futbolu nasıl kullandıklarını son derece çarpıcı örneklerle gözler önüne serer. Afrika’dan Baltık Ülkeleri’ne, Ukrayna’dan İskoçya’ya, Bangladeş’ten El Salvador’a değin uzanan geniş bir coğrafyada hep

¹⁴⁴ Erol Mutlu, *Avrupa’yı Salladık İngiltere’yi Sarsacağız: Futbol, Milliyetçilik ve Şiddet*, *Cogito Dergisi* 6-7, 1996, s. 374

¹⁴⁵ Ahmet Talimciler, *Türk Spor Medyası, Medya ve Kültür*, Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, s. 323, 2000

aynı sorunun cevabını arayan Kuper'in ulaştığı sonuç, "futbolun asla sadece futbol olmadığı"dır. Dünyanın hemen her köşesinde siyasi iktidarlar, futbolu kendi güçlerinin devamı adına kullanmaktadırlar. Kamerun Devlet Başkanı Biya'dan Nelson Mandela'ya, Meksika Devlet Başkanı Salinas'tan Brezilya Devlet Başkanı Cardoso'ya, Arjantin'deki darbeci generallere kadar dünyanın birçok yerinde politikacılar futbola özel önem vermekte ve iktidarlarını bu oyunla sağlamlaştırmaktadırlar.

Futbol; özellikle Latin ülkelerinde son derece derin bir aidiyet duygusu yaşatmakta ve halkları kendinden geçiren bir afyon işlevi görmektedir. Salazar'a atfedilen "Futbol olmasa bu ülkeyi bir saat idare edemezdim", ya da " Ben ülkemi yıllarca 3 F (fado, fiesta, futbol) ile yönettim" sözü, futbolla iktidar arasındaki derin göbek bağına işaret eder. Yine, Barnebeu stadını kastederek, "Bana yüz bin kişilik bir uyku tulumu yapın!" diyen İspanyol diktatör Franco da futboldan faydalanmasını son derece iyi bilen bir devlet adamıdır.

Galeano, Franco'nun futbolu kendi iktidarı adına nasıl kullandığını şu sözlerle dile getirir:

"Franco İspanyası'nın örnek kulübü Real Madrid 1956 ve 1960 yılları arasında bütün dünyaya hükmetti. Bu göz kamaştırıcı takım, aralıksız olarak İspanya liginde 4, Avrupa ve kıtalararası şampiyonalarda ise 5 kupa kazandı. R.Madrid birçok yeri dolaşüyor ve insanları hayretler içinde bırakıyordu. Franco diktatörlüğü kendisine benzersiz bir gezgin elçisi bulmuştu. Radyonun naklettiği goller ise ulusal marş olan Cara al Sol'den daha etkili zafer çanlarıydı. 1959'da rejimin yöneticilerinden Jose Salis, oyunculara minnettarlığını belirtmek için bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: 'Daha önce bizden nefret edenler sizin sayenizde şimdi bizi anlıyorlar'"¹⁴⁶

Siyasetin futbolu bu denli önemli bir araç olarak görmesi sadece Latin ülkeleriyle sınırlı değildir. Dünyanın hemen her köşesinde spor, siyasete kurban edilmekte, özellikle siyasi başarısızlık ya da kriz dönemlerinde sporun birleştirici

¹⁴⁶ Galeano, age., s.48

misyonu iktidarlar tarafından kullanılmaktadır.¹⁴⁷ ABD eski başkan yardımcısı Spiro Agnew “*spor, toplumumuzu bir arada tutan tutkaldır*”¹⁴⁸ derken sporun kaynaştırıcı özelliğine ve toplumdaki diğer faktörlerin etkisini azaltmasına vurgu yapmaktadır. Amerika’da İkinci Dünya Savaşı ile şekillenmeye başlayan, “Soğuk Savaş” yıllarında pekişen ve ilk Sputnik’in atılmasından sonra da iyice kızışan dördüncü atılım döneminde devlet, sporu kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Alex Natan, dönemin ideolojisini şu sözlerle dile dökmektedir:

*“Sporcularımız ulusal gurur ve ulusal saygınlık konularında çok çarpık görüşlere sahip spor askerleri durumuna gelmişlerdir. Bugün, bütün dünyada, uluslar arası spor, uluslar arası sorunların çözümünde açık ya da gizli olarak kullanılan bir propoganda silahı olmuş, milliyetçilik duygularını körükleyen yeni psikolojik savaş yol ve yöntemlerini harekete geçirmiştir.”*¹⁴⁹

Futbol-devlet ilişkisi sadece devletin oyuna müdahalesi ile sınırlı değildir, kitlelerin futbola olması gerekenden daha fazla anlam yüklemeleri ve reel sorunlarını unutturmasına Umberto Eco’nun tabiriyle “spor gevezeliğinde” kendilerini kaybetmeleri iktidarların işlerini kolaylaştırmaktadır. Eco, spor gevezeliğinin bireylerin -sözde-kamusal tartışmaya katılmalarına olanak sağladığını ve bu bağlamda sporun sahte bir vicdan görevi üstlendiğini ileri sürer. Çünkü spor gevezeliği, konuşmacının hiçbir ceza korkusu ve sorumluluğu olmaksızın duruş belirlemesine, fikir beyan etmesine ve çözümler önermesine, hem de hiçbir nesnel dayanağa ihtiyaç duymaksızın olanak sağlar:

“Maliye bakanının yaptıklarını yargılamak yerine antrenörün yaptıklarını tartışır; parlamentoyu eleştirmek yerine sporcuları eleştirir; filan bakanın filan yabancı güçle bazı şüpheli anlaşmalar imzalayıp imzalamadığını sormak -zor ve çapraşık soru- final maçının ya da önemli bir maçın sonucunun

¹⁴⁷ Arık, age, s. 73

¹⁴⁸ Fişek, age, s.36

¹⁴⁹ Alex Natan (1971) “**Sport And Society**”, *Sport, Culture And Society*, Der: Gerald Kanyan ve John Loy, New York, s.203’den Fişek (akt.), *Sporun Anatomisi*, s.71

şansla mı, sportif beceriyle mi, yoksa diplomatik oyunla mı belirleneceğini sorarsınız?”¹⁵⁰

Bu sözde demokratik diyalog ortamı, bireylerin kendilerini ifade etmelerine ve sosyalleşmelerine olanak sağlar, fakat bu “oyalanma” durumu aynı zamanda iktidar hegemonyasını pekiştirici bir işlevi de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda spor gevezeliği, Eco’nun sözleriyle, “siyasal tartışmayı en iyi ikame eden şeydir.”¹⁵¹

İktidarın yörüngesinde işleyen spor, çoğu zaman toplumsal bütünleştirme ve iktidarı meşrulaştırma görevi üstlenmiş, kazanmanın coşkusunun ardına bazı gerçekler gizlenerek; iktidarların bu oyunlardan güç kazanmalarına olanak sağlanmıştır. Politika için spor, her zaman destek verilmesi gereken, karşılığında da popüleritesinden yararlanan bir araç işlevi görmektedir.

Spor ve spor politikaları, dünyanın her yerinde iktidarların önem verdiği konuların başında gelmektedir; hemen tüm hükümetlerde spordan sorumlu bakanlar ya da bürokratlar yer almaktadır. Ayrıca hükümet bütçesinden spor kuruluşlarına dağıtılan yardımlar da hükümetlerin popülerlik ve itibar kazanmak için başvurdukları önemli araçlardan biridir. Spor politika ilişkisi açısından Silvio Berlusconi örneğine biraz daha derinlikli bir bakış, bu ilişkinin hangi noktaya dek varacağına yönelik, son derece ilginç verileri beraberinde getirmektedir: İtalya’da Fininvest medya imparatorluğunun ve ülkenin en büyük kulüplerinden A.C. Milan’ın sahibi olan Berlusconi elindeki iletişim ve spor silahını kendi popüleritesini artırma ve doğrudan politikaya girme adına başarıyla kullanmış, sonunda, 1994 seçimlerinde nihai hedefi olan İtalya Başbakanlığı’na seçilmiştir. Berlusconi’nin partisinin adını bir futbol sloganı olan “Forza Italia” olarak seçmiş ve büyük paralar harcayarak A.C. Milan Kulübünü başarıya taşımış ve bu “kitleselel gücü” seçim sonuçlarına yansıtmıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Umberto Eco (1986) “**Sports Chatter**”, *Travels in Hyper Reality*, Çev: William Weaver, New York - London: Harcourt Brace Company, s.159-160’dan aktaran Trifonas s.62-63

¹⁵¹ Eco, *age*, s.61

¹⁵² Arık, *age*, s. 74

“Birçok İtalyanın Berlusconi’ye oy vermesinin nedeni Milan kulübünün başkanırken yaptığı çalışmalarıdır. 1986’da Milan’ın başına geçtiği sırada, 1979’daki şike skandalından sonra ligden düşürülen Milan birinci lige yeni dönmüştü. Berlusconi Milano’da, kozmopolit, örgütlü, zengin ve Avrupa’dan maç yapmaya üzere gelen bütün ekipleri yenen müthiş bir takım yarattı. Seçmenler tüm ülkeyi sarsan rüşvet skandalları nedeniyle Avrupa’da da ikinci lige düşen İtalya için de aynı şeyi yapmasını istiyorlardı.”¹⁵³ İtalyan toplumbilimci Adrien Lyttelton’a göre, “Onbeşinci yüzyılda varlıklı bir adam, kentinin efendisi olabilmek için, en iyi fırıncuları tutardı; yirminci yüzyılın sonlarına doğru, sivil toplumda öne çıkmak ve görkem kazanmak için en iyi futbolcuları satın almak gerekmektedir.”¹⁵⁴

Modern hayatta serbest zaman pratiklerini teorize etmeye çalışırken, Louis Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” kavramı görmezden gelinemez. Althusser’e göre ideoloji, toplumsal var oluşun tüm biçimlerine yer etmiştir. Ona göre ideoloji, en sıradan kurumlara ve sosyal ilişkilere nüfuz eden toplumsal bir yapılanmadır. Althusser’in 1970 yılında La Pense dergisinde çıkan “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” başlıklı makalesi, Fransa’da ve yabancı ülkelerdeki eleştirel iletişim kuramı üzerinde derin bir yankı yaratmıştır. Althusser’e göre devletin ideolojik aygıtları, birbirinden ayrı ve özelleşmiş kurumlar biçiminde dolaysız olarak ortaya çıkan belli sayıda gerçekliği kapsamaktadır. Devletin ideolojik aygıtları olarak şu kurumları sayabiliriz: Kilise, okullar, hukuk kurumu, sendikalar, medya ve kültürel-sanatsal kurumlar. Devletin baskı aygıtları, tümleşik vaziyette kamusal alanda yapılandırılmalarına rağmen, devletin ideolojik aygıtları, serbest zamanı da kapsayan özel alanlarında bireyleri tahakküm altına alırlar.

“Devletin bir tek (baskı) aygıtı olmasına karşın, birden çok sayıda devletin ideolojik aygıtı olduğunu varsaysak bile, devletin ideolojik aygıtlarının bu çokluğunu bütünleştiren birlik kolayca görülmez. Aynı şekilde, devletin baskı aygıtı zor kullanarak işlemesine karşın devletin ideolojik aygıtları öncelikle ideolojiye ağırlık vererek işler. Devletin ideolojik aygıtında

¹⁵³ Kuper, age, s.391

¹⁵⁴ Adrien Lyttelton, **İtalya: TV’nin Zaferi**, *Varlık Dergisi*, Kasım 1994

*gerçekleşen ideoloji, bütün çelişkileriyle birlikte, sonuçta egemen sınıfın ideolojisinin ta kendisidir.”*¹⁵⁵

Kamera arkasındaki bu ideolojik yönlendirme, esasında toplumsal kurumların pek çoğunun ortak hedefidir, örgütlenmiş serbest zaman etkinliklerini genel kabul gören bu ideolojiyle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Medya başta olmak üzere, en toplumsal küçük yapı taşı aile, eğitim süreci, hatta ordu, gibi birçok toplumsal yapı, bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlayan hegemonik aygıtlar olarak görülür. İktidarın ipleri elinde tuttuğu ortak refleks/duyu rızanın üretimini bu araçlar vasıtasıyla geliştirir; böylelikle de hâkim sınıfların ideolojisi meşrulaştırılır. Bu doğallaştırmanın ardından ideoloji kitlelerin bilinçlerinde ve gündelik alışkanlıklarında iktidarın doğrudan müdahalesi olmaksızın kendini yeniden üretmeye başlar. **“Tüm devletin ideolojik aygıtları, hangisi olursa olsun, aynı hedefe yönelir: Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden-üretimi.”**¹⁵⁶ Althusser’in yaklaşımı ideoloji ile bireysel güdülenme arasındaki bağlantıya ve iktidar yürüngesinde işleyen devletin ideolojik aygıtlarının, yaşamın her alanını biçimlendirmedeki kararlılığının doğru okunmasının gerekliliğine dikkati çekmektedir.¹⁵⁷

4.3.2. İdeolojilerin Ortak Paydası: Futbol

Sonuçta futbol, hangi açıdan eleştirilirse eleştirilsin, bütün ideolojilerin ortak paydasında bulunan, toplumun üzerinde uzlaştığı en geniş paydalardan biridir. Eco, futbolun ideolojilerle sınırlandırılmayan yapısını ve tüm ideolojilerin önünde saygıyla eğildikleri ruhunu şu sözlerle ifade eder:

“Bir katedrali işgal edebilirsiniz ve sizi protesto eden bir piskoposla, bazı üzgün Katoliklerle, birkaç onaylayan muhalifle,

¹⁵⁵ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s. 169-170

¹⁵⁶ Althusser, *age.*, s.179

¹⁵⁷ Arık, *age.*, s.49

hoşgörülü bir solcuyla, mutlu -gizlice- geleneksel laik partilerle karşı karşıya gelirsiniz. Bir partinin merkezini işgal edersiniz ve ister dayanışma içinde olsun ister olmasın diğer partiler bunun kendi işlerine yarayacağını düşünenecektir. Ama eğer bir stadyumu işgal edecek olursanız, anlık tepkiler bir yana, sorumluluk bütünüyle sizin üzerinize kalacaktır: kilise, sağ, sol, devlet, adliye, Çinli, Boşananlar Birliği, anarşist birlikler, hepsi suçluları el âleme rezil edeceklerdir. Hiçbir öğrenci hareketinin, hiçbir kent ayaklanmasının ve hiçbir küresel protestonun ya da yapılabilecek herhangi başka hiçbir şeyin -bunların çok önemli oldukları kabul edilse de- asla gerçekleştiremeyeceği bir şey vardır. Bu şey, bir Pazar günü futbol sahasını işgal etmektir.”¹⁵⁸

Ve futbolun akıl almaz gücü insanların bu oyuna duydukları ilgi her ne koşulda olursa olsun tüm coğrafyalarda varlığını hissettiriyor. Öyle ki, futbolun doğa üstü güçleri toplumun farklı kesimlerini de bir araya getirme başarısını da gösteriyor. Elde edilen zaferlerin ardından farklı dünya görüşüne sahip olsalar da insanlar sevinçlerini birlikte yaşamaktan çekinmiyorlar. Ya da aynı takımı desteklemek için stadyumda biraya geliyor, galibiyetle birlikte seviniyor, mağlubiyetin ardından birlikte üzüyorlar.

Ünsal Oskay'ın belirttiği gibi;

“Futbol nasıl bir toplumsal yapıstırıcıdır ki, birbirinden bu denli ayrı insanları bir arada tutabiliyor? Nereye baksak bir sürü problem var. Evlenemeyenler var. Bu kadar karman çorman bir toplumda biliyorsunuz üreterek kazanmanın yerine üretmeden rantçılıkla faizcilikle para kazanıp toplumun geniş kesimlerinden küçük bir kesime servet aktarımı yaşıyoruz 20 yıldan beri. Bu kadar kaos içinde, bu kadar karman çorman hal içinde iyi ki futbol var diyeceğiz. Çünkü hiç değilse birkaç yılda bir defa bu sevinci paylaşarak, kardeş olduğumuzu, dost olduğumuzu, aynı toplumun insanı olduğumuzu hatırlıyoruz. Bu biraz da şeye benziyor. Ben kötümser değilim

¹⁵⁸ Eco, age., s. 38-15

yanlış anlamayın. Veba salgınında savaşta, din savaşları şunlar bunlar içimde Avrupa'da insanlar bir araya gelip Pazar günleri İsa kardeşliğinde birleşiyorlarmış. Galiba günümüzün İsa kardeşliği de futbol oldu.”¹⁵⁹

4.3.3. Türkiye’de İktidar -Futbol İlişkisi

Türkiye’den Cem Uzan da, Berlusconi’nin yolunu takip etmiş fakat sonu Berlusconi kadar parlak olamamıştır. Türkiye’nin ilk özel televizyon kuruluşunun sahibi olan Uzan futbola hep çok önem vermiş, Magic Box, yayına başlar başlamaz hemen maçların naklen yayın haklarını kulüplerden almış ve ardından Galatasaray Kulübü’nün başkanı olma adına önemli adımlar atmıştır.

Yiğiter Uluğ’un ifade ettiği gibi;

“Futbol Türkiye’nin son 20 yılında “bir top, iki kale, 22 oyuncu” manzarasının çok ötesine tekabül eden, büyüyen, büyürken büyüten ve gelip gündemin başköşesine kurulan bir oyun haline geldi.”¹⁶⁰

Futbolun gücünü arkasına alarak hedeflerine ulaşmayı planlayan Uzan, Galatasaray’da tutunamamış, bu kez İstanbulspor’u satın alarak bu kulübü bir dünya takımı yapma ve bu gücün popülaritesinden yararlanma hedefini gütmüştür. Önemli transferler yapmasına karşın bu projesi de başarısızlıkla sonuçlanan Uzan, hedefini İstanbulspor’un o dönemdeki teknik direktörü Adnan Dinçer’e şu sözlerle ifade etmiştir: **“Benim hayatta iki hedefim var. Biri Berlusconi gibi olmak ve başbakanlık mertebesine erişmek. İkincisi de takımın Milan gibi olmasını sağlamak.”¹⁶¹** Sonuçta Cem Uzan, sporun gücünü arkasına alarak hedeflerine ulaşmayı başaramamıştır; fakat futbolun iktidarlar adına nasıl bir çekim merkezi olduğu bu yakın dönem örneğiyle bir kez daha belgelenmiştir.

¹⁵⁹ Ünsal Oskay, NTV Yakına Bakış, Akt. Bilal Arık, (23.7.2002)

¹⁶⁰ Yiğiter Uluğ, **Takımdan Ayrı Düz Koşu: Fenerbahçe Barcelona Olabilir mi?**, Ed: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 201, 2001

¹⁶¹ Nedim Şener, **Uzanlar: Bir Korku İmparatorluğunun Çöküşü**, İstanbul: Güncel Yayınları, 2004, s.73

Türkiye’de futbol kulüpleri ile devlet, profesyonel futbolun başlangıcından bu yana son derece yakın ilişkiindedirler; hatta futbol ile devletin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu ileri sürülebilir. Can Kozanoğlu’na göre,

“daha henüz 30’lı yılların sonunda tüm sporcular ‘tek parti’ye üye olmuştur. Milli Şef döneminde bazı kulüpler bizzat ‘devlet ricalı’ tarafından yönetiliyor. Demokratlar da ya kendileri yönetiyor ya da her mahalledeki milyonerleri kulüplere dağıtıyor. Bu hikaye böylece sürüp gidiyor. Devlet hangi dönemde hangi kesime koltuk çıkıyorsa, futbolda onlar söz sahibi oluyor. Öylesine ki, 1980 sonlarında bazı kulüplerin yönetim kurulu masalarında hayali-gerçek ihracatçılarla polis şefleri yan yana oturuyor. Federasyon zaten her zaman devletin elinde.”¹⁶²

Devlet, geçmişten günümüze futbola “özel” önem vermiş ve gelişmesi adına her türlü aktiviteye destek vermiştir.

Can Kozanoğlu’nun verdiği örnekler oldukça önemli;

“Özal bir gündem belirleme ustasıydı ne bu amaç doğrultusunda futbolu çok güzel kullanıyordu. İnsanların arada bir, günlük dertlerini unutup, bir galibiyet sevinci yaşamaları hoştur aslında. Ama o arada bir, ANAP’a da Özal’a da, subaşı devlerine yetmeyecektir ve futbolu kullanmak, Özal’ın kurnazlığını aşip devlet politikası haline gelecektir.”¹⁶³

Spor kulüplerine, başka hiçbir özel şirkete tanınmayan haklar tanınmakta, faizler son derece düşük tutulmakta, vergi borçlarından kaynaklan hacizler kaldırılmakta, hatta ekmekten KDV¹⁶⁴ alınan bu ülkede, maç biletlerinden KDV vergisi dahi kaldırılmaktadır.

¹⁶² Can Kozanoğlu, *Bu Maçı Alcaz*, İstanbul: Kıyı Yayınları, 1990, s.137

¹⁶³ Kozanoğlu, age, s. 177

¹⁶⁴ KDV: Katma Değer Vergisi

Özellikle kentlerin belediye başkanlarının ve valilerinin futbol kulüplerini desteklemeleri, çoğu zaman da kulüp başkanlığını üstlenmeleri mikro düzeyde, spor-iktidar ilişkisini gösteren önemli bir örnektir. Futbol kulüplerinin başarısı çoğu zaman yörenin siyasetçilerinin sorumluluğunda kabul edilmekte ve bu alana yüz çeviren siyasiler, yöre halkı tarafından görevini yapmamış sayılmaktadır. Bu yüzden yeniden seçilmek ve yöreyle barışık kalmak isteyen siyasiler, çoğu zaman spor alanında aktif görev almakta ve bazen de sportmenlik dışı tekliflerle -ligde düşmenin kaldırılması, vs.- futbolu politikayla buluşturmaktadırlar. Ayrıca siyasilerin futbol kulüplerine aktardıkları kaynakların veya yapılan harcamaların hukuki boyutu gibi farklı sorular ve sorunlar, futbol-siyasetçi ilişkisi bağlamında tartışılması gereken diğer temel konulardır. Devlet aynı zamanda bazı takımları, elinde bulundurduğu KİT'ler¹⁶⁵ yoluyla doğrudan istihdam etmekte ve bu kamu kuruluşlarının takımlarını liglerde yarıştırmaktadırlar. Bu bağlamda bir kamu kuruluşu takımı MKE Ankaragücü'nün küme düşmesi gerektiği halde 12 Eylül Darbesi'nin ardından Paşalar tarafından haksız yere birinci ligde tutulması, devlet-futbol ilişkisinin zaman zaman hangi noktalara ulaşacağına dair önemli bir belge niteliğindedir.

Diğer taraftan futbol, üzerine giydirilmeye çalışılan tüm ideolojik giysilere rağmen, kendi sesini korumayı bilmektedir. Bu bağlamda futbolun “ideolojiler üstü” bir yapısı olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Nitekim 90'lı yılların başında stadyumlarda sıkça görmeye alıştığımız “kurt” işaretleri, süreç içerisinde oyunun asli bir unsuru olamadan, diğer toplumsal gelişmelerin de paralelinde yavaş yavaş etkisini yitirmiş, böylelikle *oyun, bir kez daha politikanın güdümüne girmeyi reddetmiştir. Bu bağlamda Tanıl Bora'nın; “Futbola politika karıştırmamak Türkiye'de futbol seyircilerinin çoğunluğunun paylaştığı bir tabudur”*¹⁶⁶ yaklaşımı, futbol sahasında çoğu zaman haklılığı ispatlanmış bir yaklaşımdır. Ancak, siyaset yapılmasını engellemeye çalışan kitleler yeri geldiğinde başbakan için pankart açarak iktidarın en büyük destekçisi olabilmekte, ertesi hafta ise futbol federasyonuna karşı küfürü sloganlar atarak futbolun Türkiye dizgesindeki en büyük erkine karşı çıkmaktadırlar.

¹⁶⁵ KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

¹⁶⁶ Kurt, Atayman ve Kurultay, *age.*, s.103

Futbol sadece bir iktidar yönlendiricisi değildir, aynı zamanda Gramsci'nin ifadeleriyle “**açık havada ortaya konan insan sadakatinin krallığıdır.**”¹⁶⁷ Futbol her zaman egemen kesimin değerlerini taşıyan bir araç değildir; bu büyülü oyun bazen de devrimci/muhalif duyguların ve özgürlük arayışının bir simgesi haline dönüşebilir. Futbolun özgürlükçü yapısıyla ilgili olarak en taze örnekler, 2004 yılında İsrail ile Rusya’da yaşananlardır. Yiğiter Uluğ’un “Zalimin Zulmü Varsa, Mazlumun Futbolu Var” yazısında işaret ettiği gibi, 2004 yılında İsrail Kupası’nı ilk kez bir Arap Takımı’nın (Bnei Shakhnin) ve Rusya Kupasını da bir Çeçen takımının (Trek Grozni) kazanması, futbolun aynı zamanda baskı altındaki halkların umudu olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Uluğ, yaşanan son gelişmeler bağlamında, futbolun direnişçi yönünü şu sözlerle dile getirmektedir:

*“UEFA Kupası’nda İsrail’i bir Arap takımı temsil edecek. Aynı kupada Rusya adına bir Çeçen ekibi ter dökülecek. Nerden nereye geldik! ‘Kitlelerin afyonu’ denilen futbol ‘başkaldırının bayrağı’ oldu. Dünyanın yoksulları, ezilenleri ‘pop ya da top’a takılıp yırtmaya, o da olmazsa, yine aynı yollardan seslerini duyurmaya çalışıyor. Ve hep aynı meşhur sloganda buluşuyoruz: Futbol asla sadece futbol değildir.”*¹⁶⁸

Uluğ’a katılmakla birlikte Rusya ve İsrail’de kupayı kazanan takımları destekleyen kitlelerin söz konusu sportif başarıları ne ölçüde “başkaldırı” anlamında benimsedikleri, tartışılabilir bir noktadır.

4.3.4. Medya- İktidar- Futbol Üçgeni

Futbolun ardında yatan bir diğer etmen de, oyunun, dindışı kutsal bir aktivite olarak, kitlelere adeta dinsel bir tatmin hissi vaat etmesidir. Weber’e göre modern dünyada din, rasyonalizasyon sürecinin önündeki engellerden biri olarak

¹⁶⁷ Galeano, *age.*, s.245

¹⁶⁸ Yiğiter Uluğ, **Zalimin Zulmü Varsa, Mazlumun Futbolu Var**, *Pazar Vatan*, 6 Haziran 2004

görülmüş ve laiklik gibi sınırlandırıcı önlemlerle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Kapitalizm zamanla hayattan kovduğu büyüü ve dini gerektiği yerde, sistemin güçlendiricileri olarak yeniden devreye sokmuş ama bu süreçte dini ve büyüü de köklerinden koparmıştır. Din bu dönemde ideolojinin yörüngesinde yeniden tanımlanmış, biçimlendirilmiş ve adeta seküler bir görünüme büründürülerek ekonomik ve ideolojik sistemle uyumlanabilir bir hale getirilmiştir. Dinin birçok kültürel değerlerden sadece biri durumuna indirgenmesi ve Horkheimer'ın sözleriyle “*hadım edilmesi*”¹⁶⁹ toplumsal yaşamda dini etkisizleştirmiştir.

Modernizm sadece, dini sistemle mümkün olduğunca uyumlu hale getirmekle kalmamış; aynı zamanda dinin toplumdaki ağırlığını gitgide azaltma yönünde önlemler almıştır. Fakat bu yapay sekülerleşme, bireylerin inanma ihtiyaçlarını sona erdirememiştir. Kapitalist sistem yok edilemeyen bu “iman ihtiyacının” tatmini adına, dinsel olmayan kutsallıklar meydana getirerek, bireylerin gereksinimleri üzerinden kendine alan sağlamış ve toplumsal organizmayı rahatlatmanın yollarını keşfetmiştir.

Yaşamdan Tanrıyı ve otoritesini dışlamaya çalışan kapitalizm, insanların içlerinde meydana gelen boşluğu “din-dışı kutsallıklar”la gidermeye ve kitleleri bu büyüü evrende “uyutmaya” çalışmaktadır.¹⁷⁰

Tanıl Bora'nın ifade ettiği gibi;

“Kültür-sosyoloji: Futbolda, 22 kişinin bir topun koşmasından ve neticeden öte anlamlar saklıdır. Taraftarlarının kulüplere yüklediği anlamlar vardır; takımların/oyuncuların stillerine, edalarına atfedilen anlamlar vardır; mitoslar vardır. Bazı takımlar, bazı maçlar bazı zamanlarda müthiş bir ifade ve temsil gücüne erişirler. Kulüplerin/takımların yapıları, kimlikleri, imajları, taraftar alt-kültürleri, toplumun haletine ayna tutar. Futbol dünyasının da merkezi olan Batı Avrupa'da, kurumlaşmış bir futbol sosyolojisi var; kulüp tarihleri sosyal tarihçilerin gözde bir alanı. Futbol medyasından, analitik

¹⁶⁹ Horkheimer, Max, *Akıl Tutulması*, Çev: Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s.65

¹⁷⁰ Arık, age, s 82

mesafeyle futbol kültürünün romantik (romantikleştirmeyi seven) ortamı arasında zevkli ve verimli bir alışverişi sağlaması murad edilir.”¹⁷¹

Bu yüzden futbol dünyanın her yerinde iktidarlar tarafından sürekli desteklenmekte ve halkları yönetmek için afyon olarak kullanılmaktadır.

Yusuf Kaplan'a göre,

“Kültür, eğlence, enformasyon, müzik ve spor endüstrisi bu süreçte, dinin üstlendiği rolü üstlenmeye ve dinin kullandığı dili kullanmaya ve böylelikle sahte, yapay, kırılğan, geçici tatminler, kaçışlar, hazlar, mutluluklar sunan yeni din dışı kutsallar icat etmeye, bu din dışı kutsalların seküler ilahları olan ikonlar, yıldızlar, tanrılar ve tanrıçalar üreten yegâne araçlar haline gelmeye başlamıştır. İşte futbol, bu din dışı kutsallıkların, üretildiği, baştan çıkartıcı, ayartıcı şekillerde hızla dolaşıma, tüketime ve kullanıma sokulduğu en piritif alanlardan biridir.”¹⁷²

Futbolun bir din dışı kutsal hale getirilmesi, sadece endüstrinin bilinçli bir ticari stratejisinden ibaret değildir. Futbolun büyüünde kendilerince faydalanmaya çalışan siyasi iktidarlar, endüstri ve özellikle medya, oyunu kutsal bir formatta sunma ve pazarlama çabasını bilinçli bir şekilde gütmüşlerdir.

Ahmet Talimciler'in belirttiği gibi;

“Medya özellikle televizyon aracılığı ile insanlığa ortak bir takım değer yargılarını, düşüncelerini aktarabilme ve kitleleri manipüle edebilme olanağını elde etmiştir. Artık iletişim bir iktidar aracı haline gelmiştir ve bu iktidar aracı hâkim ve muteber olanı temsil ederken taraflı ve yapılandırılmış bir dil kullanmaktadır.”¹⁷³

¹⁷¹ Bora, age

¹⁷² Yusuf Kaplan, **Futbol Pratiğinin Teorisi: PUTbol Paganizmi**, *Umran*, Haziran 2002, s.52

¹⁷³ Talimciler, age, s. 313

Futbolun mitsel gücü, sadece endüstrinin ya da iktidarın planladığı bir yanılısamadan ibaret değildir. Oyunun coşkuya ve heyecana açık yapısı, ona ister istemez mitsel anlamları yüklenmesine neden olmaktadır. Takımların marşları, bayrakları, “kutsal” formaları, futbolun büyülu yapısının bileşenlerindedir. Çoğu taraftar futbol sahalarına dinsel bir anlam atfeder. Alain Ehrenberg’e göre:

“Özellikle futbol stadyumlarında kutsal törenleri andıran bir şeyler yaşanır. Binlerce insan aynı duyguları paylaşır. Şarkılarla, ayinsi usullerle - ritüellerle- tanrıları buraya çağırıyormuşçasına ortak bir davranış içine girilir. Kolektif duyarlılık yoğunlaşır. Günlük yaşamın tonları yavaş yavaş silinir. Artık olağanüstü bir dünyadayızdır. Burada bireysel sınırlar erir, dayanışma doruğa çıkar. Stadlarda laik bir kutsallık doruğa çıkar. Burada kutsanan artık Tanrı değil, topluluğun kendisidir. Topluluk parçalanmış bireyliklerin aşılıp, o ilk zamanlardaki dayanışma duygusunu andıran coşkuyu yeniden keşfini kutsar. Gerçekten de, günümüzde insanların bu ölçekte bir araya gelebildiği pek yer kalmadı. Stadlar toplu coşkunun son kaleleri. O halde, futbola geniş kesimleri çeken nedenlerden birinin, aynı din gibi, toplumsal bütünleşme duygusunu tattırma olduğunu söyleyebiliriz.”¹⁷⁴

Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadyumu’nun taraftarlarca Kadıköy Mabedi olarak nitelendirilmesi önemli bir örnektir.

4.5. FUTBOLDA ENDÜSTRİLEŞME VE MEDYA

Günümüzde profesyonel futbolun ve futbol endüstrisinin başarısı ve varoluşu doğrudan medyaya bağımlıdır; medyanın etkisi olmadan futbolun hareket alanı ve ekonomik potansiyeli ciddi oranda sınırlandırılmış olur. Televizyonun başlangıç yıllarında karşılaşmalarla ilgili olarak varolan bilgi akışı, futbolun ulusal ve global ölçekte kitleleşmesine, bu kalabalıklardan beslenen endüstrinin de -bahis, bilet,

¹⁷⁴ Aydın Uğur, *Keşfedilmemiş Kıta*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1991, s.219

forma satışı, pay TV, gazete, dergi satışı, reklam vb.- olumlu yönde işlemesine neden olmuştur.

Futbol medyadan önce de toplumsal yaşamda yeri olan bir olguydu; insanların spor yapmaları ve karşılaşmalar için medyaya doğrudan ihtiyaçları bulunmamaktaydı. Oyun her dönem ilgi uyandırmış, kitleler futbolu en büyük eğlence araçlarından biri olarak kabul etmişlerdi. “*Ancak sporun ticari boyutunu ve endüstriyel değerini düşündüğümüz zaman kabul etmek durumundayız ki; televizyon olmadan endüstriyel futbol olmaz.*”¹⁷⁵ Bugün oyunun “şahdamarı” konumundaki reklam verenlerin ve sponsor firmaların oyuna yönelik ilgisinin en önemli nedeni, oyunun televizyon aracılığıyla stadyumların çok ötesinde milyonlarca evde aynı anda seyredilmesi ve oyunun tüm aktörlerinin televizyonlarda sürekli olarak yer almalarıdır. Televizyon ve futbol ilişkisi, artık önü alınamaz ve vazgeçilemez bir kapitalist birlikteliktir; bu birliktelik öylesine birbirini bütünlemektedir ki, modern dünyada televizyonsuz bir futbolun olabirliliği artık neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Medyanın futbola ilgi duymasının en önemli nedeni kuşkusuz geri dönütünü en iyi şekilde alacak olmasıdır. Bu nedenle medya için öteki futbolun değil, göz önünde yer alan, en çok kitleye ulaşabileceği takımların, renklerin önemi çok daha fazladır.

Benjamin Holland'ın belirttiği gibi;

*“Küçük takımların –birkaç saygıdeğer örnek dışında çoğunlukla utanç verici biçimde büyük İstanbul takımlarıyla ilgilenen medya onlara daha fazla ilgi gösterirse ilerlemek için daha çok şansları bulunmakta. Kocaelispor ve Antalyaspor Avrupa kupalarına katılma hakkı kazandığında bile basında maçlarına çok az yer verildi. 1999-2000 sezonunda Gaziantepspor ile Fenerbahçe UEFA kupasına katılacak son takım olmak için mücadele ederlerken Gaziantep'in maçlarından hiç haber verilmiyordu.”*¹⁷⁶

¹⁷⁵ Jay Coakley, *Sport in Britain*, McGraw Hill Pubs, Akt. Bilal Arık, .357, , 2001,

¹⁷⁶ Benjamin Holland, *Takımdan Ayrı Düz Koşu: , Bir Futbol Ülkesine Dışardan bakış: Evet...Maalesef...* , Ed: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 41, 2001

4.5.1. Medyanın Futbola Ekonomik Katkısı

Kuşkusuz bugün televizyon olmasaydı, futbolda şirketleşme ya da yeni futbol ekonomisinden söz etmemiz de mümkün olmayacaktı. Yeni futbol ekonomisinin kendisini yeniden üretebilmesinde ve futbolun dev bir endüstri haline gelebilmesinde televizyonun çok büyük önemi ve rolü bulunuyor. Televizyon aynı zamanda dünyanın en uzak ucuna futbolu taşıyarak, futbolun şirketleşmesi egemenlik alanını genişletip üretim ilişkilerini küreselleştiriyor. Kısacası futbolu yönlendiriyor, şekillendiriyor.

David Rowe bu durumu şöyle açıklamaktadır, “*Televizyon, sporun iktisadi boyutu ve kitlelere sunulması açısından işgal ettiği hayati konumdan ötürü dikkatleri üzerinde topladı.*”¹⁷⁷

Öyle ki, UEFA genel sekreteri Gerhard Aigner bile “futbolu televizyonun yönettiğini” itiraf edebiliyor. Dijital yayın platformlarının gelişmesi, futbolun daha da yaygınlaşıp endüstriyel bir kimliğe bürünmesine olanak sağladı. Daha önceden pazarlanan konumundayken futbol, bugün endüstriyellemeye paralel olarak artık metaları pazarlayan ve satan, yıllık cirosu 100 milyar dolarlara ulaşan dev bir sektör haline geldi.

Eduardo Galeano, “Televizyonun Hâkimiyeti” başlığı altında konuyu şöyle aktarmakta;

*“Maçları artık yalnızca statlardaki sınırlı sayıdaki izleyici değil, milyonlarca insan seyredabilmektedir. Artan seyirci sayısı görüntüyü istediği gibi yönlendirerek mallarını satmak isteyen işadamlarının ekmeğine yağ sürmüştür; bu seyirciler onlar için mükemmel birer tüketicidirler. Ne var ki, beysbol ve basketbolden farklı olarak futbolda sık sık reklâm yayınlamaya uygun aralar yoktur, tek bir ara ise yeterli değildir. Amerikan televizyonu bu nahoş kusuru düzeltmek için maçların, her biri yirmi beş dakika olmak üzere 4 devreye bölünmesini önerdiğinde bu öneri Havalange tarafından da benimsendi.”*¹⁷⁸

¹⁷⁷ David Rowe, **Popüler Kültürler**, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı, 1996, s. 253

¹⁷⁸ Galeano, age, s. 210

Futbol kültürünü ve üretim ilişkilerini aynı heyecan ve yoğunlukta, eşzamanlı olarak dünyanın dört bir tarafına taşıyan televizyon, yeni futbol ekonomisinde sermaye birikiminin temel dinamiklerini de yarattı. Yaratılan bu dinamiklerin başında “reyting” geliyor. Günümüz teknolojik olanaklarıyla, üç milyar insana aynı ilgi ve yoğunlukta, futbol metasını satabilmenin yolu izlenilirlik düzeyinin yüksekliğinden geçiyor. Özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından sonra televizyon ile futbol arasında karşılıklı bir etkileşim oluştu. Bu süreçte televizyon, futbolu sosyal ve iktisadi anlamda etkiler hale geldi.

Ahmet Çiğdem’in ifade ettiği gibi;

“Futbol ekonomisinin büyümesi ve bu ekonominin iletişim teknolojilerindeki gelişme ile iç içe girmesi, futbolla bağı olsun olmasın, dünyanın her yerinde sıradan futbol tüketicileri oluşturulmasını zorunlu kılmakta, bunların kısa bir süre olsa da “futbolsever”in yerine geçmesini sağlamaktadır.”¹⁷⁹

Dijital yayın olanaklarının gelişmesi ve yaygınlaşması, endüstriyel futbola da hayat veriyor. Aynı anda dünyanın dört bir tarafına futbol servisi yapabilen bu platformlar, futbol pastasını da geometrik olarak artırıyor ve futbolun emrine yeni parasal olanaklar sunuyor. Özellikle naklen yayın gelirleri bugün endüstriyel futbolun en önemli gelir kalemini oluşturuyor ve çoğu kulübe yaşama ve mücadele gücü veriyor.

4.5.1.1. Televizyonun Futbolun Endüstrileşmesine Katkısı

Kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon, futbolun profesyonelleşme sürecini hızlandırmış ve koşullarını geçmişe oranla sertleştirmiştir. James Malvin’e göre

“Televizyon 1960’ların ortalarından itibaren futbolda açıkça gözlemlenebilen bazı değişikliklere yol açtı. TV ‘nin yanında diğer zorlayıcı

¹⁷⁹ Çiğdem, age, s. 32

faktörler de bu değişime hız verdi. Kulüp masrafları, altyapı yatırımları ve görece artan oyuncu ücretlerinin artışı kulüpler adına daha fazla para kazanmayı gerekli kıldı. İlk metot çok basitti: Daha fazla maç yapmak. Bu süreçte, lig fikstürleri, kupa organizasyonları ve farklı turnuvaların düzenlenmesinde ciddi oranda artış meydana geldi. Futbolcular geçmişe kıyasla daha fazla maç yapmaya başladılar ve bu onları fiziksel ve psikolojik olarak etkiledi. Futbolcuların bünyeleri zorlanmaya ve onların zorlanan performansları kulüp ekonomisi adına belirleyici olmaya başladı ve profesyonellik denen olgu daha fazla dile getirilir oldu.”¹⁸⁰

Televizyon, sansasyon yaratmak ve kitlelerin ilgisini daha fazla çekebilme adına futbolun yarışmacı özelliğini daha çok vurgulamaktadır. Televizyon ve diğer kitle iletişim araçları tarafından körüklenen yarışmacılık, bir taraftan endüstrinin oyuna eklemlenme sürecini kolaylaştırırken diğer taraftan profesyonelliğin gerekliliklerini keskinleştirmektedir. Bu durum hem endüstrileşmenin hem de medyanın bu süreçteki konumunun her geçen gün daha da güçlü noktaya gelmesine de olanak sağlıyor. Karşılıklı güç alış-verişinin yıkılmaz bir birlikteliğe dönüşmesi, bugün gelinen noktayı işaret etmektedir. Medya, futbolun doğaüstü gücünü ranta çevirmektedir. Dolayısıyla futbol kendisine daha çok kazandıran kurumlara, kendisini gerçekten seven taraftarından daha sadık davranmaktadır.

İslam Çupi'nin belirttiği gibi;

“Spor ve özellikle futbolun “şifreli kanala” her geçen gün mahkûmiyeti, görüntülü medya ile bu olgunun parmaklarını, dünya hapisanesi konumuna getirmektedir yavaş yavaş. Son yıllarda görüntülü medyanın, paranın büyük desteğinde dünyayı sporda ve futbolda kapalı devre bir körlüğe getirmek istemesi, münferit vakıalara rağmen, kaçınılmaz bir son olacak herhalde. / İt ne kadar ürürse ürüsün, TV kanallarının yürüyüş adımları bellidir artık...”¹⁸¹

¹⁸⁰ James Malvin, *The People's Game*, Mainstream Pub., 1994, s.18

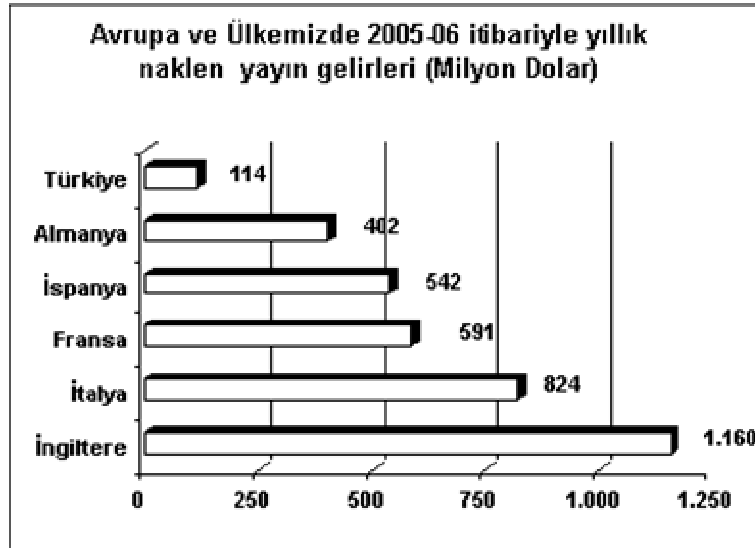
¹⁸¹ Çupi, age, s. 288

4.5.2. Yayın Gelirleri

Günümüzde futbol maçlarının naklen yayınlanmasını sağlamak için ilgili kurumlara ödenen paralar milyar dolarlara ulaşmaktadır. Avrupa'da beş büyük ligde naklen yayın gelirlerinin toplam gelir içindeki paylarına bakıldığında Deloitte Annual Review of Football Finance 2005'e göre, İngiltere'de %45; İtalya'da %55; Almanya'da %28; İspanya'da %41 ve Fransa'da %47 civarındadır. Türkiye'de ise bu oran 2005-06 sezonu itibariyle %23 olarak gerçekleşmiştir. Beş büyük lig ve Türkiye naklen yayın gelirleri yıllık olarak Tablo 1'de gösterilmektedir.

Bu veriler, Avrupa futbolunda en fazla yayın geliri elde eden ligin 1 milyar 160 milyon dolar ile İngiltere birinci ligi Premiership olduğunu, İngiltere'yi 824 milyon dolarlık yayın geliriyle İtalyan birinci ligi Serie-A takip ettiğini; Fransız Ligue 1'in yıllık yayın gelirleri 591 milyon dolarla üçüncü sırada olduğunu göstermektedir. Sıralamada dördüncü durumda bulunan İspanyol La Liga'nın yıllık yayın geliri 542 milyon dolar; beşinci Alman Bundesliga'nın 402 milyon dolar olarak görülmektedir. Türkiye birinci ligi Turkcell Süper Lig'in yıllık yayın gelirleri toplamı ise 114-115 milyon dolar civarındadır.

Tablo 1

Kaynak: Deloitte Annual Review of Football Finance tarafından hazırlanan tablo.

Avrupa futbolunun dışında en yüksek naklen yayın geliri yaratan futbol organizasyonu olarak karşımıza Dünya Kupası çıkmaktadır. Almanya’da düzenlenen 2006 Dünya Kupası’nda naklen yayın gelirleri 1,3 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2002’de 962 milyon dolar olan yayın gelirleri, 1990 yılında sadece 67 milyon dolar dolaylarındadır. 1994’te 81 milyona, 1998’te de 100 milyona ulaşan yayın gelirleri geçen 16 yıl içinde tam on sekiz kat artmıştır.

4.5.3. Türkiye’de Yayın Gelirleri

1980 sonrasında dünyada, özellikle iletişim alanında ortaya çıkan yenilikler, Türkiye’ye de yansımıştır. Bir süre sonra özel sermaye, medya alanında hâkimiyetini kurmuş ve futbol, TRT’nin tekelinden çıkarak endüstrileşen medyanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Gazetelerde spor sayfalarına ayrılan yer artmış, zamanla büyük medya grupları içerisinde yalnızca spor temalı (ağırlıklı olarak futbol) yayın yapan gazeteler görece iyi bir tiraja ulaşmıştır.

Ulusal ve yerel kanallarda futbol haberleri ve spor programları, yayın yelpazesinde zaman açısından edindiği yeri arttırmış, haber kanallarındaki futbol programları ve yorumları sayıca büyük artış göstermiştir. Büyük kulüplerin maçlarının paralı kanallarda yayımlanması, bir yandan kulüplerin gelirini arttırmış bir yandan da bu alanda faaliyet gösteren kanalların üye sayılarını arttırmasına yardımcı olmuştur.

İslam Çupi, “Futbol ve gizli Zum” başlığıyla konuya farklı bir açıdan bakmamızı sağlamakta;

“Maçları kamuya açık olması gereken bir umumilikten alıp kendi paralı kutusuna kilitleyen bir özel TV kanalı, her hafta her statta ne kadar kalabalık varsa, tümünden öfkeli protestolar yayılıyor. Türkiye’nin düne kadar her para verip TV alan vatandaşa, bol reklâmla birlikte sunduğu maçlar, nasıl lig futbolunu seyircisiz bıraktığı için benden menfi sinyaller almışsa şimdi aynı

olayı yeniden para talep edilen bir kutuya kapatıp, gözle görülen bir tekelcilik taratan bir yayın anlayışına da şiddetle karşıyım ben...¹⁸²

Tablo 2’de görüleceği üzere Türkiye’de ilk futbol ihalesi 1994–95 sezonunda 7.2 milyon dolar bedelle Cine5/ATV/ShowTV/KanalD/TGRT konsorsiyumuna verilmişti. Bir sonraki yılın ihalesini kazanan aynı grupta bu kez tek değişiklik, TGRT’nin yerini Star TV’nin almış olmasıydı. Bu ihalede yıllık yayın bedeli % 219’luk bir artışla 23 milyon dolara yükselmişti. 1996–97 yılında yapılan ihaleyi kazanan Cine5’le, futbolsever ilk kez şifreli yayınla tanışmıştı.

Bu şekilde Türk futbol yayın hayatında çoğu ilkin temellerinin atıldığı Cine 5 dönemi de başlamış oluyordu. 3 sezonu toplamda 140 Milyon dolara kiralayan Cine 5, ne var ki daha sonraki yayın hakkını 2 yıllığına 120 milyon dolara Teleon’a kaptırmıştı.¹⁸³

Yıllık bazda yaklaşık %10’a karşılık gelen bir artış bedeliyle yayın hakkını Teleon satın almıştı. Teleon daha sonra ödemelerini aksatmaya başlayınca, TFF, Teleon’un teminat mektubunu nakde çevirerek, kulüplerin paylarını ödemiş ve arkasından yeni bir ihale açmıştı.

Bu açılan yeni ihaleyle birlikte, Türk Futbolunda Digitürk dönemi de başlamış oluyordu. 2001–2004 dönemine ilişkin yapılan ihale, bir önceki ihale bedeline göre %288’lik bir artışla 465 milyon dolara Digitürk’te kalırken; ihale bedelinin yıllığı 155 Milyon dolara gelmişti. Bir önceki ihale bedeline göre yıllık artış oranı %158’e demek olan bu ihaleyi de yine 15 Temmuz 2004’te Digitürk kazandı. TRT işbirliğiyle alınan bu ihalenin yıllık bedeli 94,4 milyon dolar olarak gerçekleşti.

¹⁸² Çupi, age, s. 274

¹⁸³ Tuğrul Akşar, Televizyon ve Futbol, <http://www.hursertekinoktay.com/televizyon-ve-futbol.htm> (03.05.2007)

Tablo 2

Yıllar İtibariyle Yayın İhaleleri ve Kazanan Kuruluşlar

	Yayıncı Kuruluş	İhale bedeli (milyon \$)
1994-95	Cine5/ATV/ShowTV/Kanal D/TGRT	7,2
1995-96	Cine5/ATV/ShowTV/Kanal D/Star TV	23
1996-97	Cine5	40
1997-98	Cine5	45
1998-99	Cine5	55
1999-2001 Ocak	Teleon	120
2001 Ocak-2004	Digitürk	465
2004 Temmuz-2008Temmuz	Digitürk-TRT ortaklığı	377,6(*)

Kaynak: Tuğrul Akşar, Endüstriyel Futbol, Literatür Yay.,İst. 2004, sh. 48.

* Yıllık 94,4 milyon USD üzerinden 4 yıllık tutar olarak hesaplanmıştır.

2004 yılında Levent Bıçakçı federasyonu döneminde Süper Lig yayın havuzu dağıtım kriterlerinde önemli değişiklikler yapıldı ve bir sonraki yıl havuz gelirleri buna göre dağıtılmaya başlandı. Gerçekte bu değişiklik, Süper Lig’de var olan dengesiz gelir dağılımını çok düzeltmedi ama üç büyüklerin payından yüzde beşe yakın bir kısım bu şekilde diğer kulüplere dağıtılmış oldu.

Tablo 3**‘Havuz gelirleri 2005–2006 sezonunda nasıl dağıtıldı?’**

	2005-06 Sezonu Süper Lig ve Fortis Kupası Gelirleri Genel Toplam (USD)	2004-05 Sezonu Genel Toplam (USD)	Bir Önceki Sezona Göre Fark (USD)	Payı 2004-05 (%)	Payı 2005-06 (%)
1.G.Saray	15.331	12.943	2.388	13,25	12,24
2.F.Bahçe	16.553	12.943	3.610	13,25	13,22
3.Beşiktaş	14.125	12.943	1.182	13,25	11,28
4.Trabzon	8.573	10.013	-1.440	10,25	6,85
Ortalama	6.956	5.917	1.483		
5.Kayserispor	6.386	2.845	3.540	2,91	5,10
6.G.Birliği	5.474	4.504	970	4,60	4,37
7.Konya	5.207	3.400	1.807	3,48	4,16
8.Sivasspor	4.766				3,81
9.Ç.Rize	4.653	3.442	1.210	3,52	3,72
10.Erciyes	4.834				3,86
11.V.Manisa	4.620				3,69
12.G.Antep	5.736	3.787	1.948	3,88	4,58
13.A.Gücü	4.749	4.401	348	4,51	3,79
14. Ankara	4.551	3.285	1.265	3,36	3,63
15.Denizli	5.437	3.770	1.667	3,86	4,34
16.Malatya	4.959	3.441	1.517	3,52	3,96
17.Samsun	5.042	3.913	1.128	4,01	4,03
18.D.Bakır	4.221	3.124	1.097	3,20	3,37
	125.215	97.682.593	23.722		100,00

Kaynak: Tuğrul Akşar tarafından FESAM için hazırlanmıştır.

http://www.fesam.org/sur_makale.php?kod=2&url=uzman/ta048.htm, (20.5.2007)

Tablo 3’ün dikkat çeken kısmı dört büyük kulübün toplam gelirlerden aldıkları payın bir önceki sezona göre yüzde yedi civarında gerilemiş olmasıdır. Gelirlerini Kupa’da ve Lig’de gösterdiği performansla sadece Fenerbahçe koruma başarısı

gösterebilmiştir. Dört büyüklerin bir önceki sezon %50 olan gelirdeki payları %43.59'a gerilemiştir.

Yiğiter Uluğ'un ifade ettiği gibi;

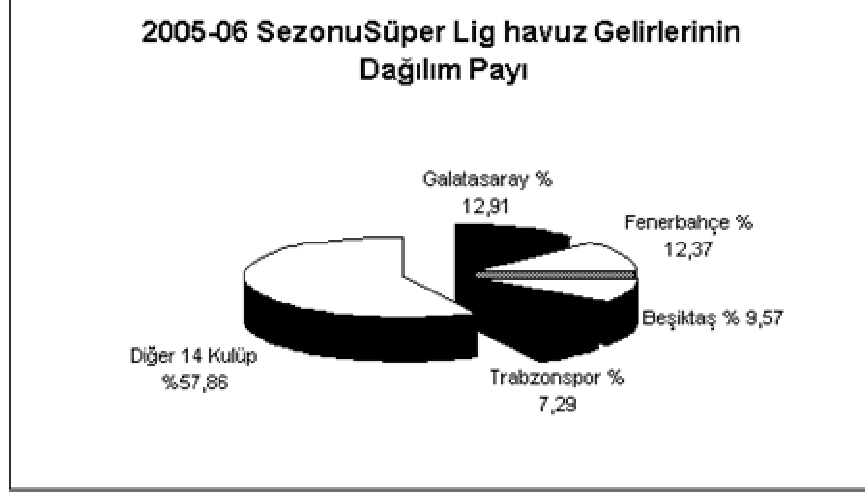
*“Ülkenin çarpık sosyo-ekonomik yapısının lige yansımalarının ve tuhaf arz-talep dengelerinin bir sonucu olarak, yayın gelirleri hala adil bir yönetimle dağıtılamıyor. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan kurallar halen geçerli. Bu durum, maçların yayın programlarında da kendini gösteriyor. “Üç büyükler” diye bilinen İstanbulluların her maçı ekranlara gelirken, “diğerleri” sıralarının gelmesi için ancak onlarla oynayacakları maçları beklemek durumunda. Bu da ister istemez, Anadolu kulüplerinin yeni taraftar yaratabilme, gelir kalemlerini çeşitlendirme, sponsor bulabilme kapasitesini kısıtlıyor. Futbolsever açısından bakınca da durum tatsız. Bir, Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş'tan oluşan Süper Lig var, bir de diğerlerinin top koşturduğu “Öteki Türkiye Ligi”...Bazen, Öteki Türkiye Ligi'nde oynanan maçların üçer dakikalık görüntülerini izleyebilmek için bile gece yarısına kadar beklemek zorunda kalıyoruz”.*¹⁸⁴

Süper Lig havuz gelirlerinin dağıtımındaki dengesizliği Tablo 4'de daha net olarak görülmektedir. Süper Lig havuz gelirleri dağılımında büyüklerin lehine, küçüklerin aleyhine haksız ve dengesiz bir gelir dağılımı olduğunu gözlemlenmektedir. Dört büyük kulüp toplam gelirin %42.14'ünü kendi aralarında paylaşırken diğer 14 kulüp toplam gelirin %57.86'sını kendi aralarında pay etmiştir. Dört büyük kulüp toplam gelirden, kulüp başına ortalama %10.53 pay alırken öteki 14 kulübün toplam gelirden kulüp başına aldıkları pay % 4.13 civarındadır. Yani dört büyüklerin havuz gelirlerinden aldıkları ortalama pay, öteki 14 kulüpten %155 daha fazladır. Bu durum aslında futbolumuzda haksız rekabetin gelişmesine yol açmaktadır. Haksız rekabetin kaçınılmaz sonucu ise pratikte kendisini rekabet ve futbol kalitesinin düşmesi; teşvik ve şike gibi futbol dışı öğelerin filizlenmesi şeklinde somutlanmıştır.

¹⁸⁴ Uluğ, age, s.88

Tablo 4

2005-2006 Sezonu Süper Lig Havuz Gelirlerinin Dağılım Payı

Kaynak: Tuğrul Akşar, www.fesam.org, (20.5.2007)

Süper Lig “Havuz Gelirleri”nin dağıtımını ve paylaşılmasında her ne kadar 2006’da bazı iyileştirmeler yapılsa da, sonuç itibariyle hâlâ dört büyüklerin pastadan aldıkları payın büyüklüğü, ligimizde rekabetçi dengenin kurulması ve dengede rekabetin sağlanmasının önündeki en büyük engel olarak karşımızda durmaktadır.

Geçen yıla göre dört büyüklerin Süper lig havuz gelirlerinden aldıkları payın yaklaşık %7’lik azalma göstermesine karşın hâlâ sistemin büyükleri koruyan ve kollayan bir yapıda olması ve bu dinamiklerin üzerinde modelin yükselmesi, ligimizin rekabetçi dengenin, dengede rekabeti sağlayacak noktadan uzaklarda kurulmasına neden olmaktadır. Nitekim Süper Lig’de kulüp başına düşen ortalama gelir dikkate alındığında sadece dört kulübün ortalamanın üzerinde kalabilmesi, ligimizde gelirin ne ölçüde dengeli dağıtıldığını da somut olarak ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın öznesi konumunda yer alan ‘futbol’un ortaya çıkışı ve gelişimi, tez kapsamımız gereği Türkiye’de hayat bulması ve gelişimi tarihsel verilerle ele alınmış ve ardından oyunun sektörel gelişimi değerlendirilmeye başlanmıştır. Ciddi bir sektör haline dönüşen futbolun tüm yerkürede hakim bir güç haline nasıl geldiği sorusunun yanıtlarını aramaya çalışırken, diğer taraftan da Türkiye’de futbolun endüstrileşmesi süreci üzerinde durulmuştur.

Bu konuda dikkati çeken, özellikle 1980 sonrasında futbolun Türkiye’de hızla yükselen bir değer haline gelmesidir. Hızla ticarileşen ve popüler kültürün önemli araçlarından biri haline gelen bu oyun, diğer spor branşlarına duyulan ilgiyi kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. 12 Eylül darbesiyle bir bunalıma sürüklenen ülke bu dönemden sonra depolitizasyon sürecini yaşamaya başlamıştır. Bu sürecin önemli araçlarından bir tanesini de futbol oluşturmaktadır. Çalışmamızın hemen her bölümünde değinmeye özen gösterdiğimiz futbolun büyümesi, Türkiye’de de kısa zamanda kitleleri etkisi altına almış ve futbol müsabakaları hayatın önemli bir bölümünü işgal etmeye başlamıştır. Ayrıca 12 Eylül müdahalesi ile toplumsal muhalefetten ve örgütlenmeden uzaklaştırılan kitleler, depolitize olarak kendilerine daha tehlikesiz bir kimlik arayışına girmiştir. Spor ve özelde futbol, topluma arz edilmiş şekli ile bu kimlik boşluğunu doldurmaya en güçlü aday haline getirilmiştir. Taraftar kimliğinin her türlü sınıfsal, bölgesel ve politik ayrımı ortadan kaldıracakı düşünülmüştür. Türkiye’nin İstanbul’a çok uzak mesafedeki birçok coğrafyasında Fenerbahçeli, Beşiktaşlı ya da Galatasaraylı olmak, birey ile büyük kulüp arasında psikolojik bağın hemşerilik ilişkilerini ve kültürünü de aşan niteliğine bir gösterge olarak yorumlanabilir.

Bu dönüşümün yaşanmasında da medya önemli görevler üstlenmiştir. Medya, özellikle de televizyon, serbest zamanın organize edilmesinde ve kitlelerin kontrol altında tutulmasında, kentlerin bile çok ötesinde bir etkinliğe erişmişlerdir.

Çalışmamız sonunda genelleştirebileceğimiz gözlemlerden bir tanesi medyanın futbolun endüstrileşmesinde önemli rol oynadığıdır, diğer bir deyişle, endüstriyel futbolun yayılmasında ve ekonomik açıdan büyümesinde medyanın önemli işlevleri

olduğu görülmektedir. Futbolun endüstrileşmesi sürecinde medyanın etkileri irdelendiğinde ortaya çıkan tabloda da bu spordan elde edilen gelirlerin önemli bir bölümünün medyadan sağlandığını görmek mümkündür. Ayrıca futbol, tarihsel gelişimi içerisinde gerek medyanın kullanım alanlarının genişlemesi, gerekse bu spora ilgi duyan kitlelerin takip olanaklarının artmasıyla popülaritesini de arttırmıştır.

Çalışmamız içerisinde karşılaştığımız önemli bir nokta da medyanın, sansasyon yaratmak ve kitlelerin ilgisini daha fazla çekebilmek adına futbolun yarışmacı özelliğini daha çok vurguladığıdır. Başta televizyon olmak üzere tüm kitle iletişim araçları tarafından körüklenen yarışmacılık, bir taraftan endüstrinin oyuna eklenme sürecini kolaylaştırırken diğer taraftan profesyonelliğin gerekliliklerini keskinleştirmektedir. Bu durum hem endüstrileşmenin hem de medyanın bu süreçteki konumunun her geçen gün daha da güçlü noktaya gelmesine de olanak sağlamaktadır. Karşılıklı g alış-verişinin yıkılmaz bir birlikteliğe dönüşmesi, bugün gelinen noktayı işaret etmektedir. Medya, futbolun doğauşt gücünü ranta çevirmektedir. Dolayısıyla futbol kendisine daha çok kazandıran kurumlara, aynı ölçüde kazandırmaktan geri kalmamaktadır.

Araştırma sırasında karşılaştığım engellerden bir tanesi, kulüplerin yayın gelirlerinin dağılımı konusunda oldu. Hemen her ülkede en popüler spor dalı olan futbolun ekonomik çemberinin genişlemesiyle birlikte, ülke futbol federasyonları düzeyinde yapılan yayın haklarının yayıncı kuruluşa verilmesi ihaleleri ve kulüplerin birebir anlaşma sağladığı medya kuruluşlarıyla imzaladıkları yayın haklarıyla ilgili sözleşmeler -başta Avrupa Kupaları'nda oynanacak maçlar olmak üzere- çalışmaya geniş ölçüde eklenememiştir. Bu nedenle eldeki veriler işığında bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca kulüplerin yaptığı sponsorluk anlaşmaları, yapılan transferlere ödenen meblağların da kamuoyuna açıklanan rakamlarla aynı olup olmadığıyla ilgili soru işaretlerin olması, çalışmanın güvenilirliği açısından uzaktan izlenilmesi gereken konuların başında gelmiştir. Bu konuda önemli bir örnek olarak son dönemde Galatasaray A.ř.'nın Almanya'nın Schalke 04 takımından kadrosuna dahil ettiği

Lincoln'un Doğan Holding bünyesinde yayın hayatına başlayan D-Smart'ın desteğiyle transfer ücretinin karşılandığının iddia edilmesidir.¹⁸⁵

Çalışmanın ortaya koyduğu bir başka önemli nokta ise medyanın futbolla olan ilişkisinin basit bir aktarım sürecinden ibaret olmadığıdır. Medya, futbolun sınırlarına tamamıyla hâkim olmak ve onu dilediğince yönlendirmenin çabası içindedir. Futbol, üzerinde denenen tüm “manüpilasyon” tekniklerine – FIFA'nın önderliğinde oyunun mümkün olduğunca hızlandırılması, daha çok gol atılma projelerinin devreye sokularak yıldız oyuncuların koruma altına alınması, geri pasın kaldırılması, kalecinin 7 saniye içinde topu elinden çıkarmasının öngörülmesi ve ofsaytın yumuşatılması vs.- rağmen ciddi değişiklikler yapılamamıştır.

Medyayla girdiği ortaklık ilişkisinin sonunda futbol, adeta televizyonun yörüngesinde işlemeye mecbur edilmiş ve oyunun tüm aktörleri televizyon evreninin bir parçasına dönüşmüştür. Açıkçası, televizyonun etkinliği oyunun üzerinde günden güne artmış ve televizyonun, ekranında yer verdiği her olguyu, kendince biçimlendirme sürecinden futbol da payına düşeni almıştır. Tam da bu noktada, futbolseverler adına olumlu olan tek şeyin, televizyonun futbolun ancak algısını, bir ölçüde bozuma uğratabildiği, oyunun “asli” unsurlarının televizyonun tahakkümüne karşı direnebildiğidir. Televizyondan gelen gelirlerle diğer spor dallarıyla ekonomik açıdan arasını açan futbol, bazı spor branşlarına kıyasla televizyonda yer alması karşılığında, her şeye rağmen “özünden” çok şey yitirmemiştir. Televizyon, futbolun işleyişine müdahale etmiş ve bazı –kendi lehine- değişimleri oyunun yapısına sızdırmışsa da, futbolun biçimsel yapısı ve kendi sosyal gerçekliği televizyonun oyuna hükmetmesine izin vermemiştir.

Diğer taraftan çalışmada futbolun medyadan elde ettiği gelirlerle birlikte güçlülerin daha güçlendiği ve zayıfların da daha zayıfladığı bir gerçekliği tecrübe etmesine rağmen, bir şekilde “eşitlikçi” ve “dayanışmacı” yapısını korumakta ve sisteme kendi “özünden” “rasyonel olmayan” karşılıklar vermeye devam etmekte olduğunu da göstermektedir. Televizyonun ısrarla “yönlendirilebilir” nesne muamelesi

¹⁸⁵ Osman Tanburacı, **Lincoln ve Linderoth nasıl geldi?**, <http://www.sporx.com/detail.php?Type=24&yazar=1&go=3986>, 15.07.2007

yaptığı futbol, özünde bir nesne değil, herkesi kendi gerçekliğine saygı duymaya davet eden bir öznedir.

Çalışmamızın bir diğer önemli noktasını medyanın iktidar ile kurduğu ilişki oluşturmaktadır. Medya toplumların iktidar yapılanmasının en önemli aracı görünümündedir ve toplumsal yaşamda iktidar seçkinlerinin sahip olduğu muazzam bir gücü temsil eder. Televizyon etkisini enformasyon ama daha da çok eğlence vererek sürdürmektedir. “Eğlenceli olmak” ticari televizyonculuğun vazgeçilmez ilkesidir; çünkü belli bir ekonomi-politik ekseninde çok seyredilmenin en önemli anahtarı halkı eğlendirmek, sıkıntılarını hafifleterek onları televizyona bağımlı kılmaktır.

Özetlemek gerekirse, çalışma kapsamında, bu rasyonel olmayan oyunu, açıklamaya ve sağını solunu aydınlatarak sistem içerisindeki rolünü belirlemeye çalıştık. Futbolun tarihini, büyüünün ardında yatan nedenleri, endüstriyel futbolun bileşenlerini ve oyunun aktörlerinin yaşadığı çarpıcı değişimi ana hatlarıyla tartıştık. Çalışmamızın esasını ise modern toplumlarda son derece ideolojik bir “misyonu” olan medya ile futbolun kurmuş olduğu ortaklık ilişkisi ve bu “yeniden üretim sürecinin” sonuçları oluşturmaktadır. Futbol, kapitalist sistem içerisinde genelde iktidar değerlerini olumlayan, kitleleri tüketime teşvik ederek onları oyalayan, düşüncelerini engelleyerek düzeni sorgulamalarını engelleyen ve reklam endüstrisine hizmet eden bir “araç” olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, gerek çalışmanın içerdiği kısıtlılıklar gerekse konunun genişliği göz önüne alındığında konu hakkında gazetecilik bilimi inceleme alanı olabilecek tüm unsurların işlendiğini iddia etmek doğru değildir.

EKLER

**Milliyet Gazetesi Spor Yazarı Mehmet Demirkol ile yapılan görüşme,
(15.04.2007):**

*** Futbol gazetelerin tirajına ne ölçüde etki ediyor?**

Bugün futbol mu, İddaa mı daha çok katkı yapıyor tam olarak bilmiyorum (iyice karıştı bu işler artık) Ama İddaa'nın daha yüksek katkı yaptığı gazeteler de var tabii, mesela Fotomaç'ı 80–100 bin oynatıyor. Bir örnek vereyim; İddaa'ya ara verildiği hafta Fanatik, Fotomaç'a bayağı bir fark attı, İddaa olmadığı için. Türkiye'de spor değil futbol futbol değil taraftar gazeteciliği yapıyor ve sonuç olarak kısıtlanıyor haber ve yorum. Oysa, bir örnek vereyim Portekiz'de 'A bola' diye bir futbol gazetesi var, 900 bin satıyor, 10 milyon Portekiz'in nüfusu.

*** Çalıştığımız gazeteden örnek verebilir misiniz?**

Milliyet'in spor sayfalarını biliyorsun, geleneğinden gelen bir durumla, spor denildiği zaman ilk akla gelen Milliyet'tir. Bugün için pek geçerli olmasa da hafta sonlarından çıkartabiliriz belki 200–220 bin seyrediyor Milliyet'in. Fenerbahçe ve Galatasaray 20–30 bin oynatıyor ama net bir rakam vermek zor.

*** Bahis, futbol tutkusunu etkiliyor mu?**

Son dönemde çok değişti. İnsanlar artık futbol değil, İddaa takip eder oldu. İddaa işin şeklini değiştirdi, uyum gerekecek. Mesela şey diye düşünüyorum, darbe olsa bugün (her şeye müdahale edilir ya) gazetelerin İddaa ekleri vermesini durdurabilirler. İş çünkü futboldan çok İddaa'ya geçti, gazeteler "paraya gel vatandaş" manşetleriyle çıkıyorlar.

*** Bahisin futbola duyulan ilgiyi katladığını söyleyebilir miyiz?**

İki temel etken var. Birincisi futbol oynamayan genç jenerasyon var. Bu jenerasyon

elektronik oyunlarla sanal oyunlarla çok ilgili olduğu için biliyorlar. İkincisi de iddaa var. Bir taraftan sevindirici bir taraftan da ‘sakat’ bir durum. Çünkü bir tarafta gerçekten bilgi var, ama diğer tarafta tamamen para kazanma derdi.

İddaa’dan sonra işin şekli de değişti ve Türk spor basınının da en çok tartışılan konuların da başında geldi, “biz ne yapıyoruz?” diye sorulamaya başlandı, çünkü tiraj belirliyor. Spor gazetesi yapmak isteyen insanlar bile tepeden paraya gel vatandaşı girmek zorunda kalıyorlar. Ben olsam, yani spor yazarları derneğin falan başındaki isim olsam bunu engellemeye çalışırdım. Bu mesleğin bir ahlakı varsa iddaa’yı dışarı atmak lazım. Ama gazetelerin bedava İddaa ekleri vermesi, bir dönemin promosyonu gibi. Yararsız ve geçici bir çözüm.

*** Çok beğenilen yorumcular da iddaa işinin içinde. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?**

Örneğin Rıdvan (Dilmen) bana kalırsa hata yapıyor. Ben iddaa işine girmem, çünkü insanları tatmin edemezsin. 10 hafta üst üste 10 maç bilsen. 1 hafta bilemedin mi sorun olur. Ben gazete yönetiyor olsam bu işe hiç girmem.

*** Tiraja iddaa dışında başka ne tür etkileri var futbolun?**

Pazar tirajı artışı vardır gazetelerde (normalde 500-600bin satan gazete o gün 1 milyonu geçiyor) , bunun ne kadar ekler, ne kadar o günün insanların evde geçirdiği bir gün olmasıyla ilgili bilemezsin tabi ama ciddi bir artış oluyor. Ayrıca şampiyonluk mesela Galatasaray’ın UEFA şampiyonu olduğu dönemde Fanatik’in tirajı 450 bini vurdu, normalde 280 bin falan seyrediyordu. Şampiyonluklarda da 350–400 bin arasına geliyor. Fenerbahçe ve Galatasaray çok fark ettiriyor, kesin.

*** Teknolojinin gelişmesi ve internet gazeteciliğinin tiraja etkisi nedir?**

Milliyet’de şöyle bir dezavantaj var (aslında bütün gazeteler için de geçerli olan bir durum bu.) İnternet var. Milliyet’in internet sitesi günde 1 milyon tık alıyor. 250 bin de

satıyor. Geçen hafta internetçilerle birlikteydik. Yazar başında kimin ne kadar çok okunduğuna ilişkin bir rapor çıkartmışlar. İnternet televizyonu da bir açıdan geçmiş durumda. Kendi kahramanlarını yaratıyor. Rıdvan da misal. Ben Rıdvan'ın hocalık yapmasını isterim (gülerek) rakip sonuçta.

*** En çok okunan üzerinden düşünürsek sporun bir etkisi var yani?**

Sporun etkisi ne kadar bilemiyorum. Bizde mail hesabı vardır, bir mail 5 bin okur demek, benim bir yazı için 400 ayrı isimden mail aldığım oldu. Birisinin bir şeyine dokunca orada bir hareketlenme oluyor. Mesela Hakan (Şükür) ile ilgili bir şey yazdığın vakit bütün Fetullahçılar saldırıyorlar. Hafif sağ görüşü zorlayan yazılarda hemen sağıcılar ayaklanıyorlar. Ortalama bir yazı, Fenerbahçe üzerine bir eleştiri yazısı yazdığında ortalama 60–70 mail geliyor, işte çarp 5 binle.

*** Okurla gazete arasında yazarlar dolayısıyla bir ilişki var mı?**

Kesinlikle var. Olmasa gazeteleri yönetenler bu kadar çok yazar istihdam etmezler. Çünkü çok gereksiz. Şimdi bana spor servisini verseler, ben de iki yazar tutar bütün muhabirleri atarım. Haber maber yok artık, görebiliyor musun haber? Tabi onlarda haklılar, başka ne yapılabilir ki? Her gün Fenerbahçe haberi giriyorsun ne yazacaksın?

*** Tiraja ilişkin genel bir düşünce...**

Tirajın artmasına futbolun ciddi katkısı var ama bunun hesaplanamaz olduğunu düşünüyorum. Şimdi teknik direktörün takıma katkısı ne kadar gibi bir şey bu? Bilmek mümkün değil.

*** Spor müdürünün tuttuğu takımın sayfasına ne şekilde yansıdığını düşünüyorsunuz?**

Ters yansıdığını düşünüyorum. Eğer taraftarlığıyla yaşayan bir müdürse kendi tuttuğu takıma daha çok zarar veriyorlar. Eskiden Fenerbahçeliler daha çoktu ama artık yazılı

ve görsel basında Galatasaraylı müdür sayısı daha fazla. Bence kendi kulüplerindeki hataları daha detaylı bildikleri için ters etkisi oluyor. Cem Şengül açısından durum bu şekilde değil tabii, gayet dengeli. Aslında mesleki açıdan 30 yılını aşmış insanların taraftarlığı falan da kalmaz. Bir takımı seviyordur, ama başka bir refleksle, habercilik refleksiyle işin peşine koşar, öyle hareket ederler. Elbette takım yazarları var, takım yazarlığı yapan ama gerçekten bu işi yapmak isteyen insanların taraftarlıkla falan işi kalmıyor onlar kendi işlerinin peşinde koşuyorlar.

*** Futbolun sahadaki kahramanlarının yanı sıra ekrandaki kahramanlarına da tanık oluyoruz. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Yaptığın iş neyse, en iyisini yapacaksın. Ben o açıdan ‘Televole’ye haksızlık yapıldığını düşünüyorum. Çünkü kendi yaptıkları iş alanında en iyisini yapıyorlardı. Haber de vardı, skandal da vardı, bir şekilde kulüplerle özdeşleşmiş insanları çıkartıp atıştırmak istiyordu ve bunu başarıyordu. ‘90 dakika’da, hakikaten deli saçması şeyler konuşuluyor, oradaki üç kişide maça gitmiyor, futbolla alakaları yok ama adam kendi yaptığı iş içinde iyi bir şey ortaya çıkartıyor. Maça gitmeyen bir adamdan ne bekleyebilirsin ki? Mesela Erman Toroğlu, bu adam gazeteci değil ki, bu adam futbol şovmeni.

*** Siz bir program hazırlasanız nelere dikkat edersiniz?**

Bence yapılması gereken, üç dakika maçı verir, üç dakika da yorumunu yaparsın, bir saatte programını bitirirsin, en güzeli budur. Bunu 4 ay Okay (Karacan) ile Ntv’de yaptık, bugüne kadar TV’de yaptığım en iyi programdı. Tepkiler de iyiydi, her şey güzeldi. Ama diğer programları da seyrediyorum, çünkü işim bu.

*** Sektörün durumunu ne olacak?**

Araçlar çok değiştiği için çok karışık. 10 yıl sonra durum ne olur bilemiyorum ama açık olan bir şey var bahis kanalı var. İddaa da kendi kendine kahramanlar üretti. Çok değer verilen kahramanları var, oradan oraya transfer oluyorlar. İnternet başka bir kanal, radyo

başka bir kanal. Televizyonda ciddi bir kriz var. Telegol kendi seyrinde bir marka ama başlaması gece ikiyi buluyor. Senin alanın ve bir yarışma Pop Star A la Turca seni dışarı itiyor. En iyisi bve iddialısı gece 2'de başlıyorsa sektör krizde demektir.

Ben bizim bulunduğumuz 'Stadyum'un raitinglerini çok önemsiyorum. O gün oynanan maçın yayını yapıyoruz, mesela ilk üçte olduğumuz zaman içim rahatlıyor ama 5 in altına düştüğümüz zaman ne oluyoruz diye düşünüyorum. 34 haftanın yarısından fazlasında 1 olduk. Bu önemli hem de çok. Futbol, futbol olarak yaşıyor demek bu.

Öte yandan bak mesela Yunanistan maçı bir diziden daha az izleniyor. Bir şekil değişimi yaşandığı kesin, yarın bugünkü gazeteler gibi olmayacak, bugünkü televizyonlar gibi olmayacak bu kesin ama ne olacağını bilemiyorum, başka bir şey olacak diyebilirim sadece. İşin kötü tarafı şu, bizi yönetenler, mesleğe yön verenler bu işi yönetenler bu duruma kafa patlatmıyor.

*** Bir spor yazarı olarak sizin okurlarınızla diyalogunuz nedir? Birçok forumda sizinle ilgili pek de hoş olmayan sataşmalar oluyor am diğer taraftan da en çok okunan beğenilen isimlerden birisiniz.**

Bir takımın düşmanı, diğer takımın yalakası olmakla suçlanıyorum. Şöyle bir çıkmazı var kitlelerin. Bir kere o forumlara sürekli katılanların sağlıklarından şüphe ediyorum ve normal değiller, ayrıca benim kitlem de değiller. Bu bir çeşit delilik. İstiyorlar ki, hep onların hakları korunsun, en büyük hata yapılsın, ama Ziya Şengül gibi, Selçuk Yula olmasın. Akli başında hangi insan Aziz Yıldırım'ın yaptığı her şeye "okey" diyebilir, bunun imkânı var mı? Onlar da kendi aralarında konuşurken benzer sıkıntıları var ama bence ciddi bir cemaat yapılanması var. daha öte dini bir tarafı var, dine dönüşmüş. Aziz yıldırım hakkında bir şey söylemek Danimarkalı karikatüristin düştüğü duruma düşüyor. Böyle bir cemaat yapılanmasına dönüştü. Sadece Fenerbahçe'de yok, Galatasaray'da Beşiktaş'ta Eskişehir'de.. o nedenle benim o kitleye hitap etmemin mümkünatı yok. Bütün Fenebahçeliler bir Hincal Uluç istiyor, bütün Galatasaraylılarda bir Aziz Yıldırım istiyor.

*** Okur kitlenizi tanımlar mısınız?**

Ben daha ılımlı bir kitleyle ilgileniyorum ve ben onların isteği benim istediğim işi yapıyorum. Biraz önce üzerine konuştuğumuz kitle ilgili, beni okumasınlar, izlemesinler, onlardan bir talebim yok zaten.

*** Kulüpler ile gazeteler arasında ne tür ilişki var? Medyada özellikle iletişim içinde olmak isteyen kalemler var mı?**

Çok. Bunu isteyenler var. Kulüplere iş yapan yazarlar var. Müteahhitlik yapıyorlar. Bunu ayırıştırmak kolay değil ama bu dünyada da var. Benim düsturum net, ne çok uzak ne de çok yakın.

*** Sizin herhangi bir ilişkiniz var mı?**

Bugüne dek Fenerbahçe kulübüne girmedim. Belki girmek gerekiyor ama hiç böyle de bir durum olmadı. Mesela Ankaraspor'dan dün Mehmet Şen aradı, aradı, "bence yanlış bilgilendirilmişsiniz, görüşelim" dedi. Ben de imkân oldukça görüşüyorum yani. Geçen hafta Manisa olayları sonrasında Başkan aradı, sağ olsun görüş alış-verişinde bulunduk. Hani oluyor zaman zaman. Trabzonspor'dan, Gençlerbirliği'nden ara sıra görüştüğüm oluyor, ama gazetecilik çerçevesinde. Ama onun dışında görüşen görev bekleyenler de var tabii.

*** Bu tür ilişkiler gazete sayfalarına yansıyor mu?**

Bu haber çıkmasın diye, başkanın patronu aradığı olmuştur. Benim çalıştığım kurumlar buna iyi direndiler diye bilirim. Şöyle bir şey oldu, bir kulübün başkanı hakkında haber yapan bir muhabirin kovulmasını istedi, bir ay imzasız çıktı muhabirin yazıları, ardından yeniden imzaları çıkmaya başladı. Her alanda oluyordur böyle şeyler. Sonuçta bir güç iktidar kavgası var ortada ve güçlerden biri de medya.

*** Peki neden futbola ilgi duyulur, futbol sevilir?**

Bizim jenerasyona kadar herkes bir şekilde top teptiği için futbol bir çocukluk aşkıydı. Şimdi bir kimlik parçası. Pazartesi günü okula gittiğinde konuşacağı bir şey. Adın ne, hangi takımı tutuyorsun? İnsanlar kimliğini tamamlamak için takım tutuyorlar, kolay yoldan kimlik kazanıyorlar. Oyunun kendisiyle ilgili olanlar da var, ama oran olarak çok düşük.

*** Sizce insanların futbolu bir oyun olarak sevmesi için ne yapılabilir?**

Spor yapmasını sağlamak. Çocuğun spor yapmasını sağlamak. Sporun ne olduğunu bilmesi gerekiyor insanların. İşte o zaman Deniz Barış'ın neden yanlış pas attığını anlar. Hayat playstation gibi değil, buradan basınca oradan adam topa vuramıyor işte.

*** Bir tarafta futbol endüstrisi gelişmekte deniliyor, diğer tarafta bu endüstrinin hayati yanı, futbolcu yetiştirme konusunda sorunlar yaşandığından bahsediliyor. Sizce durum nedir?**

Bu ülkenin futbolcu tarlası olması gerekiyor. Avrupa'nın her kulübünde bir Türk olması lazım. Real Madrid'den bahsetmiyorum, Panionios'dan Nac Bareda'ya kadar her kulüpte. Tümer, Ajax ile anlaştı, 500 bin avro verdiler, Fenerbahçe 2 milyon avro veriyor. Böyle bir şey olur mu? Böyle olunca piyasa dengesiz oluyor.

*** Kulüplerin borsaya açılması bu durumu düzenlemiyor mu?**

Türkiye'de bir tek borsaya açılan takım Beşiktaş. Bugün yazsan "Beşiktaş Ronaldinho'yla ilgileniyor" diye, suç. Beşiktaş hisseleri oyuncu bonservisiyle birlikte İMKB duruyor. Sermaye Piyasası Kurulu soruyor, "bu transferi nasıl yapıyorsunuz" diye. Ronaldinho'nun Beşiktaş'a gelmesi demek o hisselerin katlanması demek. Fenerbahçe'de Galatasaray'da böyle bir durum yok. Fenerbahçe sadece karını piyasaya çıkartmış durumda, Fenerium'dan, tribünden elde ettiği kar bu. Oyuncu bonservisleri

işin içinde değil.

*** Sizce denge nasıl sağlanacak?**

En beğenilmeyen Levent Bıçakçı dönemi Türk futbolunu 10 yıl ileri attı, ufacık ufacık şeylerle. Ülke yönetmek zor bir şey, çünkü değişkenleri çok fazla.

*** Neden yerine Haluk Ulusoy seçildi peki?**

Haluk Ulusoy'un esnaf ilişkileriyle. Bu delege yapısıyla Ulusoy yaşadığı müddetçe seçilir kanun izin verse. Protokol tribününü sırf delegeler doldurmuştu Almanya'da, uçağa binip gidiyorlar oraya. Başka da kimseye vermiyorlar oyunu, seçiliyor işte. Bir federasyon nasıl yönetilmelidir diye kitap var, UEFA çıkarmış hepsini, ekonomik kriterler, altyapı kriterleri, alıyorsun bunu uyguluyorsun. Aslında bunun için başkan seçmeye gerek yok, üç tane İngilizce bilen adam getir işi bitir.

*** Futbolun bir afyon olduğunu düşünüyor musunuz?**

Bu planlanmış bir şey. Meşru alanlar stadyumlar, mesela şurada yapsan suç oluyor, statta yaptığın zaman hiçbir şey olmuyor. Orada biraz toplumun subabı gibi kullanılıyor. Şimdi şu dayatılıyor insanlara Türkiye'de. Hepiniz aynısınız! Milli, dini hiçbir farklılığınız yok! Bir taraftan iyi ama diğer taraftan da kimlik boşluğu doğuyor. Buralısın diyor adam sana başka bir şeye gerek yok diyor. Fenerlisin diyor adam sana ve kimlik böyle oluşuyor.

*** Herkes futbolcu olmak istiyor ama onlar da bu arenanın gladyatörleri ve endüstri işine yaramayan futbolcuyu dışlıyor.**

İkinci bir planı ortaya koyman gerekiyor. Çünkü okuma şansları çok fazla olmuyor futbolcuların. Ama 18 yaşına geldiği zaman çocuk bundan futbolcu olur ya da olmaz denilmeye başlıyor. Olursa sorun yok ama olmaz dendiği anda sorun çıkmaya başlıyor. Çünkü çocuk okumamış da oluyor ve mesleksiz kalıyor. Hem okullara sporu sokacaksın hem de sporcuları okutacaksın. U17 milli takımının forveti vardı, Leverkusen'de

oynayan Tefik , Nurilerin takımında. Abdullah Avcı bir gün arıyor Tefik'i., “ne yapıyorsun” diye. Çocuk, “hoca konuşamıyorum, fabrikadayım yarım saat sonra konuşalım” diyor. Hoca “ne fabrikası” diyor. Neyse yarım saat sonra tekrar konuşuyorlar, meğer Leverkusen’deki Bayern fabrikasında futbolcuları oryantasyona götürüyormuş, ayda bir. Neden? Yarın öbür gün sakatlanırsa burada çalışırsın diye.

Milliyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü ve Fanatik Gazetesi Yazarı Cem Dizdar ile yapılan görüşme, (29.03.2007):

*** Gazetenizin tirajına futbolun katkısı yüzde kaçtır?**

Benim gözlediğim şöyle bir şey var. Hakikaten insanların (gazetenin bir popüler kültür enstrümanı olduğunu düşünürsek,) gazetede en çok ilgilendikleri yerlerden bir tanesi spor sayfaları. Hangi sporla ilgilenirse ilgilensinler durum böyle. Ve ben Türkiye’de çoğu insanın gazeteyi son sayfadan okumaya başladıklarını düşünüyorum. Kimse gazeteye en başında başlamaz, kapağına bakar sonra arkaya dönüp oradan devam eder.

Şimdi öyle bir atmosfer haline geldi ki, sporun bütün bu medya enstrümanlarını kullanarak endüstrinin (üretken, para kazanan) önemli motorlarından biri haline gelmesinin ardından işin içine evi de (kadınları da) soktular. Eskiden kadınlar (benim çocukluk dönemlerimde) bu kadar futbolla ilgili değillerdi. Çünkü futbol sadece gazeteden okunan, stadyumdan izlenen bir şeydi. Şimdi televizyonun da hayatımıza girmesiyle birlikte, kadınlar da bundan kaçamaz oldu. Ve onların zihninde futbol dediğimiz şey bir cisim olarak yer edindi.

*** ‘Cisim’leşen futbolun etkilerini nasıl görmek gerekiyor?**

Futbol, futbolcuların algıladıklarından farklı bir şekilde sunulmaya başlandı. Daha önce sadece erkeklerin ilgilendiği bu oyun, şimdi kadınların da duvarlarına poster astığı, bir takım modern zaman gladyatörleri, etkilenilen, özenilen, imrenilen karakterlerin oynadığı bir oyun haline dönüştü. Geçmişte de bu vardı, ama azdı, imgeye bağlı olarak azdı. Kadınlar Metin Oktay’ı seviyordu ama İlhan Mansız’ın yarattığı dalganın (imgenin) yanında devede kulak kalırdı bu sevgi. (Tabi o zamanda önemli bir şeymiş ki, Metin Oktay’ında filmleri falan çekilmiş.)

Aslında çok şey değişmiş gibi ama değişen bir şey de yok, eğlence kültürünün bir parçası olarak, futbolcunun bir eğlence ikonu olması sağlanmış sadece. Etrafında

kümelenmiş ve onun yarattığı değerin (paranın) kendisinin çapı, ebadı, geçmişte bir tane filmle, iki tane fotoromanla geçirilen şey, yüz kişinin, beş yüz kişinin takılışı, bugün milyonlarla ifade edilen bir hal alıyor. Şimdi gazetenin evlere kadınlar aracılığıyla girdiğini düşünürsek (çünkü evlerine gazete getiren erkekler, emekli ya da “malul gaziler”dir, genelde erkekler daha çok kahvede ve işyerlerinde okuyarak tüketirler gazeteyi) gazetenin tirajını da değiştiren bir hal aldı. Gazetenin kadınla birlikte evlerde kalır hale gelmesi tirajı da etkileyen başka bir ayrıntı haline geldi.

*** Önemli futbol olayları olduğunda tirajınızda normal günlere oranla ne kadar bir artış oluyor?**

Örneğin bizim ülkemizde ‘üç büyükler’ dediğimiz takımların galibiyetinin ardından gazete tirajlarında belirgin bir yükseliş görürüz. Bir numara Fenerbahçe galibiyeti tiraj artırır. Bunu Fanatik gazetesi üzerinden konuşmak gerekirse (tabi ortalama rakamlar veriyorum), ligin sonundaki iddia ve tansiyona bağlı olarak, Fenerbahçe 70 ile 55 bin arasında, Galatasaray 60 ile 45 bin arasında, Beşiktaş ise 40 ile 20 bin arasında tiraja katkı yapıyor... Hafta başında, maçların oynanmadığı dönemde tirajlarda bu galibiyetlere göre değişir. Bu takımların kendi arasındaki maçlar da durum farklıdır tabi, kafa kafaya son haftaya girildiği dönemde 130 -140 bin gibi artışlar da yaşanır, (bu ekstrem bir şeydir tabi.)

Maçtan bir gün sonrası vardır bir de... Maçın sonucuna etki etmiş adamlara ilişkin bilgiler yer alır ve bunlar en çok okunanlar arasında ilk beşe girerler. Özellikle futbola ilişkin haberler (eğer birinci sayfada kendine yer buluyorsa) her zaman ilk beştedir.

*** Televizyonun etkilerinden bahsettiniz, biraz açalım isterseniz?**

Televizyonun varlığıyla birlikte statlar ışıklandırıldı. Stadyumların ışıklandırılması da bütünüyle buna etki etti (hani para kazanılması, reklâm alınmasına bağlı şeyler.) Geçmişte böyle bir şey yoktu, maçlar gündüz oynanırdı. Bunun zorunlu hale getirilmesinin nedeni televizyonun gece yayınlamak istemesi. Maçların gece yayınlanması ise gazetelerin bu haberleri girmesini zorlaştıran bir unsurdu, gece

baskılarının sarkmasına neden oluyordu.. Ama teknoloji bu sorunu çözdü. Eskiden fotoğrafı çekip, gazeteye getirip, yıkamasını yapıp, renk ayırımı yapıp, kalıplarını alıp, baskıya verilemesi için geçen süreç şimdi dakikayla ölçülen bir hal aldı (bu süreç 3–4 sat sürerdi) Eskiden çok fazla yerde matbaa da yoktu. Bugün Trabzon’da, İstanbul’da, Ankara’da, İzmir’de, Adana’da baskı yapan merkezler olduğu için, gazetelerin okura ulaşması da çok kolaylaştı.

*** Teknolojinin geliyiyor olması tirajlara ne derecede katkı yapmıştır?**

Teknolojin artıları doğal olarak tiraja da yansdı bu aşamada. Örneğin her bölgenin kendi maç sonucu girilmeye başlandı. Gazete aynı gün içinde farklı bölgelerde farklı çıkmaya başladı. İzmir’de Altay, Göztepe haberi yer alan gazete, Antalya’da başka, Adana’da başka takımları sayfasına geniş taşıdı.

Ayrıca Bursa’da şöyle şeyler oldu; Bursa yerel basını çok güçlü geleneği olan bir şehir. Diğer gazetelerin orada rekabet edebilmesi için oraya onlardan daha önce gitmesi, ikincisi onlardan daha iyi Bursaspor haberleri yapması gerekiyor. Yani bildiğimiz “kapitalizmin rekabet mantığının” işlediği bir şehir Bursa. Tabi Bursaspor ikinci lige düşünce, Bursa halkı da kendi takımıyla iki sene ilgilenmeyince, bu işleyiş biraz aksadı. Bursa gazetesi bekletilirdi, İstanbul’a basılan gazete kamyonlarla Bursa’ya yetiştirilirdi. Düşünebiliyor musun, maç sonrası sadece Bursa’ya 10 bin 15 bin gazete satıyorduk?

*** Maçların olmadığı dönemde tiraj kaybı yaşanıyor mu, örneğin sezon sonları?**

Tam aksine kayıp yaşanmıyor, tiraj artıyor. Şaşırtıcı olan da bu zaten. Normal hafta içi gazetelerin, sezonun bitip diğer sezonun başlaması beklenirken tirajları çok yüksek olur. Ligin başladığı dönemlerden daha çok spor gazetesi, spor sayfası satarsınız. Bunun nedeni de transfer haberleridir. Çünkü zaten kimse futbolda sonuçla ilgilenmezler, spordan doğacak kültürel akışkanlıkla, bilgiyle, polemikle ilgilenirler. Bunun sonucu olarak da “sezon sonunda hangi takım kimi alacak?” beklentisinin varlığı dahi insanlarda bu açlığı kaşır.

*** Hemen sormak istiyorum, bu dönemlerde gazetelerin tirajı arttırmak için ‘yalan’ haberlere başvurduğu söylenir, ne düşünüyorsunuz?**

Bunun safsata olduğunu düşünüyorum. Hiçbir gazetecinin (çok kötü niyetli değilse), yalan yazdığına tanık olmadım. Yanlış yazdığına, haberi yanlış değerlendirdiğine tanık olmuşumdur ama kesinlikle yalan bir habere tanık olmadım. Bu şekilde düşünen insanlar, haber sürecinin gelişimi tam olarak bilmediği için (demin senin söylediğin; “diktatörlerin futbolu kitleleri uyutmakta kullanıyorlar...”) aslında içinde doğruları barındırmakla birlikte yanlış anlaşılardan doğan kabulle okurlar o bilgiyi.

*** Transfer haberleri nasıl gelişir?**

Futbolcuları satan menajerler sağa sola haber uçururlar. Gazetecilerin haber kaynağı da bunlardır. Menajerler vasıtasıyla gazeteciler bilgiye ulaşır. Menajerler kulüplere futbolcular önerirler. Ve bu önerilen isimler gazetelere de gelir. Ayrıca buradaki menajerlerin dünyadakilerle arasında ilişki kuran ajanlar vardır. Aklımızın almayacağı paralar ortada dolaştığı için ajanlar da sürekli futbolcu takibindedir ve sürekli haber uçururlar. Haliyle gazeteye de bunlar yansır.

Ayrıca dünyada en kolay yalanlanacak haberler futbol haberleridir. Örneğin yöneticiyle bir konuda konuşursun, ertesi gün adam çıkıp sana “ben öyle bir şey demedim” der işin içinden sıyrılır. Bu tuhaf ortamda da gazeteci de doğru bildiği haberi, en flaş haberi kullanmak ister.

*** Futboldan gazetenize transfer olan isimler için neler düşünüyorsunuz?**

Rıdvan Dilmen ve Mustafa Denizli futbolun kendisinden anlayan insanlar, benim söylediklerimden daha etkili oluyor, onların maçla ilişkili yazdıkları. Mehmet Demirkol iyi bir yazar, iyi bir adam. Ama insanlar onun futbol tarlasından gelmediğini biliyorlar, öyle düşünüyorlar, öyle hissediyorlar. Mesela Cem Dizdar, iyi adam, kalemi iyi, iyi yazıyor okumuş etmiş ama bir Rıdvan değil. Çünkü oradaki taktikleri okuduklarını, karşılıklı iki takımı da iyi analiz ettiğini bildikleri isimlere daha fazla güveniyorlar ki,

gerçekten saydığımız bu isimler oyunu çok iyi okuyorlar. Örneğin Rıdvan, benim de çok beğendiğim bir isim ve birçok şeyi de ben de ondan öğreniyorum.

*** İnsanlar niçin futbol ile ilgileniyorlar? Sizce nasıl ve hangi nedenle ilgilenmeliler?**

Oyun ile nesne arasında çok sihirli bir değnek vardır. Belirsizlikten de kaynaklanan bir şey bu, tatmin edilememe hali. Taraftarın sezon sonu “acaba bizim takım kimi alacak?” beklentisi de aynı şeydir. Bir beklentidir. Katılıma çok açık bir oyun, hem oynanması açısından, hem de diğer sporların aksine, ‘demokratik’ olması açısından. Mahallede dahi öyledir, (bir takım iyi oynayan Ali’yi alıyorsa, diğeri mutlaka Veli’yi alır) gibi. Bir eşitlik ve belirsizlik duygusu yaratıyor. Sonuca dair bir umut taşıyan yanı da vardır, en güçlü takım dahi en güçsüzden çekinir, sonuca ilişkin bir belirsizlik vardır. Futbolun aslında bir rekabet oyunu olmadığı ve paylaşım oyunu olduğunu düşünüyorum. Ötekini yenme duygusu, modern zaman futbolu denilen şeyle birlikte gelişiyor ama benim asıl söylemek istediğim paylaşım yanının varlığı. Ama bir maçı arkadaşınla seyredemezsin. Israrla seni ayrıntılar, eğer farklı takımları tutuyorsanız. Bu birilerinin örgütlediği bir şey değil elbette, futbolda hâkim olan bir şeydir.

*** Futbol klüpleri gazetenizden herhangi talepte bulunuyorlar mı, bulunuyorlarsa ne gibi taleplerde bulunuyorlar.**

Yarın (30.3.2007) Beşiktaş yöneticileriyle yemek yiyeceğiz. Geçen hafta Beşiktaş yönetici Celalettin Kolot bir açıklama yapıyor ve akabinde konuşmanın gazetelerde yer almamasını istiyor. Üç gazete bu yazılması istenmeyen açıklamaları yazıyor. Fanatik, Star ve Fotospor gazeteleri bunları yazıyor. Adam diyor ki, bu üç gazetenin muhabirleri Beşiktaş tesislerine ben varolduğum sürece giremez. Bunun üzerine Kolot’un kişiliğini ortaya çıkarttılar. Gazetede yazar yok, çoğunu işten attılar, bana da dediler ki, “Kolot ile ilgili bir yazı yazar mısınız?” Ben herifi tanıyorum ve sevmiyorum, ne olduğunu da bilmiyorum “siz bana adamın marifetlerini atar mısınız?” dedim, attılar işte şu tarihte bunu yaptı, bu tarihte şunu yaptı... Para kazanmış dangul dungul bir adam her gün bir şey yapmış.

Neyse ben bu adamla ilgili bir yazı yazdım, şöyledir böyledir, Tigana ile ilgili bir pisişik açıklama yapmıştı, (çocukken ezilmiş, renginden dolayı falan). Yazım ertesi gün çıkmadı, şimdi adamlarla kahvaltı yapılacak ya, hani yazı adamın önüne koyulmasın diye rica ettiler. Celal Kolot üzerine böyle pisişik yazılar yazıyorsun. Yazının hazırlanıp basılmamasının nedeni 'hatır şikesi' meselesi, yani gazetecilerle yöneticiler arasında hatır şikesi olur.

*** Gazete yönetimiyle kulüp yöneticileri arasında 'isteğe bağlı' bir ilişki var mı?**

Yöneticilerin kendi adlarına bir şey istediklerini düşünmüyorum ama kongre sürecinde, gazete patronlarına yaklaşılarak (her işte olduğu gibi bir lobi faaliyetleri yürütülüyor tabi), ama bunun bir para karşılığı yapıldığını zannetmiyorum. Tirajla ilgili bir şeydir. Tribün/taraftar sayısının çokluğu, tiraj sayısı, otomatik ve olayın doğal sonuçlarıdır

*** Müdürlerin tuttuğu takımlar gazete sayfalarında daha yoğun bir şekilde yer alır mı?**

Gazete müdürlerinin tuttuğu takım, hiç etkilemez. Hürriyet Spor Müdür, Esat Yılmazır Beşiktaşlı mesela, ama onun sayfalarında Fenerbahçe haberini daha fazla görürsünüz. Sonuçta yaptığı ürünün pazarda bulunduğu insanla ilişkilidir bu durum. Hatta bu durum bazı zamanlarda bir kulübün lehine değil, aksine aleyhinedir.

*** Peki spor basınında çalışan gazeteciler ne kadar kazanıyorlar?**

500 milyonla 5 milyar arasında değişen bir şey bu, ve adamına göre 10 milyara da çıktığı oluyordur. Televizyona çıkıp çok para alan var. Mesela Erman Toroğlu çok kazanıyor, Şansal da öyle. Gökmen Özdenak'ın aldığı para bellidir. Program başı taş çatlasa 1.5 milyar. Vatan Gazetesi spor müdürü İbrahim Seten alıyordur en yüksek. Ayrıca özel sözleşmeli isimler var, Rıdvan Dilmen ve Mustafa Denizli gibi.

*** Bu coğrafyada farklı kültürel iklimler, neden farklı tribünlerin oluşturmuyor?
Bir Athletic Bilbao, AEK, Livorno gibi tribünler Türkiye’de göremeyecek miyiz?**

Diyarbakır’da Athletic Bilbao gibi bir tribün görürsen şaşırmalısın. Çünkü Bilbaoluların üretim ilişkileri, coğrafyası, ılıman iklimi, sabah kahvaltılarında yedikleri, çatal tutuşları, Bask Bölgesinin yaşama, eğlence biçimleri ve Diyarbakırlı olmak. Şaşırtıcı olan ise Diyarbakır’ın hızla onlara benziyor olması, Diyarbakır’daki tribünlerin başka bir şey ürettiyor olması. Günlük yaşantılarında bizim anlamadığımız bir dil kullanan Diyarbakırlılar, tribünde İstanbul’daki tribünlerden farklı bir şey söylemiyorlar. Aynı şey, Trabzon için de geçerli. Trabzon’da sokakta yürüsen bir kelime anlamazsın ama tribüne çıktıklarında İstanbul’da, televizyonda duyduklarını söylerler. Bir tane kendilerine özgü tezahürat üretmez, taklit ederler. Kazım Koyuncu gibi derya-deniz, Volkan Konak gibi popüler isim orada çıkmıştır. Ne Koyuncu’nun ne de Konak’ın bir bestesini alıp marşlaştıramazlar. Bu Trabzonluların, kendisini oralı hissetmemesine başlar. Bunu onları suçlamak için değil, anlamak için düşünüyorum.

Fanatik Gazetesi yazarı ve NTV yorumcusu Yiğiter Uluğ ile yapılan görüşme, (25.04.2007):

*** Çalıştığınız gazetenin futbol dışında diğer sporlarla ilgili haberlere ne derece önem veriyor. Futbola ayrılan haberlerle bir oranlama yaparsanız nasıl bir ortalama çıkabilir?**

Bildiğim kadarıyla 12 sayfalık gazetenin, at yarışını ekini ayrı bir yere koyarsak, her gün bir 1 sayfası futbol dışı bir şeye ayrılıyor. Hani futbol dışı bir şeye ayrılıyor diyorum ama o bir sayfada dünyadan futbol haberlerine yer verildiği zamanlar oluyor. Yani o bir sayfa bile zaman zaman tecavüze uğrayabiliyor. Böyle bakıldığı zaman 12’de biri futbol dışı olsun, voleybol, basketbol diğer branşlar olsun derdi de var. Tabi bu da yüzde 10’un altında gibi bir düşük rakam.

*** Özellikle futbol ağırlıklı spor gazetelerinde şans oyunlarının giderek daha önemli bir hal aldığı görüyoruz. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Daha büyük bir tehlike var kapıda, giderek bahis gazeteleri olacak bu spor gazeteleri. Yani şu anda da artık futbol bahis oynamak için takip edilen bir şey haline dönüşüyor. Gazetelerde sürekli, tahmin ve bahis işleri var. Ayrıca bahislerde elde edilen başarıları başlıklarda yer alamaya başlamakta.

Neticede bu biraz İngilizleşme. Mesela ben İngiliz basınına merak sardığım zaman şunu görmüştüm; normal gazeteler var, ciddi gazeteler var, işte bulvar gazeteleri var. Bulvar gazetelerinin spora bakış açısı bizim normal gazetelerin bakış açısı gibi, biraz vur kır parçala, ne bileyim asparagas haber falan. Bir tane de spor gazetesi vardı ve o spor gazetesi sadece bahis gazetesiydi aslında. At yarışları, maçlar, köpek yarışı ve sadece bahis üzerine. Tahminler ve koşacak olan hayvanların takımların son durumuyla ilgili bilgiler. Biraz da o dönem boks da vardı, onunla ilgili haberler.

*** Avrupa ülkelerinin genelinde spor gazeteleri şans oyunlarına ne ölçüde önem veriyor. İngilizleşme dediniz, örneğin futbolun ilgiyle takip edildiği İtalya, İspanya, Fransa'da durum nedir?**

80'lerin sonlarında mesela böyle bir şey benim ilk karşıma çıktığında çok şaşırmıştım İngiltere'deki spor gazetesi bir bahis gazetesiydi aslında. İtalya'da, Fransa'da, İspanya'da spor gazeteleri spor haberleri ağırlıklı, bahis mutlaka onların içinde de var ama öncelik kesinlikle haberler. Ayrıca orada da futbol önemli bir haber ama spor sayfalarının yüzde 90'ını işgal etmiyor. Dört sayfa basketbol, iki sayfa voleybol çıkabilir karşına. Türkiye uzun yıllar, İtalyan ve İspanyol gazetelerinin çizgisinde devam etmişti. Ama 'bahis'in birden bire hayatımıza girip, çok popüler olmasıyla, gördüğüm kadarıyla süratle bahis gazetesi olmaya başladı. Gazeteden gazeteye değişiyor, spor gazeteleri daha ucuz oldukları için onları daha fazla etkiliyor tabii.

*** Futbol gazetelerin tirajlarını ne ölçüde etkiliyor?**

Maç günlerinin getirisi var, maç ertesinin getirisi var. Ama Pazar günleri genel olarak tüm gazetelerin o güne yönelik bir takım çalışmaları, ekleri oluyor, insanların birden fazla gazete aldıkları da oluyor. Genel bir yükseliş oluyor, bu nedenle özellikle hafta içi oynanan, örneğin Çarşamba günü oynanan bir milli maçın Perşembe günü tiraja nasıl etki yaptığı önemli. Bir önceki hafta Perşembe ile maç sonrası Perşembe arasındaki tiraj artışından belki bir sonuç çıkartılabilir. Ve buda genellikle gazete başına 8-10 bin arasında oynama yapıyor. Onun dışında takımların maçlarının ardından, Fenerbahçe, Beşiktaş'ın maçlarının ardından spor gazetelerinin ardından önemli sıçramalar olacaktır. Ayrıca hangi takımın kazandığına göre de tiraj artışı değişiyor. Mesela bugün Beşiktaş kazanırsa başka, Fenerbahçe kazanırsa başka bir tiraj ortaya çıkacaktır.

*** Fenerbahçe maçlarının ardından tirajın arttığı söylenir, siz nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Fenerbahçe taraftarı her zaman daha fazla tüketici. Bu Fenerbahçe'ye olan sadakatten mi, Fenerbahçe taraftarının daha fazla olmasından mı, yoksa Fenerbahçe taraftarının sınıfsal özelliklerinden mi. bu konuda çeşitli araştırmalar var ve bu araştırmalar

sayıların Fenerbahçe taraftarının Galatasaray taraftarından daha fazla olmadığını gösteriyor.

*** Maç yorumları tirajı etkiliyor mu?**

Çok güzel fotoğraflar kullandınız, çok güzel başlıklar kullandınız, iyi birer sayfalar hazırladınız böyle bir durumda ne kadar tiraj alabilirsiniz. Sonuçta bir maç giriyorsunuz ve maçla ilgili çok değişik bir şey yaratma imkânınız yok. Bunu ancak farklı bir habercilik, farklı bir yorumculukla diğerlerinden ayrılabilirsiniz. Tabii şöyle bir şey olabilir takımınız, örneğin Fenerbahçe çok farklı bir skorla maç kazanmış. Bu durumda birden fazla gazete tüketme ihtiyacı hissediyor ve başarıyı okumaya doymuyor. A gazetesini alıyor okuyor, hatim ediyor, baklalım B gazetesinde yazar ne yazmış diyor, onu alıyor, bir C gazetesini arkadaşından okumaya falan çalışıyor. Olağanüstü bir skor efsaneleştiğinden dolayı tiraja olumlu bir katkı yapıyor.

*** Futbola ilgi artıyor mu, azalıyor mu?**

Türkiye Yunanistan karşılaşması açık kanalda verilmesine karşın en çok izlenenler listesinde aynı saatte başka bir kanaldan tarafından yayınlanan 'Bin bir Gece' adlı dizinin gerisinde kaldı. Türkiye'de futbolun son dönemde 2002 dünya kupasındaki düşüşle beraber popüler kültür kanalları arasında, başköşedeki yerini kaybettiğini gösteriyor.

Tam 4 yıldır dişe dokunur bir başarı olmadığı için Avrupa kupalarında ve bunlara ilaveten şike, şaibe, tartışılan maçlar, yöneticilerin demeç yarışmaları popüler kültür üzerinden yaşayan bir kısım insanın futbola ilgisinin azalmasına neden olduğunu gösteriyor. Futbolu yöneten insanların neyi nerde yanlış yapıyoruz diye düşünmesi gerekiyor.

*** Radikal Futbol deneyiminizden bahseder misiniz? Gerçekten varolan spor haberciliğine yeni tat getiren, bir anlamda alanında çığır açan bir çalışmadı.**

2000 yılının yazında geldim Radikal gazetesine radikal futbolu da ben geldikten bir sene sonra çıkartmaya başladık. Her sayfa yöneticisi, aklının edince, elin verdiğince bir takım yenilikler yapmaya çalışır servisin üzerinde. Kadro değişikliğine gitmeye

çalışır. Ama radikal gibi spor ağırlığı olması beklenmeyen bir gazetede spora ayrılan bütçenin ne olabileceğini de tahmin edersin. B hiçbir şey yapılmasın şeklinde algılanmamalı ama spor ile ilgili yapılacak işlerde daha mütevazı olunması gerektiği düşünülürdü. Bana bir şeyler yap ama maliyeti de yüksek olması söylenendi. Gelenekselleşmiş, daha ilerisi kural olmuş algılayışıyla doğru bildiğini içselleştirmiş uzun süreler gazetelerde yazan kişilerle yeni bir şeyler üretmenin imkânı yoktu.

*** Çalışmanın genel amacı neydi, sizce başarıya ulaştı mı?**

Daha önce 1994 senesinde yeni yüzyılın spor sayfasını yaparken de ben yeni bir şeyin yeni insanlarla yapılabileceğini düşünerek yola çıkmıştım. Radikal’de de aynı düşünceyle yola çıktım ve aslına bakarsan yeni yüzyıldan da daha az imkânla karşı karşıyaydık. Türkiye’de entelektüel kesimin futbola bakış açısı değişti. Örneğin 94 senesindeki bir atmosferde akademi çevrelerinden insanlara gelin benim spor sayfalarımda yazı yazın diyemezdim.

Ama 1994–2001 e kadar geçen süreçte, özellikle Galatasaray’ın UEFA kupasını alması toplumda büyük bir kesimin yüzünü futbola çevirmesine neden oldu. Bu daha bir artı getirdi. Futbol yazarlığı sözcüğünün içerisinde iki kavram var. Evet, işin içinde futbol da var ama yazarlık da önemli bir mezyet. Bu nedenle yönetici olduğum sürece futbol dünyasından gelmiş, futbolu bırakmış, kramponlarını asmış yazar olmak istiyorum diyen insanlarla çalışmak istemedim.

*** Böyle bir deneyiminiz olmadı mı?**

Sadece Yeni Yüzyıl’da Aykut Kocaman’dan böyle bir talebimiz olmuştu ve kısa bir süre bizimle çalışmıştı, ancak o da aktif futbol oynuyordu ve sahadan tribünlerin nasıl görüldüğüne dair yorumlarda bulunuyordu. Bu nedenle yazı yazabilen, gerçekten yazdıkları sürükleyici, bir şeyler anlatan insanları futbol sahalarına çekebilirim diye düşündüm, futbol ile ilgili olan kişileri, futbolu hobi olarak görüp seven isimleri. Gönlümden en çok geçen bir şey aslında Orhan Pamuk’a yazı yazdırmaktı mesela.

Türkiye’de futbol yazarlığının önünün açılması gerektiğini düşünüyordum ve radikal futbolda bu anlamda bizim için önemli bir mecra oldu. Yazı şeklinde, yazı üslubuyla

ilgi çekebilecek bir dergi, haberleriyle, gündemi belirlemesiyle değil. O yüzden aramızda imece usulü her hafta yeni isimlerin yazabileceği bir hayat oluşturmaya çalıştık. Gayet de eğlenceliydi ama olmadı. Tesadüfler eseri asıl işi bu olmayan fakat bu işi daha iyi kotarabileceği inandığımız bir ismi takma ad kullanarak işin içine dâhil ettik. Ve daha sonra bu isim ir karakter oldu, halen de varlığını sürdürüyor. Erkan Goloğlu düşünülenin de ötesine geçen bir tip oldu. Cengiz Alpman gibi insanları doğru yönlendirmelerle işin içine dâhil ederek. Daha sonra bizi okuyanlardan katılanlar oldu, iki kuşa diyebileceğimiz.

*** Radikal Futbol neden uzun soluklu olamadı?**

Böyle bir aile olduk bu aileyi parayla kurmadık. Önce bir emek verdik bir proje ürettik bu projenin etrafında insanlar oldu. Çünkü yaptığımız işin farkı oldu. Türkiye’de egemen olan futbol itiş kakışının dışına çıkıp insan ilişkilerini anlatmayı seçtik. Bu kafada insanlar olunca işler kolaylaştı. Radikal futbolun yaşaması için her sayısında iki üç tane alması yeterliydi. Ve Radikal Futbol mesela bir dönem pazartesi günü radikal tirajı 45 bin ekine 50 bine çekiyordu ve bu sayıya 6 bin koymak hiç fena değildi.

Memlekette de aslında ciddi bir fark yarattığı gözlemlenen bir şeyi ilan servisinin bir ilan servisinin algılaması gerekiyordu. Biz onlara derdimizi anlatmadık. Sonuçta da 100. sayıda finali yapmak zorunda kaldık. Her profesyonel ancak patronu kadar ileriye gidebilir.

*** Yeni projeler ürettiniz mi daha sonra?**

Her şey başka bir şeyin önünü açıyor, Radikal Futbolun ardından çıkan yayınlar da var. Mesela Milliyet’in spor eki var, Zaman’ın yine spor ekleri çıkıyor. Radikal futbol’un bu anlamda da medyada pencere açtığını düşünüyorum.

*** İnternet gazeteciliğin etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?**

İnterneti biraz daha böyle yeraltında bir şeye, rock müziğin çıkışına benzetiyorum. Ortada konvansiyonel bir şey var üzerinde uzlaşmaya varılmış ve adına medya denmiş, iktidar sahipleri kabullenilmiş, onların isimleri ir kenara yazılmış, onlara bir şeyler bahşedilmiş ama bütün bunların altında ve onların yaptıklarıyla ters düşen, dalga geçen

ve aslında hiç de küçümsenmeyecek kitlelere ulaşan başka bir ağ var. İnanılmaz bir hızla yayılan. Burada hiç tanımadığımız, ismini ilk defa duyduğumuz bir takım insanlar, kendilerine göre görüşler sergiliyor, yeteneklerini gösteriyorlar.

*** İleride etkili olabileceğini düşünüyor musunuz?**

Mutlaka ilk ortaya çıktığı zaman Beatles da ciddiye alınmamıştı ama konser verdiler, tanındılar, gibi bir durum. Bugün ismini bilmediğimiz kişiler belki 5 sene sonra en çok okunan insanlar olabilirler. Televizyon ve internet giderek gazetelerin yerini almaya başlıyor. Ve gazeteler giderek dergileşiyor. Bence burada asıl soru şu: gazeteler dergileşirken dergiler ne olacak?

*** Dergilerin durumu ne olacak?**

Dergiler eğer uzmanlık dergisi değilse, spesifik bir alanda çok özel bir şeyler aktarmıyorlarsa okura, çok uzun ömürlü olduğunu düşünmüyorum. Çünkü onlar gazetelerle yarışıyorlar ve pek çok gazetenin Pazar ekleri birçok dergiden çok daha iyi.

*** Futbol nasıl takip edilmeli?**

İzlemek anlamında, arşivlemek anlamında mı sorumlu bir soru mu?

*** Evet, aslında futbol sevgisi anlamında soruyorum, sanki futbola sevgiyle değil, arayışla bağlanma durumu söz konusu?**

Birincisi bizde futbolun geniş bir önemli etkisi var. Artık neredeyse sağlıksız diyebileceğimiz bir şekilde varlığını sürdürmeye başladığını görüyorum. Fakat burada bir abartı var. Beşiktaş tribünlerinde çıkmış ama her tribününde sahiplendiği, sen bizim her şeyimizsin tezahüratı... İnsanların tek şeyi haline dönüşmüş olması, bir taraftarlığın insanlığın yegane kimliği haline gelmesi, hayat ile bilim arasındaki bağın kopartılmış olması, insanların düşünme tembelliğine itilmiş olması, insanların siyasi örgütlenmelerden korkutulularak koparılmış olması 12 eylül sonrası, insanların farklı hobilere yönlenemiyor olması...

*** 12 Eylül öncesi dönemle bugün arasındaki fark nedir?**

12 Eylül'den önce hani çok mu renkli, çok mu hareketli bir toplum değildik. Ama yine de 1961 anayasasının ve o yıllardaki toplumsal muhalefetin yükselmiş olması biraz daha hoşgörüle yaklaşma, en azına n devlet temelinde böyleydi. Benim çocukluk döneminde mesela, ud çalan vardı, tahtadan kendince bir şeyler yapanlar vardı, balıkları olanlar vardı, insanların hobileri vardı. Şimdi insanların tek tip olduğunu görüyoruz. Şimdi etrafında laç arkadaşının hobisi var, bir düşün bakalım. Yarışma programlarına katılanlar sporla ilgiliyim diyor. Aslında spor dediği futbolla ilgili ve onu da izlemekten bahsediyor. Kaç kişi yüzüyor, kaç kişi eskirim yapıyor, bence boğaza gidip balık tutan insanların sayısında dahi ciddi bir azalma olduğunu düşünüyorum. Artık insanların boşluğunu futbol dolduruyor.

12 Eylül öncesinde Adalet Partisi- Demokrat Parti ikileminde olduğu gibi bir taraftayım deniliyor. Yoksa insanların gerçek anlamda futbolu sevdiğine de inanmıyorum. Öyle olsa kendi semtindeki takımları takip eder en basitinden. Belki içinde bir rekabet aşkı barındırsa bile çok ciddi şiddet var. Bu aslında bu turnusol kâğıdı gibi. Futbol üzerinden kendimizi görme şansımız da var. Geçmişte bizden nelerin çalındığını görme şansımız da var bir taraftan da. Yani 70 milyonluk Türkiye'den bir Wimbledon'da oynayan bir kişi çıkmaması oldukça garip. Yani bizde spor seviliyor demek çok da doğru değil. ,

KAYNAKÇA

Akşar, Tuğrul, **Endüstriyel Futbol**, İstanbul: Literatür Yayınları, 2005

Akşar, Tuğrul, **Galatasaray ve Manchester United Örneği**, NTVMSBC

Haber Portalı: <http://www.ntv.com.tr/news/212812.asp>, (27 Nisan 2003)

Akşar, Tuğrul., **“Endüstriyel Futbolda Naklen Yayın Kavgası”**,

NTVMSNBC Haber Portalı: <http://www.ntv.com.tr/news/279850.asp>,

(25 Temmuz 2004)

Althusser, Louis., **“İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”**,

Çev: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003

Amman, Tayfun., **“Spor Sosyolojisi”**, **Sporda Sosyal Bilimler**, Ed: H. Can

İkizler, Alfa Yayınları, 2000

Arık, M.Bilal, **“Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki**

Kaçınılmaz İlişki: Top Ekranda”, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2003

Arıpınar, Erdoğan, **“Türk Futbol Tarihi”**, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1989

Atayman, Veysel, **“Arena’da Show: Modern Sporun Dünü ve Bugünü”**,

Sorun yayınları, 1997

Authier, Christian., **“Futbol A.Ş.”**, Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınları, 2002

Balaban, Osman., **“Para Pulla Ölçülmez Aşkımız Sana”**, Radikal 2, (13.3.2002)

Boniface, Pascal., **“Futbol ve Küreselleşme”**, İstanbul: NTV Yayınları, 2007

- Bora, Tanıl., “**Takımdan Ayrı Düz Koşu**”, İstanbul:İletişim Yayınları, 2001
- Bulaç, Ali., “**Dünyanın Ayağa Düşmesi, Karizma**”, Temmuz –Ağustos – Eylül 2002
- Çiğdem, Ahmet., “**Dünya Kupası Finallerine Doğru Futbol Âlemi, Top Bir Dünyadır**,” Ed: Barış Tut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002
- Çupi, İslam., “**Futbolun Ölümü**”, İstanbul: İletişim, 2002
- Debord, Guy., “**Gösteri Toplumu ve Yorumlar**”, Çev: Ayşen Ekmekçi Okşan Taşkent, İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 1996
- Demirkol, Mehmet., “**Dişçim Spor yazarı Olacak**”, Toplumbilim Dergisi, Futbol Özel Sayısı:16, Ekim 2002
- Düzel, Neşe., “**Tuncay Özkan Röportajı: Futbolda askerin, mitçinin işi ne?**”, Radikal, 4.3. 2000
- Erdoğan, İrfan., “**Popüler Kültür, Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele**” , Popüler Kültür ve İktidar , Derleyen: Nazife Güngör, Ankara: Vadi Yayınları, 1999
- E. İrfan, A. Korkmaz., “**Popüler Kültür Ve İletişim**”, İstanbul:Ümit Yayınları, 1994
- Erdoğan, Nemci., “**Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik**”, Birikim Dergisi, 1993
- Fişek, Kurthan., “**Spor Yönetimi**”, Ankara: Bağırhan Yayınevi, 1998
- Galeano, Eduardo., “**Gölgede ve Güneşte Futbol**”, Çev: Ertuğrul Önalp – Mehmet, İstanbul: Can Yayınları, 1997
- Gökçe, Atilla., “**Yeni Çağın Patronları**”, Milliyet, 20.6.2002

Gramsci, Antonio., “**Hapishane Defterleri**”, Çev: Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları, 1997

Gümüş, Semih.,”**Futbol ve Biz**”, İstanbul: Can, 2000

Kaplan, Yusuf., “**Toplumların Otopsiye İhtiyaçları Var**”, Umran, Haziran 2002

Kırbaş, Dursun., “**Futbola Hekim Bakışı**”, Karizma, Temmuz –Ağustos – Eylül 2002

Kılıç, Ecevit., “**Politik Goller**”, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006

Kıvanç, Ümit., “**Kesin Ofsayt: Televizyon Futbolu ve Futbol Medyası**”,
İstanbul: İletişim Yayınları, 2001

Koloğlu, Doğan. “**Yorumun Felsefesi**”, Hürriyet, (28.09.1991)

Koryürek, Cüneyt. “**Spor ve Para**”, Yeni Yüzyıl, (28.10.2002)

Kozanoğlu, Can. “**Futbol Özelleşiyor**”, Siyah Beyaz Gazetesi, (19 Mayıs 1995)

Kozanoğlu, Can. “**Bu Maçı Alcaz**”, İstanbul:Kıyı Yayınları, 1990

Kozanoğlu, Can. “**Eski Güzel Günler Yok, Eski Farklı Günler Var**”,
Tribün Dergisi, Şubat 2002

Kutlu, Necati. “**Her şey Mubah**”, İstanbul: Can Yayınları, 1998

Kuper, Simon. “**Futbol Asla Sadece Futbol Değildir**”, Çev: Sinan Görtunca,
İstanbul: İthaki Yayınları, 2003

Middelma, Udo W. “**Kural İhlali: Yeni Bir Paganizm Olarak Spor**”,
Çev: Tevfik Emin, Umran, Haziran 2002

- Mutlu, Erol. “**Televizyonu Anlamak**”, Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 1991
- Oskay, Ünsal. “**Çağdaş Fantazya**”, İstanbul: Ayko Yayınları, 1982
- Oskay, Ünsal. “**Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri**”, Der, 1993
- Öcal, Derya. “**Halkla İlişkiler Endüstrisi, Popüler Spor ve Futbol**”,
Toplumbilim (Futbol Özel Sayısı), Sayı:16, Ekim 2002
- Öneş, Tayfun. “**İçimizdeki Futbol, Dışımızdaki Futbol**”,
İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2002
- Özyürek, Mustafa. “**FİFA Şeffaf Olmayı Oynamayacak**”, Milliyet, (4.7.2002)
- R. Horak – W. Reiter. “**Futbol ve Kültürü**”, İstanbul: İletişim, 2001
- Sert, Mahmut. “**Gol Atan Galip**”, Ankara: Bağlam Yayınları, 1998
- Talimciler, Ahmet. “**Türkiye’de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi**,
Ankara: Bağlam Yayınları, 2003
- Talimciler, Ahmet. “**Türk Spor Medyası, Medya ve Kültür**”,
(3–5 Mayıs 2000, 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri),
Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, 2000
- Tanburacı, Osman. “**Lincoln ve Linderoth nasıl geldi?**”,
<http://www.sporx.com>, (15.07.2007)
- Taylor, Ian. “**Hilsborough**”, (15 Nisan 1989)
- Uluğ, Yiğiter. “**Hatice’ye Mektuplar**”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003

Uluğ, Yiğiter. “**Renkler, Bayraklar, Amblem**”, Top Bir Dünyadır,
Ed: Barış Tut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002

Yılmaz, Elif. “**Futbol ve Yaşam**”, Toplumbilim Dergisi, Futbol  zel Sayısı:16, Ekim
2002

Zeytinoğlu, Emre. “**Futbol Endüstrisi**”, Karizma Dergisi, Temmuz-Ağustos- Eylül
2002

Wahl, Alfred. “**Ayaktopu Futbolun  yk s **”, İstanbul: YKY Genel Genel
Kültür Dizisi, 2005